

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra středoevropských studií

Rigorózní práce

Mgr. Ivana Denčevová

Underground jako politický fenomén

Underground as a political phenomenon

Praha 2013

Vedoucí práce: Mgr. Marek Junek, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 21. ledna 2013

.....

Klíčová slova:

underground, socialistické Československo, opoziční uskupení, politické řízení KSČ, Charta 77, VONS, VOKNO, ASANACE, politické procesy, perzekuce

Keywords:

underground, socialistic Czechoslovakia, opposition movement, political leadership of the Czechoslovak Communist Party, Charta 77, VONS, VOKNO, Asanace, Solidarnosc, repression, political trials, persecution

Abstrakt:

Český underground měl některé rysy charakteristické pro život v podzemí ve všech státech. Výjimečným a ojedinělým jevem se stal na území komunistického Československa, kdy se přes svou typickou apolitičnost stal impulsem pro vznik opozičního uskupení Charta 77. Tím se stal politickým fenoménem, který byl nedílnou součástí opozičních politických aktivit až do listopadu 1989. Ve své práci jsem se zaměřila na přelomové období zhruba pěti let, kdy underground prošel tímto zásadním vývojem. Využívala jsem vzpomínky pamětníků, archivní zdroje a dostupné práce na dané téma.

Abstract:

Czech underground and underground movements in other states share some common characteristics. In communistic Czechoslovakia, underground became an exceptional and unique phenomenon in spite of its typical non-political character – it served as a base for the establishment of the Charta 77 opposition movement. It hereby became a political phenomenon and an integral part of political opposition life before November 1989. In my research I have focused on an approximately five-year period of this fundamental epoch of the Czech underground development. I have used evidences provided by contemporary witnesses, worked with archive materials and studied works available in this field.

OBSAH

1	ÚVOD	8
2	POLITICKÁ SITUACE	12
2.1	ZAHRAŇIČNĚPOLITICKÁ SITUACE V LETECH 1976–1982.....	12
2.2	VNITROPOLITICKÁ SITUACE V LETECH 1976 – 1982	19
3	ŽIVOT V UNDERGROUNDU	26
3.1	UNDERGROUND V ČESKOSLOVENSKU, FORMOVÁNÍ A HLAVNÍ RYSY SPOLEČENSTVÍ.....	26
3.2	OBDOBÍ DO ROKU 1976	30
3.3	REGIONALITA.....	35
3.4	BĚŽNÝ ŽIVOT, KAŽDODENNOST	39
3.4.1	<i>Hudba</i>	<i>41</i>
3.4.2	<i>Baráky.....</i>	<i>42</i>
3.4.3	<i>Dlouhé vlasy</i>	<i>48</i>
3.4.4	<i>Odmítání vojenské služby</i>	<i>49</i>
3.5	REPREZE PROTI UNDERGROUNDU.....	51
3.6	SOLIDARITA.....	56
4	PROCESY V ROCE 1976	62
4.1	CHARAKTERISTIKA SOUDNÍCH PROCESŮ, POLITICKÉ ŘÍZENÍ A ÚLOHA BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK	62
4.2	PLZEŇSKÝ PROCES	69
4.3	PRAŽSKÝ PROCES	75
4.4	OHLASY A REAKCE NA PROCESY V ROCE 1976	83
4.4.1	<i>První etapa, březen až červenec roku 1976.....</i>	<i>83</i>
4.4.2	<i>Druhá etapa, červenec až listopadu 1976</i>	<i>85</i>
4.4.3	<i>Třetí etapa, od listopadu 1976.....</i>	<i>87</i>
5	CHARTA 77 A UNDERGROUND	90
6	UNDERGROUND V OBDOBÍ 1976–1982	101
6.1	UNDERGROUNDOVÉ SPOLEČENSTVÍ VE SLEDOVANÉM OBDOBÍ.....	101

6.2	PERZEKUCE VE SLEDOVANÉM OBDOBÍ.....	103
6.3	ASANACE	108
7	PROCES S VYDAVATELI ČASOPISU VOKNO V ROCE 1982.....	117
8	ZÁVĚR	124
9	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	128
9.1	ARCHIVNÍ FONDY:.....	128
9.2	PERIODIKA:	128
9.3	EDICE PRAMENŮ.....	128
9.4	LITERATURA	129
9.5	OSOBNÍ ARCHIVY	131
9.6	ROZHOVORY S PAMĚTNÍKY	131

1 Úvod

Fenomén československého, resp. českého undergroundu je bezprostředně spjat dějinami Československa, a to zejména od 60. let 20. století. Jistým jeho specifikem bylo konkrétní historické překročení hranic undergroundu směrem ke konfrontaci s tehdejší politickým režimem. Obecně je nutné již na počátku konstatovat, že underground je nejen společenským či kulturním fenoménem, ale v podmínkách socialistického Československa se stal katalyzátorem a do jisté míry také aktérem opozičního hnutí. Což jej bezpochyby odlišuje v porovnání s undergroundovými hnutími v jiných státech, včetně socialistických. V obecné rovině lze underground charakterizovat především ze dvou hledisek: 1) je to kulturně-sociální fenomén, který se projevil nejprve v oblasti kultury a se vznikem ojedinělého společenství jak umělců, tak také sympatizantů, a je pro něj charakteristický určitý životní styl, 2) lze ho považovat za subkulturu, které je vlastní to, co jiným subkulturám – tedy sociální postavení aktérů, jejich vnímání okolního světa a přístup ke společnosti, nacházení vlastní identity (vnější zjev, osobní život do jisté míry prožívaný v komunitách, styl mluvy, způsob trávení volného času).¹

Undergroundové hnutí ve světě vzniklo v 60. letech 20. století a jeho hlavním leitmotivem se stal život v „podzemí“. Nebylo vázáno na žádný konkrétní umělecký směr, znamenalo spíše ukotvení jedince, který se vymezuje a kriticky staví k okolnímu světu. Z klasických postav či skupin světového undergroundu je možné uvést jména umělců jako Lou Reed, Frank Zappa, skupinu The Velvet Underground či intelektuály Ginsberga, Learyho, Sanderse. V Československu se objevil na přelomu 60. a 70. let minulého století, byť jisté formy a události můžeme nalézt již v předchozím desetiletí, např. společenství okolo edice Půlnoc. Počátkem 60. let se objevily první hudební skupiny, které vymezily období tzv. protoundergroundu, např. skupina Hells Devils. Výraznými představiteli českého undergroundu byli básník a publicista Ivan Jirous, filozof Jiří Němec, básník Egon Bondy a především hudební skupiny The Plastic People of the Universe, DG 307, Aktual a písničkáři Karel Soukup a Svatopluk Karásek. Hlavním mezníkem pro vývoj českého undergroundu byl Ivan Jirous a jeho Zpráva o třetím českém hudebním obrození z roku 1975. A právě to byl moment, kdy se český underground stal představitelem opozičních aktivit a objevil se související pojem „druhá kultura“, pro kterou byla charakteristická

¹ Janeček, P.: In: *Od subkultury ke kontrakultuře*, Denčevová, I., Stárek, F., Stehlík, M.: *Tváře undergroundu, text Petra Janečka Od subkultury ke kontrakultuře*, Praha 2012, s. 20

opozice vůči tehdejší jediné správné kultuře socialistického státu. Přesto se underground dlouho přijetí role jistého politického uskupení bránil „*druhá kultura nemůže mít za cíl destrukci establishmentu, protože by se mu tím sama vehnala do náruče*“.² Podobně zde Ivan Jirous popisoval rozchod českého undergroundu s undergroundem mezinárodním: „*Je smutným a častým jevem na Západě, kde byl underground na počátku šedesátých let formulován a ustanoven jako hnutí, že někteří umělci, kteří dosáhli skrze působení v něm ocenění a slávy, vstoupili do kontaktů s oficiální kulturou (budeme ji pro naše potřeby říkat první kultura), která je s jásotem přijala a pohltila, jako přijme a pohltí nové karosérie automobilů, novou módu či cokoliv jiného. U nás se věci mají podstatně jinak, daleko lépe než na Západě, protože žijeme v ovzduší naprosté shody: první kultura nás nechce a my nechceme mít s první kulturou nic společného. Odpadá tedy pokušení, které je pro každého, i toho nejsilnějšího umělce, semenem zhouby: touha po uznání, úspěchů, získání cen a titulů a v neposlední řadě i po hmotném blahobytu.*“²

V samotném označování příznivců undergroundu se objevovaly také jiné termíny, např. hippie. Zřejmě zde svou roli sehrály některé společné prvky pro tato subkulturní společenství, kterými byly vnějškové atributy a vztah k životnímu stylu v komunách. Marxistický filozof Ivan Sviták ve své kritické polemice, která se týkala undergroundu, uvedl: „*Kalifornská counterculture vznikla v šedesátých letech jako neoficiální, vzdorná, v Praze by se řeklo „druhá“ kultura, když vietnamská válka nezproblematizovala jen americkou zahraniční politiku, ale skoro všechno ostatní, zatímco na povrchu šlo jen jakoby o politický protest nové levice. V podstatě šlo o strukturální proměny životního stylu celé generace, jež se však na rozdíl od Evropy neprojevíly nějakou novou ideologií sjednocující rozmanité aspekty různých hnutí. Společným jmenovatelem nebyly myšlenky, ale životní styl, jehož předvojem byly hipířové.*“³

Pro svou práci jsem zvolila období let 1976–1982, protože to byly dva výrazné časové mezníky pro vnitřní život českého undergroundu. V roce 1976 probíhaly první velké politické procesy s českým undergroundem a rok 1982 byl na straně druhé rokem procesu s vydavateli samizdatového undergroundového časopisu Vokno. Zároveň to bylo období, kdy se underground stal impulsem pro vznik Charty 77, a také období, kdy byl

² Jirous, M.: *Magorův zápisník, Praha 1997, Zpráva o třetím českém hudebním obrození, s. 197*

³ Jirous, M.: *Magorův zápisník, s. 645, text Ivana Svitáka: Šmejdi z andrgraundu, původní text byl otištěn v exilovém, čs. sociálně demokratickém čtvrtletníku Právo lidu č. 4/1985, polemika pak proběhla v samizdatovém časopise Vokno, č. 12/1987*

underground (spolu s dalšími chartisty) pod tlakem operace tzv. Asanace. V tomto období se změnila nejen struktura undergroundového společenství, ale také formy a způsoby života jednotlivců z tohoto společenství. Část příznivců undergroundu byla donucena k emigraci a do undergroundového společenství přicházeli noví členové mladší generace, např. skupina Filipa Topola *Psí vojáci*. Zaměřila jsem se na politickou roli českého undergroundu, která byla – alespoň zpočátku – nechtěným důsledkem – nikoliv základní charakteristikou. Je to téma, které doposud nebylo podrobněji zpracováno. Studie, publikace a další materiály dosud publikované se věnují především historii českého undergroundu, jeho kulturnímu a ideovému ukotvení, a tématu politiky se dotýkají pouze okrajově. Podobná je situace také v odborných pracích, které se věnují obecně tématům disentu a opozičních skupin v období normalizace. Tématy nejnovější historie a přednostně českého undergroundu se zabývám v souvislosti s mým profesním ukotvením – přípravou rozhlasových pořadů (*Hovory o hledání*, *Z historie undergroundu*, projekt *Svobodně – historie Rádia Svobodná Evropa*) a mým podílem na publikaci *Tváře undergroundu*.⁴

Práce je z hlediska pramenné základy postavena na třech základních oblastech. Předně jsem vycházela z archivních materiálů, zejména z Archivu bezpečnostních složek, a dále z osobních archivů osobností českého undergroundu, stejně jako edic dokumentů, těch především z oblasti vzniku a vývoje Charty 77 a Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (dále jen VONS), a z dobového tisku. Při zpracovávání tématu jsem dále využila dostupnou literaturu zaměřenou na underground, především soubor textů Ivana Jirouse vydaného pod názvem *Magorův zápisník* v roce 1997. Ivan Jirous byl ideovým vůdcem českého undergroundu a tento soubor zahrnuje také texty z 60. let, ve kterých se Jirous zabýval tématy z oboru kunsthistorie. Další skupinu představují texty zaměřené na underground, především pak vzpomínková kniha *Pravdivý příběh Plastic People*. S tématem undergroundu souvisely eseje, ve kterých se Jirous vyjadřoval ke konkrétním osobnostem, např. esej Jiří Němec – kněz bez kolárku, Horský hoteliér Havel, Kulturní kamikadze Charlie Soukup a další. Zásadní publikací s tématem undergroundu je *Hnědá kniha undergroundu*, která byla vydána koncem roku 2012 a navazovala na původní samizdatové vydání. Další oblastí dostupné literatury byly rozhovory, např. Jana Pelce s Milanem Hlavsou, nazvané *Bez ohňů je underground*, či Renáty Kalenské s Vratislavem Brabencem *Evangelium podle Brabence*. Z odborné literatury jsem využívala historických

⁴ Denčevová, I., Stárek, F., Stehlík, M.: *Tváře undergroundu*, Praha 2012

prací věnovaných danému období (např. Jan Křen: Dvě století střední Evropy, Vladimír Nálevka: Světová politika ve 20. století), publikací autorů Pavla Blažka a Filipa Pospíšila Vraťte nám vlasy, Františka Stárka a Jiřího Kostra Baráky, souboru textů vydaných pod názvem Alternativní kultura, publikace Miroslava Vaňka Byl to jenom rock'n'roll? a dalších odborných textů. Třetím důležitým zdrojem pro mě byly osobní rozhovory s pamětníky a představiteli undergroundového hnutí. Tato oblast je v práci zastoupena velice silně a do značné míry dle mého názoru představuje zcela originální přínos k celému tématu.

Orální historie je metodou historické práce, která dokumentuje dané období lidské minulosti životními příběhy, zkušenostmi, individuálními prožitky, způsoby rozhodování ve složitých životních situacích a také osobními motivacemi pamětníků. Využívala jsem metod strukturovaného rozhovoru, kdy jsem kombinovala dva způsoby: prvním bylo dotazování na určité historické události, období a prožitky pamětníků a dále pak následovaly otázky na celý životní příběh v kontextu osobních, společenských vztahů a významných historických událostí i každodenního života. U některých pamětníků jsem využila také opakovaný rozhovor, ve kterém jsem metodou analýzy interpretovala archivní prameny v kombinaci s metodou orální historie (František Stárek, Jiří Chmel). Syntéza, tedy závěrečná shrnutí, jsou uvedeny v jednotlivých kapitolách. Pamětníků bylo devět a výrazná většina z nich se narodila v 50. letech, tedy ve sledovaném období patřili k typické generaci „dvacetiletých“, jež byla oslovena undergroundem. Zároveň také byli těmi, kteří byli vystaveni represím státních orgánů a někteří z nich byli odsouzeni do vězení (Miroslav Skalický, František Stárek a Jiří Chmel). Dva z pamětníků (Petr Kadlec, Vladimír Drápal) patří ke generaci mladší, ale jejich osobní prožitky v souvislosti s životním stylem undergroundu a šikanou ze strany státu jsou dokumentujícími pro tvrzení, že metody a způsoby fungování komunistického státu se neměnily ani v následujícím období po roce 1982.

Pohled na politickou roli českého undergroundu odhaluje i obecnější principy fungování diktatury. Zřízení tohoto charakteru mají svou existenci z velké části postavenou na základním principu, a tím je prosazování pouze jediného názoru, ideje, ideologie vládnoucí politické struktury, který se pak má odrážet ve všech oblastech života společnosti i jednotlivce. Totalita klade na člověka nárok v tomto ohledu absolutní, československá státní/stranická moc v období po roce 1968 sice rezignuje na tento totalitní charakter, ale nepřipouští žádné veřejné projevy jiných názorů, pohledů na svět.

Underground se proto svým jasně vymezeným ukotvením mimo oficiální struktury logicky stal klasickým nepřítelem a bylo na něj zaútočeno. Byl tak vlastně paradoxně i přes svoji politickou pasivitu zatažen do politického systému a o to nečekaněji se stal zároveň spouštěčem pro mnohem širší opoziční soustředění sil. Tato výjimečnost českého undergroundu, který se stal hybatelem politického dění v tehdejší Československu (spolu s ojedinělostí této subkultury) je proto důležitým tématem, které může napomoci k porozumění širšímu kontextu událostí 70. a 80. let minulého století.

2 Politická situace

2.1 *Zahranicněpolitická situace v letech 1976–1982*

V 70. a 80. letech 20. století se svět i nadále pohyboval v systému rozdělení v důsledku 2. světové války – dělení na Východ a Západ, přesto můžeme v těchto dekádách sledovat různý a proměňující se charakter těchto vztahů. A to ať již v podobě přibližování obou světů, či naopak v příkrých rozporech. Konkrétní střety se přitom neodehrávaly na půdě samotných hegemonů obou stran železné opony – USA a SSSR, popř. jejich evropských spojenců – ale mnoho i válečných konfliktů se odehrávalo v prostoru tzv. třetích zemí, zejména v Asii a Africe. To byl ostatně trend započatý již v 50. letech 20. století v historické etapě korejské války.

V první polovině 70. let se Spojené státy americké potýkaly s mnoha vnitřními problémy, především pokud jde o samotné vedení státu, a pozice amerických prezidentů byla oslabována. V roce 1974 byl po aféře Watergate nucen odstoupit tehdejší prezident Richard Nixon, který v předchozím období prosazoval politiku uvolňování napětí, tzv. détente. S touto politikou souvisela jednání o omezení strategických zbraní (v letech 1972–1974), která byla ukončena podepsáním smlouvy Salt I. V rámci této politiky Nixon navštívil Moskvu i Peking.⁵ Další z prezidentů, demokrat Jimmy Carter (prezidentské období 1977 – 1981) v této politice détente pokračoval, přestože: „vývoj událostí ukázal zastaralost této politiky a co v ni sami její tvůrci ztratili důvěru“⁶.

⁵ Křen, J.: *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005, s. 808

⁶ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, Praha 1991, s. 653

S opouštěním politiky jisté vstřícnosti a uvolněnosti souvisela následná radikalizace, která konkrétně navazovala na umístění strategických raket v zemích komunistického bloku, na něž zareagovalo NATO umístěním raket středního doletu v západoevropských státech. Právě tyto skutečnosti v konečném důsledku popírají zdánlivé uvolňování napětí ve 2. polovině 70. let.

Státy komunistického bloku byly dlouhodobě ve vleku politiky Sovětského svazu, kde se v roce 1977 stává oficiálně hlavou státu a předsedou rady ministrů Leonid Brežněv, který byl již od roku 1964 generálním tajemníkem KSSS a fakticky tak zemi vedl již jedenáct let. Pokračoval v politice udržení mocenských pozic, a to uvnitř i vně sovětského bloku.⁷ Prostředkem k udržení role hegemonu bylo také to, že SSSR „vytvořil obrovskou vojenskou sílu, která i přes určitou technologickou a logickou zaostalost, byla Západem respektována.“⁸ Nadále platila základní konstanta sovětské zahraniční politiky, tj. pevná vazba mezi Moskvou a jejími východoevropskými satelity.⁹

Politika détente měla své reálné výsledky v proměně určitých vztahů některých států – zejména v jisté revizi situace nastavené 2. světovou válkou. To se konkrétně týkalo proměny vztahu Sovětského svazu vůči Spolkové republice Německo, kdy došlo k navázání diplomatických vztahů, včetně následného navázání vzájemných vztahů mezi SRN a NDR. Tzv. ostpolitika tehdejšího západoněmeckého kancléře Willyho Brandta také napomohla svolání celosvětové konference o evropské bezpečnosti, o které se začalo vyjednávat po podpisu dohody Salt I (1972).¹⁰

Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě vyvrcholila po několika letech jednání v Helsinkách dne 1. srpna 1975 podepsáním Závěrečného protokolu; zúčastnilo se jí 33 evropských států, USA a Kanada.

V tzv. třech koších Závěrečného dokumentu byly shrnuty zásady vzájemných vztahů ve sféře bezpečnosti, hospodářské a vědecké spolupráce a v oblasti humanitární a kulturní. Mezi zásadní patřily principy: respektování práv vyplývajících ze svrchovanosti, zdržení se hrozby či použití síly, neporušitelnost hranic, územní celistvost států, pokojné urovnávání sporů, nevměšování se do vnitřních záležitostí, respektování lidských práv a

⁷ Křen, J.: *Dvě století střední Evropy Praha 2005*, s. 739

⁸ Nálevka, V.: *Světová politika ve 20. století, II., Praha 2000*, s. 192

⁹ Nálevka, V.: *Světová politika ve 20. století, II., Praha 2000*, s. 192

¹⁰ *Tamtéž*

základních svobod (včetně svobody smýšlení, svědomí, náboženství nebo přesvědčení), rovná práva a sebeurčení národů, spolupráce mezi státy.

Hodnocení významu této konference se mohou vzájemně lišit: např. Paul Johnson usoudil: „*Škody napáchala Carterova neuvážená politika „lidských práv“ vycházející z dohody podepsané v Helsinkách, podle níž se signatáři zavázali, že se vynasnaží ukončit porušování lidských práv na celém světě. Cílem bylo donutit Sovětský svaz, aby liberalizoval svou vnitřní politiku. Výsledek byl však zcela jiný. Za železnou oponou se Helsinských dohod nedbalo a spontánně vznikající skupiny, které chtěly sledovat jejich plnění, byly posílány do vězení...*“¹¹

Český historik Jan Křen celý proces zhodnotil následovně: „*Obě strany byly zainteresovány na mezinárodním uklidnění a na rozvoji spolupráce, ale jinak se jejich zájmy a představy rozcházely. Sovětskému svazu a jeho klientům šlo především o zakotvení záruky hranic (zjevný náznak defenzivity v sovětské politice), kdežto země západní kladly alespoň slovní důraz na volný tok informací a dodržování lidských práv.*“¹²

Helsinská konference nebyla pouze jednorázovým aktem, ale při dalších jednáních se hodnotilo plnění jednotlivých ujednání, v roce 1977 v Bělehradě, v letech 1980 – 1983 v Madridu. Na Helsinskou konferenci navazovala hnutí v komunistických státech, která protestovala proti nedodržování lidských a občanských práv. Jejich aktivita se stupňovala, patřila k nim např. v Polsku Solidarita, v ČSSR Charta 77.

Přelom 70. a 80. let 20. století znamenal zvýšení napětí a také návrat k riziku válečného nebezpečí v rámci bipolárního světa. S tím souviselo nejen umístění raket středního doletu, ale také sovětská intervence v Afghánistánu v roce 1979 a v roce 1981 nástup vojenského vedení Wojciecha Jaruzelského v Polsku. Jeho nástup byl reakcí na dlouhodobé problémy v zemi, kdy Polsko procházelo hlubokou hospodářskou krizí a po zemi se začala šířit vlna protestních stávek. Centrem se staly gdaňské loděnice. Na podzim 1980 byla ustavena Nezávislá odborová centrála Solidarita a do jejího čela se postavil gdaňský elektrikář Lech Walesa. Výjimečný stav, který vyhlásil v čele tzv. Vojenské rady národní spásy Jaruzelski, trval až do prosince 1982.¹³

¹¹ Johnson, P.: *Dějiny 20. století*, Praha 1991, s. 653

¹² Křen, J.: *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005, s. 811

¹³ Křen, J.: *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005, s. 850

Svět vstupoval do 80. let s ekonomickými problémy, měl za sebou dvě ropné krize z let 1973–1979 a v Sovětském svazu se objevily „první vážné pochyby a obavy“.¹⁴ Západ se postupně vzpamatovával z ropného šoku a Sovětský svaz se začal propadat hospodářsky, ekologicky, demograficky i morálně.¹⁵ Po úmrtí Leonida Brežněva v roce 1982 došlo k rychlému střídání hlavních politických představitelů SSSR a boj o nástupnictví vyvolával další napětí. V krátké době po sobě umírají přestárlí generální tajemníci Andropov a Černěnko a dne 12. března 1985 byl zvolen generálním tajemníkem ÚV KSSS Michail Gorbačov.¹⁶

Pro zostření vzájemných vztahů mezi Východem a Západem bylo zásadní zvolení Ronalda Reagana prezidentem USA v roce 1981. Reagan nastavil vztah k Sovětskému vztahu použitím pojmu „říše zla“ a ukončil dosavadní politickou koncepci uvolňování.¹⁷ S tím souviselo vyhlášení kampaně za demokracii, rozsáhlý zbrojní program Strategické obranné iniciativy, která zahrnovala také systém protiraketové obrany včetně projektu hvězdných válek. Tím byly vytvořeny jedny z předpokladů pro zhroucení sovětské ekonomiky, která neunesla tempo razantní vojenské soutěže.¹⁸

Mezinárodněpolitické poměry byly klíčové pro vnitřní politiku tehdejšího komunistického Československa. Jakékoliv změny a posuny ve světové politice, kterou charakterizoval svět rozdělený železnou oponou, se projevovaly v jednotlivých zemích komunistického bloku. Stejně tak jednotlivé události, které se odehrály v rámci soupeření tzv. supervelmocí, jak vnímáme USA a SSSR, měly své důsledky ve vnitropolitickém rozhodování v ČSSR.

Přestože v jednotlivých socialistických státech vládly komunistické režimy, které měly základní směřování dle pokynů Sovětského svazu, lze mezi nimi bezpochyby v jednotlivostech nalézat rozdíly. V oblasti kultury a opozičních sil lze konstatovat, že státní dozor a cenzura byly ve všech státech uplatňovány, ale nikoliv s razancí a důsledností jako v komunistickém Československu. Ve všech socialistických státech existoval systém schvalování skupin a umělců pro veřejná vystoupení včetně schvalování textů, stejně jako nutnost dodržovat státem stanovené podmínky pro veřejná vystupování.

¹⁴ Křen, J.: *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005, s. 915

¹⁵ Nálevka, V.: *Světová politika ve 20. století, II*, Praha 2000, s. 193

¹⁶ *Tamtéž*, s. 231

¹⁷ *Tamtéž*, s. 229

¹⁸ *Tamtéž*, s. 229

Rozdílly ve vztazích a postupech k oficiální kultuře, polooficiální a neoficiální nalezneme v jednotlivých komunistických státech dle dobové politické situace a politické atmosféry daného státu. Underground jako fenomén nejen kultury, ale celého životního stylu, měl v některých aspektech podobné rysy. Je však důležité konstatovat, že v podobě, ve kterou se zformoval na území dnešní České republiky, ho nikde jinde nenalzáme. Součástí tehdejšího státu bylo i slovenské území, které mělo shodné podmínky jako celé tehdejší Československo. Přesto zde byla situace ohledně undergroundu jiná, jak uvedl František Stárek: „Českému undergroundu se nejvíce podobalo slovenské společenství z Košic, které působilo po celou dobu normalizace. Ti měli vlastní tzv. barák v obci Huta pod Košicemi, vydávali vlastní samizdatový časopis *Třináctá komnata* a také tam působila hudební skupina *Lesný speváci*, později se jmenovali *Nice*. Protagonistou byl dnes již zemřelý *Marcel Stribo*. Ale nelze hovořit o žádném zapojení do pozdějších opozičních politických aktivit, nikdo nebyl ani signatářem *Charty 77*. Menší skupina byla v Žilině, ale bez baráku, samizdatu a hudebních uskupení. Specifickou roli sehrálo undergroundové společenství v Bratislavě, které bylo ale spíše inspirováno maďarským prostředím, resp. budapešťským, a bylo zaměřeno převážně intelektuálně, vůdčí postavou byl *Gabo Levinskij*, který v roce 1979 emigroval a nyní žije v USA. Represe se také objevovaly, ale souvisely spíše až s nástupem punkrocku v 1. polovině 80. let.“¹⁹

Situace v oblasti kultury v samotném Sovětském svazu byla odlišná od ostatních socialistických států, jak hodnotil publicista Andrej Šaryj: „Ideologický tlak byl o několik desítek stupňů větší než v tehdejší Československu. To se vůbec nedá srovnávat ani s vaší nejtuzší normalizací.“²⁰

Dopady propagandy v tehdejší Sovětském svazu popsal Vladimír Bukovskij: „Když se zeptáte kteréhokoliv sovětského člověka na ulici, jestli se mu žije dobře nebo špatně, odpoví vám podle předpisu: žije se mi dobře, mnohem lépe než na Západě.“²¹ Drtivá většina mladých lidí byla organizována v mládežnické organizaci Komsomol, která také tzv. řešila různé přestupky, k nimž patřily např. dlouhé vlasy. Existovaly oficiální skupiny, a také tzv. polooficiální, které byly rovněž navázané na Komsomol, mezi ně patřila např. skupina *Stroj času*. Tzv. neoficiální kultura takřka neexistovala, ale byly

¹⁹ Osobní rozhovor s Františkem Stárkem, Praha, 8.1.2013

²⁰ Osobní rozhovor s Andrejem Šaryjem, (narozen 1965 v SSSR, publicista a politický šéfkomentátor *Rádia Svoboda*), Praha 10. 1. 2013

²¹ Bukovskij, V.: *Příběh disidenta*, Praha 2012, s. 49

dokladovány pokusy skupin mladých lidí pořádat koncerty např. v parcích či na zahradách. O těchto pokusech se obvykle rychle dozvídala tajná policie, která pak zasahovala.²² Opoziční aktivity byly v Sovětském svazu navázány tradičně na intelektuály a spisovatele, reprezentanty byli fyzik Andrej Sacharov a spisovatel Alexandr Solženicyn. Vysvětlení podal Andrej Šaryj: „*Tradiční ruská inteligence byla mezi literáty a v oblasti hudby působící písničkáři Bulat Okudžava, Vladimír Vysockij a Jurij Vizbor se k politické situaci prakticky nevyjadřovali, na rozdíl od spisovatelů. Zpívali o svobodě, humanismu, ale problematice lidských práv se přímo nevěnovali. Rockové skupiny v podstatě neexistovaly, přestože se fenomén rockové hudby na přelomu 70. a 80. let také objevil. Některá uskupení existovala, a to pod vlivem západních trendů (informace získané z vysílání BBC a pašovaných nosičů), ale nedostatek hudebních nástrojů, aparatur, zkušeností a také absence s hudební scénou byly určujícími pro takřka nulové dění v této oblasti. Underground v takové podobě jako v Československu vůbec neexistoval.*“²³

Role opoziční kultury, disidentů v SSSR byla obtížně srozumitelná pro demokratický svět, jak popsal Vladimír Bukovskij: „*pokud je všechno tak špatné, jak o tom mluví, pokud tam opravdu vládne taková zvěř a bezpráví, jak to, že jsou ještě naživu? Vždyť mnozí z nich ani nesedí ve vězení. Takže tam přece jen nějaká svoboda bude, nějaká ta práva se najdou, že? Nebo jsou prostě součástí nějaké konspirace, která je pro sovětské zřízení výhodná? A co když to všechno vymyslela zahraniční rozvědka? A vůbec! Kolik těch disidentů vlastně je? Vždyť tu jejich protestní petici podepsalo deset lidí. Tak to je v zemi, kde žije dvě stě padesát milionů obyvatel, pro smích i kanárům.*“²⁴

Zcela odlišná byla v tomto směru situace v tehdejší Německé demokratické republice, kde svou roli sehrála jazyková sounáležitost se Spolkovou republikou Německo a také zeměpisná blízkost se západními demokratickými státy. Na počátku 80. let tam existovalo 650 profesionálních rockových skupin, 5 000 amatérských a „*rocková hudba byla v DDR etablována jako cenná součást kultury.*“²⁵ Z oblasti státních zásahů proti představitelům kultury, kteří se dostali do role opoziční, lze uvést německého zpěváka a skladatele Karla Wolfa Biermanna, který byl v roce 1976 zbaven občanství během jeho

²² Humen, K., Reichert, C.L.: *Eurorock, Hamburg 1981, s. 305*

²³ *Osobní rozhovor s Andrejem Šaryjem, Praha, 10. 1. 2013*

²⁴ Bukovskij, V.: *A vítr se vrací, Praha 2012, s. 49*

²⁵ Humen, K., Reichert, C.L.: *Eurorock, Hamburg 1981, s. 244*

turné na západě.²⁶ K situaci v tehdejší NDR historik Jan Křen uvedl: „*Prostory svobody, je-li to vůbec to správné slovo, byly ovšem ve východním Německu vždycky menší než u socialistických sousedů: v rozděleném Německu byla NDR více vystavena západním vlivům a musela jim silněji čelit.*“²⁷

Zásadní zvraty v období 1976–1982 proběhly v sousedním Polsku. Termín *underground* se vůbec nepoužíval a hovořilo se o „nezávislé kultuře“, stejně tak neexistoval v daném prostředí termín „disident“, ale demokratická opozice.²⁸ Dané období lze rozdělit do tří etap: „*V letech 1976 – 1980 se v Polsku objevily otevřené a veřejně působící opoziční skupiny, např. KOR (Hnutí na obranu dělníků), ROPCIO (Hnutí na Obranu Práv Člověka a Občana), vznikaly první podzemní časopisy a vydávaly se knihy. Zajímavostí bylo, že pokud některé zabavila tajná policie, tak zatýkáni a souzeni byli výrobci, autoři byli potrestáni nejvýše zákazem publikovat. Další období bylo 16 měsíců v období 1980 – 1981, kdy legálně existovala Solidarita. To byla doba skoro úplné svobody, z oblasti kultury vycházelo skoro všechno, nezávislé výstavy, koncerty, přednášky, festivaly. Změna nastala po 13. prosinci 1981, kdy byl v Polsku zaveden výjimečný stav. Pár měsíců nevycházely žádné časopisy, nehrála divadla, byly suspendovány všechny umělecké svazy. Ale to společenský odpor nezlomilo. Už koncem prosince vyšly první podzemní časopisy a knihy, začaly se opět organizovat výstavy a koncerty a divadelní představení v kostelích a soukromých bytech. Perzekuce v kultuře byly v daném období ale velké, stovky umělců byly internovány a zatýkány. Podzemní Solidarita existovala pak po celá 80. léta. Rocková polská hudba sice žádné velké problémy neměla, ale zároveň byla jen jaksí trpěna. Skupiny působily spíše v tzv. šedé zóně, bez velké podpory komunistického státu, ale také bez velkých perzekucí. Dokonce počátkem 80. let byl velký letní festival v Jarocine, taková doba Woodstocku, protože se komunisté snažili „koupit“ celou mladou generaci.*“²⁹ Českému undergroundu se podařilo napojit se na obdobná společenství v tehdejší Polsku, jednalo se o aktivity ve Wroclavi, spojené s politickými

²⁶ Křen, J.: *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005, s. 776, Karl Wolf Biermann se narodil v roce 1937 v Hamburku, a jako přesvědčený socialista se v roce 1953 přestěhoval do tehdejší DDR, kde od 60. let provozoval lipský satirický kabaret.

²⁷ Křen, J.: *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005, s. 776

²⁸ *Osobní rozhovor s Andrzejem Jagodińskim (narozen 1954, představitel nezávislé kultury v Polsku, publicista, diplomat, autor exilových publikací, např. Vyhnanci), Bratislava, dne 13.1. 2013*

²⁹ *Osobní rozhovor autorky s Andrejem Jagodińskim, Bratislava, 13.1.2013*

happeningy uskupení WIP (Volnost a svoboda) a polským časopisem Puls, který spolupracoval s redakcí českého samizdatového Vokna.³⁰

V Maďarsku byla tehdejší atmosféra poměrně uvolněná: „s výjimkou obecně uznávaných tabu (spojenství se SSSR, vedoucí úlohou strany, ticho kolem roku 1956 atd.)“ a bylo také zemí „světu nejotevřenější z celého sovětského bloku“³¹

Důkazem bylo nejen množství velkých rockových koncertů zahraničních rockových umělců, široké spektrum vydávaných nosičů z této oblasti, ale také velké množství rockových skupin a maďarské rozhlasové stanice, které posluchače seznamovaly se všemi novinkami z oblasti světového rocku. Jediným dokladovaným zásahem bylo zatýkání asi 600 mladých lidí s dlouhými vlasy v listopadu 1979 na rockovém koncertě skupin Beatrice, P. Mobil v Budapešti. Informace o zásahu byla ve všech denících a televizních stanicích.³² Tehdejší situaci potvrdil František Stárek: „Rock, underground byl státem tolerovaný, o žádných represích nejsou informace.“³³

Na základě výše uvedených stručných sond do situace v ostatních socialistických zemí včetně slovenského území lze konstatovat, že underground v takové podobě a s takovou historií, jako byl v českých zemích, nikde srovnatelně neexistoval. Propojení kultury, způsobu života, ale i specifické role v rámci opozičních aktivit bylo jedinečnou vlastností českého undergroundu.

2.2 Vnitropolitická situace v letech 1976 – 1982

Období druhé poloviny sedmdesátých let a přelomu let osmdesátých charakterizuje historik Jiří Křen: „Desetiletí počínající druhou polovinou 70. let, doba jakési normální normalizace, byla ve skutečnosti abnormální říší nehybnosti, dvojnásobně ničivou v letech světové dynamické transformace. Mezinárodně byl československý režim sice opovrhovaný, ale uznávaný, a stranická elita, jejíž složení se neměnilo, seděla pevně v sedle. V zemi na socialistické poměry s relativně slušnou životní úrovní panoval klid, opoziční disent sice

³⁰ Osobní rozhovor autorky s Františkem Stárkem, Praha, 8.1.2013

³¹ Křen, J.: *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005, s. 852

³² Humann, K., Reichert, C. L.: *Eurorock*, Hamburg 1981, s. 294

³³ Osobní rozhovor autorky s Františkem Stárkem, Praha, 8.1.2013

*nebyl zničen, ale dokonale obklíčen a neutralizován policejním dohledem a strana měla situaci spolehlivě v rukou“.*³⁴

V roce 1975 byl zvolen prezidentem Gustáv Husák, který byl charakteristickou postavou tzv. normalizace po období Pražského jara. Právě jeho nástup do vedení KSČ, kdy se po Alexandru Dubčekovi stal v dubnu 1969 1. tajemníkem ÚV KSČ, byl spjat s počátkem nastolení tzv. normálnosti, kdy prosazoval tzv. pragmatickou politiku konsolidace. Základní historické předěly byly formálně rámovány sjezdy KSČ, v roce 1976 to byl 15. sjezd, o pět let později v roce 1981 16. sjezd KSČ. Souběžně se hodnotila a plánovala období pětiletok, což byly plány pětiletého hospodářského a ekonomického rozvoje. Normalizační režim se zaměřil na „sociální jistoty a mírný růst životní úrovně výměnou za vědomou pasivitu v prosazování politických svobod a za dodržování rituálů komunistického systému.“³⁵ Vyjma jednání různých stranických orgánů KSČ, která byla vedoucí stranou ve společnosti, jak bylo uvedeno v ústavě, se žádný jiný stranický či politický život neodehrával. Veškeré tzv. politické strany vedle KSČ (Československá strana socialistická a Československá strana lidová) byly pevnou součástí Národní fronty, stejně jako všechny společenské, sportovní a kulturní organizace. Zvláštností byly organizace propagandistického charakteru, jako např. Svaz československo-sovětského přátelství, Svazarm (Svaz pro spolupráci s armádou) a dále pak organizace napojené na obranně-bezpečnostní organizace – Pomocníci Veřejné bezpečnosti, Pomocníci Pohraniční stráže a Lidové milice.

Pravidelné volby byly vždy volbou jednotné kandidátky Národní fronty, kdy počet hlasů pro tuto kandidátku byl uváděn přes 99%. Jednalo se o další manifestaci moci a jednotného státu pod hlavičkou Komunistické strany Československa. V roce 1976 (22. a 23. října) proběhly volby do Federálního shromáždění (Sněmovna lidu pro ČSR a Sněmovna národů pro SSR) s výsledkem: jednotnou kandidátní listinu Národní fronty volilo 7 392 467 voličů z celkového počtu 7 418 482 oprávněných voličů, tedy volební účast byla uváděna 99,65%, a s tímto počtem byla také zvolena kandidátka Národní fronty. V roce 1981 proběhly jednotné volby do všech zastupitelských sborů od místních, okresních, krajských národních výborů až po Českou národní radu (Slovenskou národní radu) a obě komory Federálního shromáždění. Volební účast byla 99,51% a voličů Národní

³⁴ Křen, J.: *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005, s. 880

³⁵ Cuhra, J., Ellinger, J., Gjuríčová, A., Smetana, V.: *České země v evropských dějinách, díl, IV., Praha, Litomyšl 2006, s. 263*

fronty pak 99,96 – 99,98%. Jednalo se o další manifestaci moci a jednotného státu pod hlavičkou Komunistické strany Československa. Volby byly v podstatě povinné, přestože ústavně bylo zakotveno klasické volební právo.³⁶ Ve volebních místnostech neexistovaly pro tajné volby obvyklé zástěny, kterými volič prochází, ale v rohu umístěné tzv. plenty. Pokud někdo z voličů šel za plentu, stával se podezřelým, že by mohl hlasovat proti. Případná absence byla považována za vyjádření nedůvěry nebo nesouhlasu se socialistickým zřízením a mezi důsledky pak patřilo omezení postupu v zaměstnání či nepřijetí dítěte na studia.³⁷

K pravidelným demonstračním akcím komunistického státu patřily povinné oslavy tzv. Velké říjnové socialistické revoluce, oslavy 1. máje, kladení věnců 9. května u příležitosti osvobození Československa. Další náhradou za akce spolkového charakteru z oblasti tělovýchovy byly pravidelně pořádané spartakiády. Ty navazovaly na hromadná veřejná tělocvičná vystoupení z období 1. republiky, kdy organizátory byly dělnické tělovýchovné jednoty. V letech 1955–1985 se konaly spartakiády pravidelně každých pět let. Nacvičování probíhalo v místních tělocvičnách, školách a vrcholilo přehlídkou v Praze. Jednotlivá cvičení předváděly všechny generace včetně vojáků Československé lidové armády. V danou dobu se rozšířila nabídka zboží v pražských prodejnách, včetně exotického a zahraničního zboží, která měla ilustrovat úspěchy socialistického státu. Do období, které je přiblíženo v této kapitole, spadá spartakiáda v roce 1980.

Vzhledem k průběžným ekonomickým problémům, které navazovaly na tzv. plánované hospodářství a provázanost československé ekonomiky se SSSR a zeměmi RVHP, bylo základní starostí každé domácnosti obstarat základní životní potřeby a vytvořit síť dodavatelů různých druhů zboží, např. automatických praček, barevných televizorů a dalších spotřebních předmětů. S tím souviselo prakticky permanentní shánění, běžné fronty před obchody a různé formy korupce. Zároveň v souvislosti s tím se režim snažil stavět nové byty a tím občanům dopřávat tzv. luxus bytů např. se splachovací toaletou či koupelnou s teplou vodou.

Nejen nedostatek zboží běžné spotřeby a také základních potravin či drogistických potřeb, ale rovněž omezení nabídky kulturního života, společenských událostí, časopisů a knih vedl k podpoře televizní kultury. Vedle televizních estrád patřily k náplni volného času především oblíbené seriály, které zobrazovaly tzv. běžný život občana, který byl ale

³⁶ kol. autorů: *Československé dějiny v datech, Praha 1987, s. 634.*

³⁷ www.totalita.cz/volby.php [17.11.2012]

vždy vsazen do podprahového politického rámce. Jde např. o díla autora Jaroslava Dietla Nejmladší z rodu Hamrů (seriál o kolektivizaci), Žena za pultem (složitosti obchodní sítě a možnosti nápravy), Inženýrská odysea (technický a vědecko-výzkumný pokrok), Muž na radnici (předseda městského národního výboru a přestavba města), Okres na severu (komunistický tajemník) a oblíbený seriál z nemocničního prostředí Nemocnice na kraji města. Propagandistické zaměření obsahoval každý z těchto seriálů. Výjimečné postavení měl seriál Třicet případů majora Zemana, natočený v letech 1974–1978, který na životním příběhu původně obyčejného Honzy Zemana, posléze kriminalisty, který měl silné lidské a profesní vazby na státní bezpečnost, zobrazoval období 1945–1973 v Československu. Řemeslně brilantně zvládnutý dramatický útvar je dodnes ukázkou nejvyššího stupně propagandy totalitního státu.³⁸

V daném období se ale také objevily filmy, které i dnes patří k tzv. kultovním, jak uvádí ve své studii Michaela Petránková: „*Jedná se o filmy z pera Zdeňka Svěráka a Ladislava Smoljaka, filmových scénáristů a herců Divadla Járy Cimrmana. Mezi nejčastěji vysílané a zmiňované patří filmy Na samotě u lesa z roku 1976, Kulový blesk z roku 1978, Vrchní, prchni z roku 1981.*“³⁹ Jednalo se o filmy, které se vyhýbaly politickým tématům a jsou řazeny mezi crazykomedie.

Mezi další úspěchy socialistického státu se řadily např. výstavby jaderných elektráren, let prvního československého kosmonauta Vladimíra Remka do vesmíru v roce 1978 a také úspěchy československých sportovců, např. titul mistrů Evropy ve fotbale v roce 1976 či mnohé úspěchy silné hokejové generace druhé poloviny 70. let.

V tomto období existovaly zvláštní, jakoby vzájemně nepropojené světy. Občané, tzv. nomenklaturní kádry a jejich příznivci či rodinní příslušníci, ti měli speciální síť prodejen, zdravotnických zařízení a dalších výhod, včetně možnosti cestování do zahraničí (uvádí se cca 10–15% z celkové populace). Další částí společnosti byli bývalí politikové, reformní komunisté a ti, kteří neprošli tzv. prověrkami po roce 1969 – většinou pracovali v profesích nejnižších kategorií, pod stálým dohledem komunistického státu a zažívali běžné každodenní represe a šikany. K této skupině můžeme přiřadit také další opoziční jednotlivce či skupinky z okruhu bývalých demokratických politiků, intelektuálů,

³⁸ Bílek, P.A., Cinátllová B.: *Tesilová kavalérie, Popkulturní obrazy normalizace, Příbram 2010, s. 127*

³⁹ Cílek, P.A., Cinátllová B.: *Tesilová kavalérie, Popkulturní obrazy normalizace, s. 43*

příslušníků náboženských společností. Většinová společnost, někdy bývá uváděn termín „šedá zóna“, byla samozřejmě nejpočetnější. Její snahou bylo „nějak“ žít, „nějak“ přežít. Tedy do větší či menší míry se přizpůsobit režimu a starat se o základní potřeby ekonomického charakteru. S tím souvisely návyky a způsoby jednání a chování, které byly pokrytecké a morálně vychýlené. Historik Miroslav Vaněk uvedl: „*Pocit svázanosti, bezmocnosti a absence pravdy a demokratismu způsobily neobyčejně hluboký a trvalý úpadek společenské morálky, projevující se v „kultu věci“, takřka všeobecném drobném či větším rozkrádání společného majetku, v korupci a černé ekonomice. Postupně rostl alkoholismus a užívání drog, zvyšovala se agresivita, zejména mládeže. Znetvořen byl jazyk. Obyvatelstvo reagovalo na neutěšený stav poměrů masovým útekem do soukromí a sebezáchovným postojem „můj dům – můj hrad.“*⁴⁰ S těmito tzv. útekem do soukromí souvisela narůstající obliba chataření, chalupaření a zahrádkaření. To souviselo s trendem rodinné pohody, pomíjivé zábavy a také s uzavřeností privátních životů. Historik Jan Křen konstatoval: „*Režimem tolerovaný únik do chataření, jež se stalo československou vášní: v roce 1969 měli občané 128 tisíc chat, v roce 1973 160 tisíc a o osm let později už skoro čtvrt milionu. Vznikala zde jakási zvláštní subkultura – maloburžoazní soukromničení – která byla zároveň nepolitickou sférou rodinného a mezilidského sblížení, ulehčující a prosvěcující jinak nudný a fádňí život.*⁴¹ S tím také souvisel nárůst počtu automobilů, přestože i zde panoval obvyklý pseudokorupční systém založený na systému vzájemné výpomoci.

Politické vedení státu navazovalo na zavedené normalizační pořádky, pokud jde o personální politiku a způsoby obsazování politických funkcí. Opakovaně byl premiérem Federální vlády ČSSR od listopadu 1976 do října 1988 Lubomír Štrougal. Obdobná situace byla i v rámci České socialistické republiky, kdy v letech 1971–1986 byl nepřetržitě premiérem Josef Korčák. Vnější zdání stability a všeobecné spokojenosti ale narušovaly nejen ekonomické problémy státu, ale také pokračující pokusy – ať úspěšné či neúspěšné – o emigraci, včetně případu bratrů Barešových a únosu školního autobusu či únosu letadla skupinou mladých lidí. Cenzura a centrální úřad pro informace plnily nadále svou roli a pokračovalo rušení vysílání rozhlasové stanice Rádio Svobodná Evropa, která byla jedním ze základních informačních zdrojů pro obyvatele ve státech východního bloku. Nadále pokračovaly zákazy a omezování kulturního života, které po normalizačních

⁴⁰ Křen, J.: *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005, s. 881

⁴¹ Křen, J.: *Dvě století střední Evropy*, Praha, 2005, s.871 – 872

opatření na počátku 70. let zasáhly také další, mladší umělce z různých oblastí. Jakékoliv alternativní aktivity byly nadále považovány za protistátní akce.⁴²

Předělem ve vnitropolitickém životě byl vznik opozičního uskupení pod názvem Charta 77. Tomu předcházela pro český underground přelomový rok 1976. Dvacet příznivců, hudebníků undergroundových skupin, kteří neměli žádné politické ambice, bylo na jaře 1976 pozatýkáno. Následně proběhly dva politické procesy, v Plzni a v Praze. Na jejich podporu se postavili intelektuálové i bývalí politikové z opozičního prostředí, kteří prostřednictvím kontaktů na zahraniční média a exulanty stáli na počátku kampaně na podporu odsouzených členů undergroundu. Na půdorysu této skupiny pak vzniklo opoziční politické uskupení pod názvem Charta 77 a v lednu 1977 bylo zveřejněno její Prohlášení, které požadovalo „*respektování helsinských závazků československou vládou, veřejnou kontrolu dodržování lidských práv v zemi a dialog s mocí*“.⁴³ Pavel Tigrid v této souvislosti napsal: „*Chartě, několika stovkám lidí, se podařilo vrátit Československo na kulturní mapu Evropy, z níž ji vláda komunistů téměř úplně vymazala. Nástup Charty vstoupil do moderních dějin Evropy a zároveň obnovil právo českého společenství zvat se národem.*“⁴⁴

Na vznik Charty 77 reagoval komunistický stát hysterickou a nenávislnou kampaní. Ve školách, úřadech, podnicích byly svolávány schůze, které Chartu odsuzovaly. Příznačné je, že text Prohlášení Charty 77 nesměl být zveřejněn a již jeho četba byla pokládána za protistátní čin. Reakcí režimu byla také organizace shromáždění umělců, vznik tzv. Anticharty, série pořadů ve sdělovacích prostředcích a především šikana a represe proti signatářům. Cílem bylo dostat tuto skupinu lidí, která se sjednotila i přes rozdílné politické a náboženské názory, do izolace. Následně vznikl Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných a celé toto společenství pak bylo jádrem československého disentu. Rozvíjel se počet samizdatových tiskovin a drobných společenství svobody.

Zatímco na přelomu 80. let došlo ze strany režimu k jistému úspěšnému utlumení názorových a kulturních proudů, ke změně dochází po dalších politických procesech v roce 1982 s vydavatelem časopisu Vokno. S tím souviselo zostření režimních akcí proti oponentům režimu nejen v souvislosti se změnami v zahraničněpolitické oblasti, jakými jsou nástup Ronalda Reagana do prezidentského úřadu v USA či vznik silné opoziční

⁴² Cuhra, J., Ellinger, J., Gjuríčová, A., Smetana, V.: *České země v evropských dějinách, Praha Litomyšl 2006, s. 264*

⁴³ Cuhra, J., Ellinger, J., Gjuríčová, A., Smetana, V.: *České země v evropských dějinách, díl IV., s. 264*

⁴⁴ Tigrid, P.: *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu, Praha 1990, s. 298*

odborové centrály Solidarita v Polsku (1981), ale také v návaznosti na hospodářské obtíže v ČSSR na počátku 80. let. Právě ty mohly ohrozit konzumní socialismus a „spokojené“ obyvatele komunistického státu. *„Pokles výkonnosti se projevoval v kvantitativních i kvalitativních indikátorech, vypracování směrnic nové pětiletky (1981–1985) se protáhlo až do roku 1982 a v mnohém připomínalo situaci z počátku 60. let. Také nyní muselo stranické a hospodářské vedení kousnout do kyselého jablka a porušit dosavadní největší tabu, totiž reformu. Ovšem samo toto slovo se nesmělo objevit a oprava kurzu byla skryta za byrokratickým titulem „Soubor opatření k zdokonalení plánovitého řízení národního hospodářství po roce 1980“. Ten sice deklaroval snížení výrobních nákladů a zvýšení technické úrovně i kvality produkce, ale skutečných novot přinesl pramálo.“*⁴⁵

Snaha komunistického státu posílit ekonomiku, těžký průmysl a těžbu nerostných surovin přivedla do sféry zájmu běžných občanů nové téma ochrany životního prostředí. Šlo nejen o velká města, která se dlouhodobě potýkala s tímto problémem (Praha, Brno, Bratislava), ale také o iniciativy z nejhroženějších území státu, kterými byly oblasti severní Moravy a severních Čech. Po vzniku hnutí Brontosaurus začala v polovině 70. let pracovat Ekologická sekce při Biologické společnosti ČSAV v čele s Bedřichem Moldanem a Josefem Vavrouškem. Ekologická tematika se stala vedle kulturních témat posléze také součástí opozičních aktivit.

S ekonomickými problémy a znovurozdělením světa se Československo vrátilo do bipolárního soupeření. Dokladem může být i oblast sportu, kde došlo ze strany západních států k bojkotu moskevské olympiády v roce 1980. Vnitropolitické události v Československu odrážely nejen rozložení sil v rozděleném světě, ale také události a změny v mezinárodní politice, především ve vedení Sovětského svazu. Na rozdíl od jiných států, např. Polska či Maďarska, zde ale nebyl povolen ani minimální soukromý sektor. S tím souvisely nejen obtíže v běžném životě občanů, kdy nefungovaly takřka žádné běžně dostupné služby, ale také svět veksláků a prominentních funkcionářů a svět kriminálních aktivit.

Postup vedení komunistického Československa, které se takřka po celá 70. a 80. léta neobměňovalo, souvisel s obavami z jakýchkoliv reforem. Pražské jaro 1968 bylo stále jistým vykřičníkem a rizikem. Klíčový byl zájem na tzv. sociální a politické stabilitě, která souvisela s udržením politické moci.

⁴⁵ Křen, J.: *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005, s. 887

3 Život v undergroundu

3.1 *Underground v Československu, formování a hlavní rysy společenství*

Underground se objevil na území bývalého Československa v 1. polovině 60. let a lze ho charakterizovat jako klasický typ subkultury na společenském okraji, v podzemí. Původně vznikl v 60. letech 20. století ve Spojených státech amerických a poté se rozšířil do Evropy včetně Československa. Zde se ale vyvíjel zcela odlišně, což souviselo s politickým prostředím. Ideový vůdce českého undergroundu Ivan Jirous ve svém textu z roku 1975, který je klíčovým pro charakteristiku undergroundu, Zprávě o 3. českém kulturním obrození, uvedl:

*„Cílem undergroundu na Západě je přímo destrukce establishmentu. Cílem undergroundu u nás je vytvoření druhé kultury. Kultury, která bude naprosto nezávislá na oficiálních komunikačních kanálech a společenském ocenění a hierarchii hodnot, jak jimi vládne establishment. Kultury, která nemůže mít za cíl destrukci establishmentu, protože by se mu tím sama vehnala do náruče.“⁴⁶ A Ivan Jirous pokračoval: „Underground není vázán na určitý umělecký směr nebo styl, přestože v hudbě se projevuje převážně rockovou formou. Underground je duchovní pozice intelektuálů a umělců, kteří se vědomě kriticky vymezují vůči světu, ve kterém žijí. Je to vyhlášení boje establishmentu, zavedenému zřízení. Je to hnutí, které pracuje převážně s uměleckými prostředky, ale jehož představitelé si uvědomují, že umění není a nemá být konečným snažením umělců. Underground vytvářejí lidé, kteří pochopili, že uvnitř legality se nedá nic změnit, a kteří ani neusilují do legality vstoupit.“⁴⁷ K dalším výrazným osobnostem undergroundu patřil filozof, překladatel a psycholog Jiří Němec, jehož rodina se s hudebním undergroundem sblížila v 70. letech. Ve svém textu *Nová šance svobody* navázal na Jirousovu charakteristiku undergroundu a uvedl: „Pověstná „intolerance“ tohoto hnutí vyrůstá z podmínek jeho vzniku. Underground tvoří mladí lidé, kteří zakusili tlak uzavřené rodiny, z níž se museli drasticky vymaňovat, neosobní výchovné instituce i zmechanizovanou práci a výrobu. Hledání nových společenství, nových komunit, v nichž se spontánně formují nové typy rodin a společenství rodin, sledující princip otevřenosti, je přitom u nás vystaveno*

⁴⁶ Jirous, I.: *Magorův zápisník*, Praha 1997, s. 197

⁴⁷ Jirous, I.: *Magorův zápisník*, Praha 1997, s. 196

stále silnější represi. „Intolerance“ v jejich názorech na umění je na pozadí neuvěřitelné pokleslosti masových uměleckých žánrů, které produkuje establishment, nanejvýš pochopitelná. Zde se rýsuje osudný Rubikon obzvláště ostře: Právě proto, že underground usiluje o umění lidové, na jehož tvorbě a sdělování se může podílet mnoho lidí (např. velké rockové koncerty a hudební festivaly vůbec), protože nevyklučuje, nýbrž naopak vítá technické prostředky a všechny formy moderních „masových médií“, musí střežit hranici, za níž začíná komerce i v jejich nejkultivovanějších formách.“⁴⁸ S Ivanem Jirousem o několik let později na toto téma vedl polemiku František Stárek, přičemž základní problém viděl v definici undergroundu: „Nedávno jsem vytýkal Ivanu Martinu Jirousovi, že ve své Zprávě o třetím českém hudebním obrození příliš akcentuje, patrně pod vlivem Křižovnické školy[pozn. autorky - uskupení Křižovnická škola čistého humoru bez vtipu vznikla v 60. letech, patřili k ní např. sochař a malíř Karel Nepraš, básník Eugen Brikcius, výtvarník Jan Steklík, básnířka a grafička Naděžda Plíšková, kunsthistorička Věra Jirousová a Ivan Jirous], roli umělců jakožto prvku tvořícího undergroundové společenství. Měl jsem připravené argumenty o tom, jak čas prokázal, že undergroundové společenství se skládalo (skládá) spíše z jedinců, kteří umělecké ambice neměli (nemají). Magor mě však odzbrojil ještě dřív, než jsem je stačil uplatnit, když prohlásil: No tak jsem se mýlil, psal jsem to už v roce 1975. Zcela zřejmý je tedy fakt, že každá definice bude muset vycházet z předpokladu, že bez androšů není underground.“⁴⁹

Underground lze charakterizovat jako životní styl a duchovní postoj, který zahrnoval život v konkrétním typu společenství, včetně vnějškových atributů – oblékání, vizáže, dlouhých vlasů, společných zájmů (obvykle rocková hudba, která byla spojujícím prvkem) a názorového ukotvení. Základní hodnotou pro ně byla osobní svoboda, vymezování se vůči konzumnímu životnímu stylu a silný důraz na mezilidské vztahy. Ivan Jirous vysvětloval tyto silné mezilidské vztahy ve společenství tím, že celé společenství vznikalo pomalu a v době politického tlaku.⁵⁰

⁴⁸ Němec, J.: *Dopisy z Ruzyně a nové šance svobody*, (ed. Pulchra), Praha 2012, s. 121 - 122

⁴⁹ Stárek, F.: *Na počátku byli....Hells Devils*, In: *Paměť a dějiny*, č. 2/2011, s. 17

⁵⁰ Jirous, I.: *Magorův zápisník*, Praha 1997, s. 593 - 594

Underground lze také vnímat jako fenomén sociologický, jako „produkt snahy žít přirozeně, neodcizeně, „normálně“ za patologicky nenormálních podmínek“.⁵¹

Soudržnost, mezilidské vztahy, to jsou jedny ze základních charakterizujících prvků českého undergroundu. Výjimečnost českého undergroundu, který se vlivem událostí stal katalyzátorem, impulsem pro vznik opozičního politického uskupení, souvisela také se soudržností v době policejních represí. Ve Zprávě o 3. českém kulturním obrození Ivan Jirous vysvětloval: „Nikdy by nevzniklo tak pevné, semknuté a přitom neorganizované společenství, kdyby tlak establishmentu nebyl tolik nesnesitelný. Je to společenství vzájemné záchrany lidí, kteří chtějí žít jinak, v jejichž hodnotovém žebříčku stojí výše touha po ukojení duchovních potřeb než snaha o dosažení hmotného zabezpečení, jak jim ho nabízí establishment, za cenu zřeknutí se všeho, co činí z člověka neopakovatelnou individuální svobodnou bytost.“⁵²

Život v undergroundu v podmínkách komunistického státu lze charakterizovat jako obvyklá střetávání se s jinakostí. Tato střetávání měla řadu společných rysů, ať se to týkalo politických spřízněnců (bývalí demokratičtí politikové) nebo orientace světonázorové (náboženská společenství) či volnočasové (tramping, skauting). Jakákoli odlišnost, jinakost nebyla žádoucí a podléhala represivní politice státu. Jinakost undergroundu byla ale nesrozumitelná také pro většinovou společnost. Životní styl (komuny), styl oblékání, dlouhé vlasy – to vše využívala komunistická propaganda. Ta dotyčné představovala jako příživníky, narkomany, alkoholiky, psychiatrické pacienty a kriminální živly. Souhrn těchto faktorů pak vytvářel zcela uzavřené společenství. K tomu přistupoval další faktor: „Jádro undergroundu tvořili lidé prakticky bez vzdělání, budování jakékoliv kariéry je prostě nezajímalo. Vzdělání neměli proto, že neměli šanci se dostat na školy, ale velká část z nich prostě z toho důvodu, že by je v normálním životě nikdy nenapadlo jít studovat. Díky úžasnému médiu rockové hudby tito lidé na celém světě pochopili, že mohou tvořit. Bez ohledu na to, zda jejich tvorba bude mít nějakou absolutní kvalitu.“⁵³

K příznivcům undergroundového společenství patřili vedle Ivana Jirouse např. filozof, překladatel a psycholog Jiří Němec, básník Jiří Daníček, psychologka Dana Němcová, filozof Zbyněk Hejda, literární vědec Jan Lopatka, básník a performer Eugen

⁵¹ Alan, J. (ed.): *Alternativní kultur, text Martina Machovce Od avantgardy přes podzemí do undergroundu*, s. 174

⁵² Jirous, I.: *Magorův zápisník*, Praha 1997, s. 196

⁵³ Jirous, I.: *Magorův zápisník*, Praha 1997, s. 593

Brikcius, publicista Andrej Stankovič, básník Egon Bondy, který „přibližoval český underground radikální levici a jeho uvažování obsahovalo občas prvky takřkajíc proletářské“⁵⁴ Ideové prvky křesťanské přinášeli, vedle Jiřího a Dany Němcových, hudebník Vratislav Brabenec a písničkář Svatopluk Karásek. „Oba směry se v undergroundu doplňovaly a v celém období koexistovaly až v překvapivě harmonické shodě.“⁵⁵ Většinu příznivců však tvořili mladí lidé z dělnického prostředí.

Úzká komunita undergroundu, žijící na okraji společnosti, byla nejen nesrozumitelná většinové společnosti, byla terčem zvyšujících se represí komunistického státu, ale také zůstávala v jistém „opovržení“ intelektuálů. Např. literární vědec Václav Černý o undergroundu hovořil jako o „velesvátku universálního vyprázdnění“.⁵⁶ Nebo filozof, básník a reformní komunista Ivan Sviták se 21. srpna 1985 vyjádřil: „Ačkoliv se v posledních čtyřech desetiletích generační problém moc nezměnil, přece se mi zdá, že nejpřesvědčivější svědectví o bankrotu literatury a úspěchu sovětské v ČSSR přichází z andrgraundu. Reálná, nikoliv vymyšlená tragédie a hrůzný úpadek všeho, čeho se sněť nejnovějšího proudu dotkne, se projevuje lavinou sprostoty a špíny. Pozoruhodné je právě to, že autoři těchto vulgárností jsou nejen hrdi na svou vlastní stupiditu a jsou pyšní na absenci kultury, ale povyšují svůj plevel na kulturní hodnotu.“⁵⁷ Ivan Sviták tak reagoval na Tigridovo Svědectví, které otisklo básně a texty Ivana Jirouse, a na Paternoster – exilovou revue spjatou s undergroundem ve Vídni (k redakčnímu okruhu patřil např. Zbyněk Benýšek). To potvrzuje různorodost vztahu k undergroundu i ze strany intelektuálů. Záměrně také Ivan Sviták používal slovo „andrgraund“, aby tím doložil svůj pohrdavý postoj.

Polemiky o undergroundu a o smyslu jeho fungování se ale vedly i mezi tzv. příznivci. Kritikem Jirousových tezí a jeho pojetí 2. kultury byl např. Milan Knížák. Výhrady měl také vůči skupině The Plastic People of the Universe, kterou „označil za kavárenskou kapelu, která neví, co si sama se sebou počít.“⁵⁸

⁵⁴ Vaněk, M.: *Byl to jenom rock'n'roll?*, Praha 2010, s. 255

⁵⁵ Vaněk, M.: *Byl to jenom rock'n'roll?*, Praha 2010, s. 255

⁵⁶ Jirous, I.: *Magorův zápisník*, Praha 1997, s. 407

⁵⁷ Jirous, I.: *Magorův zápisník*, Praha 1997, s. 544

⁵⁸ Vaněk, M.: *Byl to jenom rock'n'roll?*, Praha 2010, s. 255

Přesto lze konstatovat, že v polovině 70. let zde existovalo již pevně zformované undergroundové společenství, které opustilo své vědomě apolitické ukotvení, a další desetiletí bylo těsně spjato s politickými událostmi v tehdejší Československu.

3.2 Období do roku 1976

Předchůdce undergroundu v českých zemích lze nalézt v 50. letech 20. století, kdy existovala edice Půlnoc. Sdružovala např. Zbyňka Fišera – Egona Bondyho (později výrazná textařská osobnost skupiny The Plastic People of the Universe), Bohumila Hrabala, Vladimíra Boudníka. Jejich tvorba byla bez jakýchkoliv vztahů k oficiální kultuře, přesto je řadíme spíše ke kulturní umělecké skupině. Centrem vznikajícího undergroundu se v 60. letech stává Praha, kde vzniká již v roce 1961 skupina Hells Devils, která bývá označována jako „protounderground“. Koncertovala do roku 1965, poslední koncert se uskutečnil v Brandýse nad Labem a po zájmu bezpečnostních orgánů se stala centrem pozornosti: *„Koncert měl již všechny znaky pozdějších undergroundových koncertů, tedy žádné plakáty, informace o něm se rozšiřovaly šuškanou. Neměl žádnou „schvalovačku“, kapela hrála načerno. Po jeho ukončení došlo logicky ke konfrontaci s Veřejnou bezpečností. Do Brandýsa přijeli mimo jiné tzv. schodaři, tedy máničky a jejich holky, kteří se scházeli v Praze na schodech Národního muzea. Výrazně dlouhé vlasy už tehdy měl Viktor Korejs, kterému příslušníci VB na místě vyhrožovali, že ho ostříhají. K tomu však nedošlo.“*⁵⁹

V roce 1967 vznikly dvě klasické české undergroundové skupiny – pražská skupina The Primitives Group a v Mariánských Lázních Aktual, který byl spjat s osobností výtvarníka a hudebníka Milana Knížáka. Skupina The Primitives Group v letech 1967–1969 hrála pouze převzaté skladby, např. Jimiho Hendrixe. Součástí jejich vystoupení byly ohně na pódiu, výtvarné a světelné efekty. Její hudba bývá označována jako psychedelická. Skupina Aktual měla velký vliv na další hudební vývoj undergroundu (např. na Pavla Zajíčka a Milana Hlavsu, kteří o několik let později založili skupinu DG 307), přestože u publika tak úspěšná nebyla. Skupina Aktual hrála v letech 1968–1973, a to výhradně

⁵⁹ Stárek, F.: *Na počátku byli....Hells Devils*, In: *Paměť a dějiny*, s. 26

vlastní tvorbu s veškerými texty v češtině. Jejich skladba „Hudebníci z konzervy“ se také stala neoficiální „hymnou“ undergroundu.⁶⁰ Hlavním důvodem ukončení koncertní činnosti v roce 1973 byly represe státního aparátu. Jeden z textů skupiny Aktual od Milana Knížáka se objevil v roce 1977 v propagandistickém pořadu Československé televize Atentát na kulturu, který reagoval na procesy s undergroundem v roce 1976 a následný vznik Charty 77. K obnovení Aktualu došlo v roce 2011. Hlavní protagonista Aktualu Milan Knížák byl také prvním organizátorem happeningů v Praze. S Milanem Knížákem se po letech rozešel Ivan Jirous, který v knize Pravdivý příběh Plastic People píše: „V té době [pozn. autorky 1969] měl Milan Knížák na svobodě trestní stíhání podle paragrafu 112 – „poškození zájmů republiky v zahraničí“ – kvůli vydávání svojí knížky Zeremonien v cizině. Dost jsem se v té věci angažoval, aby bylo stíhání zastaveno, sháněl jsem mu znalecké posudky atd. Potom mi někdo řekl, že Hendrix, který byl velkým Knížákovým obdivovatelem, pořádá happening podle Knížákova scénáře, kterého se sám Knížák nezúčastní. Jmenoval se Keep Together, Držme spolu. Po letech jsem se v kriminále, když jsem se dozvěděl, že Knížák jako jediný odvolal svůj podpis pod dopisem generálnímu prokurátorovi v mé cause, složil anglickou básničku, teď ji poprvé zapisuju: Tvoje slavné Držme pohromadě se hodí pouze pro příjemné počasí. Ale v bouři jseš červ.“⁶¹

Předěl v historii undergroundu přišel v prosinci 1968, kdy vznikla skupina The Plastic People of the Universe. Skupina hudebníků Milan Hlavsa, Michal Jernek, Jiří Števich, Josef Brabec a posléze Josef Janíček založili skupinu, kterou pojmenovali podle písně Franka Zappy Plastic People. Zpočátku hráli převzaté skladby, od 70. let pak přišel textař a básník Egon Bondy, autorem hudby byl nejčastěji Milan Hlavsa. Ivan Jirous se s hudebníky seznámil o pár měsíců později: „Jednou na jaře 1969 se ke mně přihnul manažer The Primitives Group Evžen Fiala: „V Praze existuje nová kapela, neumějí prej vůbec hrát, ale atmosféru to má úžasnou, lidi se na ně hrnou jako při začátcích Primitivů!“ „Myslíš asi Plastic People of the Universe?“ zeptal jsem se ho. Fiala se zarazil: „Ty je znáš?“ Neznal jsem je, ale nějaký čas předtím jsem si na jedné plakátovací stěně prohlížel názvy nových skupin.“⁶²

⁶⁰ Denčevová, I., Stárek, F., Stehlík, M.: *Tváře undergroundu*, Praha 2012, s. 53

⁶¹ Jirous, I.: *Magorův zápisník* – s. 298, anglický text zněl: „Your famous Keep Together/Is only for fine weather/But in the storm/You are a worm“

⁶² Jirous, I.: *Magorův zápisník*, Praha 1977, s. 239

Ivan Jirous začal se skupinou spolupracovat nejprve jako tiskový poradce, ale po období polemik o dalším způsobu fungování skupiny se stal od roku 1970 nejen manažerem skupiny, ale také ideovým vůdcem. S tím souviselo prosazení jeho názoru, aby skupina nepřistupovala na žádné podmínky „establishmentu“, které by jí sice umožnily oficiálně vystupovat, ale zároveň by znamenaly nepřijatelná omezení. Přelom 60. a 70. let znamenal s nastupující normalizací zásadní změny pro kulturu, která patřila k nejvíce sledovaným oblastem společenského života. V hudební oblasti probíhaly prověrky a tzv. přehrávky, od roku 1974 pak rekvalifikační zkoušky. Mnoho skupin přišlo následně o možnost vystupovat, ať už profesionálně, či amatérsky. Od roku 1970 nesměla vystupovat profesionálně skupina The Plastic People of the Universe. O přehrávky se pokusila ještě o tři roky později. Ivan Jirous vzpomínal: *„Komise, která nám původně přehrávky přiznala, a to dokonce hned druhou kategorií, je jediným orgánem, který o tom má rozhodovat. Po čtrnácti dnech dostal kapelník Pepa Janíček cyklostylovaný přípis od PKS, kde bylo v patřičné rubrice vyplněno, že jsme přehrávky neudělali. Ale přece jenom nás zařadili do zvláštní kategorie, protože v dolní části formuláře, mimo kolonky, bylo strojem připsáno: „Vaše skladba repertoáru nezaručuje takový společenský dopad, aby bylo možné zprostředkování vaší skupiny Pražským kulturním střediskem.“ Podepsán byl tehdejší ředitel PKS Varvařovský.“*⁶³

Možností, jak vystupovat veřejně, bylo dohodnout se s různými společenskými organizacemi, nejčastěji šlo o místní organizace SSM, které se staly tzv. pořadatelem. Poté, co hudební skupiny přišly o status přehrávek, skončily také možnosti veřejných vystoupení.⁶⁴ Underground se tak ocitnul mimo veřejné sféry a vytvořil si definitivně nezávislý kulturní prostor, kdy *„se v roce 1973 lidé přestali spoléhat na to, že se stane něco, co znovu umožní hudebníkům veřejně hrát, básníkům publikovat, malířům vystavovat.“*⁶⁵ Rok 1973 byl ale zároveň počátkem třetího českého hudebního obrození, vznikly skupiny Sen noci svatojánské band a DG 307 a začaly se pořádat akce, kde se setkávali hudebníci různých orientací a kde vznikalo společenství, které bylo kritické vůči oficiální kultuře i životu společnosti.⁶⁶

⁶³ Jirous, I.: *Magorův zápisník*, Praha 1997, s. 309

⁶⁴ *Osobní rozhovor autorky s Františkem Stárkem*, Praha, 13. 1. 2013

⁶⁵ Jirous, I.: *Magorův zápisník*, Praha 1997, s. 187

⁶⁶ *Tamtéž*

Sen noci svatojánské band vznikl jako kapela Křižovnické školy čistého humoru bez vtípu (výtvarníci Karel Nepraš, Milan Hájek, Milan Čech a hudebníci Petr Lampl a saxofonista ze skupiny The Plastic People of the Universe Vratislav Brabeneč). DG 307 založili výtvarník a hudebník Pavel Zajíček a hudebník z tehdejší skupiny The Plastic People of the Universe Milan Hlavsa. Název si skupina zvolila podle psychiatrické diagnózy, což bylo později také zneužíváno k propagandistické kampani státního režimu. Skupina DG 307 koncertuje i v současnosti. Ve sledovaném období se do společenství písničkářů také zařazují Svatopluk Karásek a Karel Soukup, který byl znám pod přezdívkou Čárlí. Stejně tak se původně dělnické prostředí začalo postupně proměňovat a přicházeli do něj intelektuálové. Společenství, které bylo do této doby zaměřeno téměř výhradně na hudbu, se rozšířilo i na další umělecké formy, literaturu a výtvarné umění. Z osobností z dalších uměleckých oborů lze uvést básníka Egona Bondyho, básničku Věru Jirousovou, Andreje Stankoviče, výtvarníky sdružené ve skupině Sen noci svatojánské, „nehrajícího člena“ skupiny Plastic People of the Universe – jak býval uváděn básník Eugen Brikcius, literárního vědce Jana Lopatku, výtvarníky Pavla Zajíčka (zároveň hudebník), Jana Šafránka, Zbyňka Benýška, fotografy Jana Ságla, Petra Prokeše, Jaroslava Kukala, Helenu Wilsonovou.⁶⁷ Lze konstatovat, že v „*undergroundovém společenství se během 70. a 80. let vyskytovaly umělecké a myslitelské aktivity všeho druhu – rockovými koncerty počínaje a dějinami filosofie z pera antistalinského marxismu konče. Filosofické a literárně-historické přednášky, bohoslovecké cykly, výstavy, happeningy, divadelní představení, čtená poezie, bohatá činnost samizdatová.*“⁶⁸

1. září 1974 se uskutečnil v Postupicích u Prahy 1. festival druhé kultury, kde byl zveřejněn Bondyho utopický román *Invalidní sourozenci*. Ten obsahoval mimo jiné „výzvu k úplnému přetřhání vazeb s kulturou „oficiální“, ba dokonce i s majoritní společností jako takovou“.⁶⁹ V tomtéž roce proběhlo také následné autorské čtení tohoto textu v restauraci v Mokropsech u Prahy.⁷⁰

Dalším dokladem zapojení umělců z dalších uměleckých oborů do undergroundu byl sborník Egona Bondyho ke 45. narozeninám, který na podzim 1974 uspořádal Ivan Jirous.

⁶⁷ Alan, J.(ed.): *Alternativní kultura, text Martina Machovce Od avantgardy přes podzemí do undergroundu*, Praha 2001, s.173

⁶⁸ *Tamtéž*

⁶⁹ Alan, J.(ed.): *Alternativní kultura, text Martina Machovce, O avantgardy přes podzemí do undergroundu*, Praha 2001, s. 179

⁷⁰ *Osobní rozhovor s Františkem Stárkem, Praha, 8.1.2013*

Objevily se v něm básně Jaroslava Kořána, Andreje Stankoviče, Svatopluka Karáska, Bratislava Brabence, Petra Lampla, Věry Jirousové a Jiřího Daníčka. Tento sborník byl posléze chápán jako „*první manifestace širokého spektra undergroundové literatury*“.⁷¹

V roce 1974 se objevila nová forma represe policejních složek proti undergroundu, kdy postiženými nebyli hudebníci, ale návštěvníci koncertu. Dne 30. března se v Rudolfově u Českých Budějovic uskutečnil koncert několika undergroundových skupiny, vystoupila však pouze jedna z nich, pražský Adept, a během jejího vystoupení brutálně zasáhla tehdejší Veřejná bezpečnost a další ozbrojené složky. Vysvětlení podal František Stárek: „*Nedaleko Rudolfova bylo školící středisko Sboru národní bezpečnosti, kde se v té době zdržovali – asi měli nějaké školení – psovali Pohraniční stráž, příslušníci různých okrsků Veřejné bezpečnosti a také příslušníci tzv. Pomocné stráže Veřejné bezpečnosti. A ti všichni byli povoláni k zásahu.*“⁷² Nastalo zatýkání, desítky mladých lidí byly drženy ve vazbě v Českých Budějovicích a v Táboře, následovalo vylučování ze škol a soudní rozsudky, včetně nepodmíněných trestů. František Stárek dodává: „*Takhle se k vám budeme chovat, to nám tehdy řekla znormalizovaná společnost. A všichni se zatvrdili. Bylo jasno, že ten režim po nás půjde a už budeme jenom na okraji společnosti.*“⁷³ Underground si v období let 1973 a 1974 vytvořil definitivně nezávislý kulturní prostor, který byl už pouze mimo veřejné sféry. K těmto akcím patřil také na podzim 1. září 1974 tzv. I. festival druhé kultury v Postupicích, kde vystoupili např. Plastic People of The Universe, DG 307 či Svatopluk Karásek. Po první polovině 70. let, kdy se ještě koncerty odehrávaly na tzv. veřejně přístupných místech, undergroundové skupiny už vystupovaly pouze na rodinných oslavách a v soukromých domech, tzv. barácích. Všechny tyto akce byly v utajení a dotyční pozvaní byli pouze z úzkého okruhu undergroundu. Ivan Jirous vzpomínal: „*Podmínky, v nichž se undergroundové koncerty konají, jsou pro člověka, který nepoznal sílu zvilosti, s níž nás estéblišment nenávidí, těžko představitelné a těžko pochopitelné.*“⁷⁴

Jednou z takových akcí byla 21. února 1976 oslava svatby Ivana Jirouse s Julianou Stritzkovou v Bojanovicích a byla nazvaná II. Festival druhé kultury [pozn. autorky III. Festival druhé kultury se uskutečnil v roce 1977 na Hrádečku u Václava Havla]. V

⁷¹ Alan, J.(ed.): *Alternativní kultura, text Martina Machovce Od avantgardy přes podzemí do undergroundu*, Praha 2001, s. 180

⁷² *Osobní rozhovor autorky s Františkem Stárkem, Řídelov, 26.10. 2012*

⁷³ *Osobní rozhovor autorky s Františkem Stárkem, Řídelov, 26.10. 2012*

⁷⁴ *Jirous, I.:Magorův deník, Praha 1997, s. 220*

Bojanovicích se koncert – festival – oslava svatby uskutečnil v pohostinství, které bylo pronajato od místního MNV. Vstup byl pouze na pozvánky. Během večera se dostavila hlídka VB, která neshledala žádné problémy. Za pár dnů poté, dne 17. března, začalo zatýkání hudebníků a příznivců skupin The Plastic People of the Universe a DG 307 a organizátorů dalších akcí. Odůvodněním byla právě akce v Bojanovicích, kde údajně byly v písních skupin a písničkářů vulgární texty. Tato záminka byla součástí represivních akcí zaměřených proti undergroundu, když dosavadní bezpečnostní opatření nepřinesla požadované výsledky. A následující rok 1976 byl rokem politických procesů proti českému undergroundu. Bojanovická akce tak byla v konečném důsledku předělem a oficiálním důvodem pro zásadní zásah režimu proti celému tomuto společenství.

3.3 Regionalita

Underground se koncem 60. let rozvíjel nejprve v Praze. Lidé se setkávali a koncentrovali především kolem několika hostinců, centrum tak svým způsobem zahrnovaly hostince jako např. Demínka, U Malvaze, U Dvou Slunců, U Glaubiců, v pozdějších letech Na Klamovce. K místům srazů tzv. mániček patřily schody před budovou Národního muzea, pasáže kina Čas a tzv. otevřené byty. Jedním z prvních byl byt Milana Knížáka na Novém Světě. Tzv. otevřený byt byl v Ječné ulici č. 7, kde bydleli Dana a Jiří Němcovi. Ivan Jirous vzpomínal na období 70. let: *„Do Ječné začali docházet Plastici a to byl prvopočátek spontánních večírků. Někdy se tam sešlo čtyřicet až padesát lidí. Propojily se kruhy vysoce intelektuální, jako byla parta kolem Jirky Němce, Zbyňka Hejdy, Honza Sokol, Hejdánek – ten se držel od naší divočejší společnosti stranou. Sledoval ji sice se zájmem, ale nebyla to jeho parketa. Naše společenství se scházelo hlavně v Ječné ulici – Jěčku, jak to „konspirativně“ nazval Pavel Zajíček. Od první poloviny sedmdesátých let do osmdesátých zažil tento byt neuvěřitelné mejdany, nejrůznější oslavy narozenin a stal se sám o sobě trochu legendou. Jednou mi Jirka Němec řekl: „Nedá se říct, že bys mě uvedl do kruhů, tys mi uvedl ty kruhy přímo domů.“ Jirka Němec byl tenkrát absolutně oslnivý duch a měl ohromný vliv na lidi z undergroundu, kteří tam docházeli. Půjčoval knihy, pořádali jsme přednášky o umění, zárodky seminářů, a lidé, kteří neměli žádné vzdělání, se tam přirozenou cestou dozvídali nové věci o kultuře a měli*

*možnost si spontánně rozšířit rozhled. Musím říci, že se v této společnosti nikdy nerozlišovalo, kdo má jaké vzdělání, a neexistovalo kastovníctví.*⁷⁵

Otevřený byt v Ječné byl v kruzích undergroundu pověstným. Kromě konání návštěv, přednášek a seminářů zde také řada mimopražských přespávala.

Otevřený byt v Ječné byl centrem a také předchůdcem tzv. baráků, které vznikaly na venkově. Zdeněk Vokatý se v tomto bytě ocitnul v roce 1974: *„Seděli jsme tehdy na čaji v Ječným s Danou Němcovou. V tom někdo zvoní, a tak říkám Daně, že půjdu otevřít. Otevřu dveře a tam vidím nějakého ostráhaného blbce. Dveře nechám otevřené a jdu zpátky. Tam to bylo prostě zvykem, když někdo zazvonil, nechaly se dveře otevřené, aby vešel. Najednou se ten blbec rozběhne a řve, ty prase jedno, ty mě ani nepřivítáš, a skočí mi na záda. Plácnul jsem s ním na parkety a Daně říkám, bohužel, nějaký chlap mi skočil na záda, tak jsem s ním plácnul na parkety a on tam teď zůstal ležet. A Blanka Dobešová, která tam tehdy byla, běžela a volá „dyť je to Magor“. Ostráhaný byl proto, že se zrovna vrátil z kriminálu. Jinak jsem do Ječným chodil na různé semináře, byl tam třeba Sokol, Hejdánek, Patočka, Neubauer a ti, co nemohli oficiálně přednášet. V pozdější době se chodilo na přednášky třeba k Ivanu Dejmalovi na Letnou nebo byly u hebraisty a teologa Balabána.*⁷⁶ Na otevřený byt v Ječné ve druhé polovině 70. let vzpomíná také Jiří Chmel: *„V té době [pozn. autorky kolem roku 1977, kdy se podepisovala Charta 77] jsme se stýkali s rodinou Němců v Ječným 7. Pověstnej byt, kterým prošel kde kdo.*⁷⁷

Významným mimopražským centrem se staly severní Čechy, území od Teplic, přes Most až k Chomutovu. Byla zde poměrně velká města, velké aglomerace, pár desítek kilometrů od sebe vzdálené. Svou roli zde sehrál také průmyslový charakter této oblasti, kde se v převážně dělnických rodinách objevili příznivci undergroundu, poválečné děti. Poměrně rychle se rozšířily informace o undergroundových akcích v tomto regionu, takže se sem začali sjíždět sympatizanti z dalších území, jak vzpomíná Miroslav Skalický, který se do severních Čech přestěhoval z Plzně: *„Mně to tam připadalo živější a veselejší, bylo tam hodně mániček. V Plzni jich bylo taky pár, ale ti jenom mlčeli, seděli v hospodě a pili gambrinus. V severních Čechách bylo snad nejvíc mániček. Co dvacet kilometrů, to nějaké*

⁷⁵ Jirous, I.: *Magorův zápisník*, Praha 1997, s. 588

⁷⁶ *Osobní rozhovor autorky se Zdeňkem Vokatým, Meziříčko, 2.6. 2012*

⁷⁷ *Osobní rozhovor autorky s Jiřím Chmelem, Řídelov, 17.6. 2012*

město, kde bylo čtyřicet, padesát tisíc lidí. Bylo tam hodně festivalů, tam se lidi slejzali, líbilo se mi tam.“⁷⁸

Centrem undergroundového dění v severních Čechách byly především Teplice, kde žil František Stárek, výrazná postava a organizátor undergroundových akcí. Na setkání s ním vzpomínal Miroslav Skalický:

„Čuňase znám od sedmdesátého roku, udělali jsme takovou partu. Vyrazilo nás tak deset z Plzně a přijeli jsme do Teplic. Vždycky byly ve městě nějaký hospody, kde se máničky scházely. V Teplicích to byl Vyšehrad a ještě se chodilo do Divadelního sklípku a tam se ptáme, kde by se dalo přespat. Řekli nám, on přijde Čuňas. Čekali jsme, pak se rozlítly dveře a přišel Čuňas. Padli jsme si hned do oka.“⁷⁹

V období po roce 1974, kdy proběhl zátah policejních složek na návštěvníky koncertu v Rudolfově u Českých Budějovic, se příznivci undergroundu scházeli už pouze na soukromých akcích, začala tzv. konspirace v rámci organizace koncertů, a tím došlo k propojení pražského a severočeského undergroundu.⁸⁰ Konaly se společné akce, koncerty, ale také docházelo k migraci z Prahy na venkov a naopak (studium, zaměstnání). Dokumentují to také vzpomínky, např. když o daném období hovořila Silvestra Chnápková: *„Po maturitě jsem odešla z Litvínova do Prahy a šla jsem dělat na Bulovku instrumentárku. V různých hospodách jsem potkávala máničky, které mě vždycky lákaly, a už dříve jsem se s nimi stýkala. Chodili jsme třeba ke Sluncům, ke Glaubicům, k Modrý štice. A taky jsme jezdili na koncerty, třeba na Energy, Extempore.“⁸¹* Propojování severních Čech s Prahou v polovině 70. let potvrzuje i Jiří Chmel: *„Na střední školu jsem ze severních Čech, Korozluk, odešel do Prahy. Ale na víkendy jsem jezdil domů. Postupně jsem se začal seznamovat s lidma okolo undergroundu, pak jsem se hodně kamarádil s Kocourem (Karel Havelka), Skalákem (Miroslav Skalický) a společně jsme jezdili na koncerty, přednášky. A pak jsem po roce 1977 začal chodit na přednášky v Praze, kam jsem se vrátil. Pracoval jsem jako měřič v Geofyzice, kde pracoval i František Stárek (Čuňas).“⁸²*

⁷⁸ Osobní rozhovor autorky s Miroslavem Skalickým, Meziříčko, 2.6. 2012

⁷⁹ Osobní rozhovor autorky s Miroslavem Skalickým, Meziříčko, 2.6. 2012

⁸⁰ Osobní rozhovor autorky s Františkem Stárkem, 8.1.2013

⁸¹ Osobní rozhovor autorky se Silvestrou Chnápkovou, Osvračín, 17.7. 2012

⁸² Osobní rozhovor s Jiřím Chmelem, Řídelov, 16. 6. 2012

Na konci 70. let vznikaly další menší undergroundové komunity, které byly vesměs personálně propojeny, např. na severní Moravě a na jižní Moravě. Tzv. máničky ale žily v každém regionu, v každém i menším městě. Spojovacím prvkem byla hudba, jak vzpomínal Petr Kadlec: *“V Dolních Kounicích, kde jsem bydlel, bylo minimálně 10 kluků, který zajímal určitý typ muziky. A pak jsem viděl v televizi Atentát na kulturu [pozn. autorky dehonestující propagandistický pořad tehdejší ČST o skupině The Plastic People of the Universe] a říkal jsem si, to je něco, to je parta, se kterou bysme se chtěli znát. Tehdejší undergroundová scéna třeba v Brně byla ale velmi malá a velmi roztržštěná, třeba lidi, co se scházeli v hospodě u Formana. S tou jsme se pak seznámili, a oni začali jezdit do Kounic. Pak jsme začali jezdit do Jihlavy, kde byla kapela Water closed band, v té době bydlel Magor ve Starý Říši. A tak jsme se všichni potkali. Je stejně trochu s podivem, že underground byl v 70. letech výhradně záležitost Prahy a severu Čech. Nikdy neměl tak silnou odezvu na Moravě jako v Čechách.”*⁸³

Underground se postupně rozšířil po celém území tehdejšího Československa a významnou roli v tom sehrál i samizdatový časopis Vokno, který začal vycházet v roce 1979. Komunikační cesty byly totiž velmi omezené. Většina lidí nevlastnila tzv. telefonní přípojky a koncerty undergroundových skupin se odehrávaly v utajení a konspiraci. Existovala tzv. šuška, která byla základním komunikačním prvkem napříč republikou. Rozptýlení undergroundu po celém území bylo důležité i pro pozdější opoziční politické aktivity. Existovala organizovaně-neorganizovaná skupina lidí, která byla schopna se zapojit. Termín organizovaně-neorganizovaná skupina vysvětlil František Stárek: *„Když jsme začali vydávat Vokno, v roce 1979, tak jsme hned začali vytvářet síť tzv. dealerů. To bylo tak dvacet lidí, kterým jsme ho půjčovali anebo dodávali. Byla to taková zvláštní vlastní pošta. Distribuční síť fungovala tak, že jsme třeba Vokno poslali poštou na tzv. čistou adresu, třeba na babičku dotyčného, kterou by nikdo z ničeho nepodezíral. Anebo třeba studenti, kteří jezdili z Prahy domů a vzali časopis sebou. Taky někteří pracovali v pražských stovebních podnicích a byli z venkova. A v daném místě už ten tzv. dealer zařizoval další zápůjčky ostatním. Po této linii jsme také organizovali koncerty a dodávali další samizdaty.”*⁸⁴

⁸³ Osobní rozhovor autorky s Petrem Kadlecem, Řídelov, 16.6. 2012, o situaci na jižní Moravě

⁸⁴ Osobní rozhovor autorky s Františkem Stárkem, Řídelov, 20. 10. 2012

Důležitým faktorem pro existenci takto poměrně rozsáhlé sítě byla také skutečnost, že většina lidí z tohoto okruhu si byla vědoma možných represí, které underground provázely po celé období jeho existence v komunistickém Československu. Je třeba zdůraznit, že rozšiřující se síť distribučních kontaktů a kanálů byla s největší pravděpodobností nejrozsáhlejší sítí v rámci alternativy a především nebyla omezena pouze na úzký okruh intelektuálů z větších měst, ale zahrnovala také venkov.

3.4 Běžný život, každodennost

Příznivci undergroundu pocházeli z různých sociálních, regionálních a rodinných prostředí. Jen obtížně bychom klasifikovali, co bylo jednotícími prvky. Generace narozená v 50. letech v severočeském regionu byla většinou z dělnických prostředí a také se v tomto prostředí pohybovala i v letech následujících. Jejich vztah k politice se utvářel nejen v souvislosti s rodinným prostředím, ale také se zážitkem roku 1968 v období jejich dospívání, což platilo o celé generaci tehdejších dvacetiletých. Miroslav Skalický byl jedním z nich: *„Máma byla v domácnosti, pak pracovala ve statku, v zahradnictví a v pekárně. Táta byl vyučený tesař, ale až do důchodu dělal řidiče. Doma se o politice mluvilo, když jednoho z našich příbuzných, takového skautíka, zavřeli za to, že poslouchal Rádio Svobodná Evropa. Pak ho pustili na amnestii, někdy v roce 1961. Najednou mi u těch příbuzných připadal nějak navíc, tak jsem se po tom pídil, kde se vzal, vrtalo mi to v palici. Pak najednou byla okupace v roce 1968, to mi bylo šestnáct let. Úplně první mi to řekla máma, jsou tady Rusové. Dodnes si vzpomínám, jak jsem jel do učení, na takovém pionýru, a most, přes který jsem přejížděl, byl celý zablokovaný tankama z obou stran. Prokličkoval jsem to mezi nimi, a najednou cítím samopal v zádech. A s tím samopalem v zádech jsem pak přešel celý most. Pak jsme roznášeli letáky, dávali jsme vojáčkům i nějakou chlast. V učení nám mistr dal volno, každému kýbl s vápnem a my jak blbci chodili po Plzni a psali jsme Dubček, Svoboda, Černík. Podruhý bych to už neudělal, byli to takoví průseráři, že bych za nima nestál a nedával do nich naději. Politika mě pak moc nezajímala. Věděl jsem, že celá politika je sajrajt. Od roku 68 jsem to nějak vnímal víc. Pro mě to byli páprdové a chtěl jsem žít život mimo ně, nezávisle na nich.“*⁸⁵

⁸⁵ Osobní rozhovor autorky s Miroslavem Skalickým, Meziříčko, 2.6. 2012

Ze severních Čech také pocházel Jiří Chmel: „*Matka byla prodavačka, otec pracoval v Mostě v tamních železárnách. Byl komunista od roku 1945, když dojel do Prahy v patnácti letech s Rusákama. Z KSČ pak vystoupil v roce 1956 na protest proti tomu, že do Maďarska vtrhla slavná sovětská armáda. V roce 1968 jsme byli u strýce v západním Německu a hned na začátku výletu jsme se od nějakého bezdomovce dozvěděli, že jsou u nás Rusáci. To byl děsivej šok. Doma v Korozlukách zůstala moje matka s bratrem, a aby se rodina nerozdělila, tak jsme se s otcem po deseti dnech vrátili domů. Mně tehdy bylo čtrnáct let. Při zpáteční cestě jsem viděl otočené cedule, převrácený, zmatek, chaos. A já dorazím domů a vidím nějakého člověka, jak radostně mává ruským tankům. Nenapadlo mě nic jiného, než vzít vápno a napsat mu na vrata „kolaborant“.* Což se pak projevilo při různých přijímacích pohovorech na školy.“⁸⁶

Z podobného prostředí pocházela i další výrazná postava severočeského undergroundu, František Stárek, jehož otec byl navíc v 50. letech politickým vězněm. Pražské prostředí do undergroundu přivedlo příznivce z jiných prostředí, např. Otakara Michla: „*Byl jsem takříkajíc z dobré rodiny. Máma učitelka a otec dělal na úřadě. Jinak jsme byli taková legrační rodina. Děda živnostník, babička bigotní katolička, která se po válce dala ke komunistům. Do toho emigroval strýc, babička to odnesla rokem kriminálu za pomoc při jeho útěku a pak se k tomu svému katolicismu vrátila.*“⁸⁷

Rodiny, které nepatřily k sympatizantům komunistického státu, byly jednou ze skupin příznivců undergroundu, oproti tomu však stály rodiny, které byly prominentními, a přesto se generace dětí ztotožnila nejen s původní apolitičností a svérázným způsobem života, ale poté v dalších letech i s opozičními politickými aktivitami. Z nejstarší generace undergroundu to byl např. Zbyněk Lán: „*Otec byl důstojníkem armády a zároveň členem KSČ, myslím, že od roku 1946. Po únoru 1948 tam vstoupila i matka, která pak měla řadu funkcí, ve Svazu československo-sovětského přátelství, soudkyně z lidu, šéfovala pobožce Červeného kříže.*“⁸⁸ Zdeněk Vokatý pocházel z rodiny příslušníka SNB, který se ho v jeho patnácti letech zřekl. Generačně mladším byl Vladimír Drápal, narozený v roce 1964. „*Otec byl důstojníkem v armádě a v mých třinácti letech mi chtěl udělat výchovnou hodinku. Zasedli jsme k televizi a musel jsem se dívat na Atentát na kulturu [pozn. autorky – propagandistický dehonestující pořad o skupině The Plastic People of the Universe]. A*

⁸⁶ Osobní rozhovor autorky s Jiřím Chmelem, Řídelov, 16.6. 2012

⁸⁷ Osobní rozhovor autorky s Otakarem Michlem, Praha, 19. 6. 2012

⁸⁸ Osobní rozhovor autorky se Zbyňkem Lánem, Praha, 8.5. 2012

pro mě to bylo v tu chvíli takové prozření, iniciační zážitek, ty lidi mi byli neskutečně blízcí i skrz tu obrazovku a cejtíl jsem, že není ještě všechno ztracený, pokud takový lidi v táhle zemi existujou. A ta hudba mě naprosto dostala, byly v ní všechny moje pocity. Pak se otec stal předsedou Národního výboru v Lounech. Proto mě třeba i místní máničky nenáviděly a prchl jsem do Prahy. Maminka byla učitelkou češtiny a dějepisu. Od mých patnácti let jsme se s rodiči moc nebavili.“⁸⁹ Z této generace, narozených v 60. letech, kteří se přidali k undergroundu, je i Petr Kadlec z jižní Moravy. Avšak ze zcela jiného prostředí jihomoravského venkova, kde stále hrála roli religiozita: „Z otcovy strany byla naše rodina evangelicky založená. Dědeček měl malou fabriku, kterou mu v roce 1947 znárodnili. Moje babička si o tom režimu nedělala sebemenší iluze. Byla přesvědčená, že dřív anebo později musí ten režim padnout. A když pak začali v roce 1980 moje problémy s estebákama, to mi bylo 18 let, tak ona jediná to schvalovala.“⁹⁰

I přes různorodost prostředí, ze kterých pocházeli příznivci undergroundu, se ocitli v prostředí jim blízkém. Ve společnosti, které svými silnými vztahy připomínalo klasické rodinné vazby. Společně sdíleli hodnoty, mezi které patřila především svoboda jednotlivce. K sjednocujícím prvkům patřila hudba, která zároveň vytvářela prostor pro setkávání s blízkými lidmi, a životní styl, do kterého lze zařadit způsob života v komunách. Dále pak je sjednocovaly vnější atributy, kterými byly především dlouhé vlasy, zevnějšek a styl oblékání. Dalším sjednocujícím prvkem byl kritický vztah ke státu a většinové společnosti (establishmentu), a tento vztah se projevoval také odmítáním vojenské prezenční služby.

3.4.1 Hudba

Undergroundová hudba byla vyjádřením nejen kulturní preference, ale také spojujícím prvkem společného zájmu příznivců undergroundu. Miroslav Skalický vzpomínal: „První magneták jsem měl ještě v učení, přes něj jsem nahrával. Doma jsme měli rozhlas po drátě, takže nešlo nahrávat přes kabel, ale přes mikrofon. Celou rodinu jsem vždycky poslal spát, aby tam nebyly žádný rušivý momenty. A klidně jsem čekal třeba pět hodin u rádia, abych si nahrál hit, který jsem chtěl. A pak jsme většinou jezdili na akce kvůli muzice. Založili jsme i kapelu, chodili jsme hrát do parku, před divadlo, a to vyústilo

⁸⁹ Osobní rozhovor autorky s Vladimírem Drápalem, Louny, 19.6. 2012

⁹⁰ Osobní rozhovor autorky s Petrem Kadlecem, Řídelov, 16.6. 2012

v založení skupiny *Hever and Vazelina*. Neuměli jsme moc hrát, chtěli jsme spíš provokovat, protože jsem se nemohl smířit s tím, co jsem okolo sebe viděl. Ti lidi to považovali za normální, a já se nemohl smířit s tím, co dělají, jak vypadají, jak žijou, jak se chovají v práci, jaký mají názory, jak se bojí za své vyjádření. Vadilo mi hlavně to, že se mermomocí snažili, abych já se choval a vypadal jako oni.“⁹¹

V pražském prostředí se pohyboval od konce 60. let Zbyněk Lán: „Když skončila skupina *Hells Devils*, tak vlasáci, co chodili na jejich představení, měli zakázáno chodit do restaurace *Demínka*, kde se scházeli. A protože jsme neměli kam chodit, začal jsem přemýšlet, co by pro vlasáče a stoupence rockové hudby šlo udělat. Tak jsme založili *Inclub*, pro lidi in.“⁹² Nejen hudební undergroundové společenství vznikalo v okruhu návštěvníků a sympatizantů koncertů a festivalů, ale v jeho okruhu také vznikaly další hudební projekty. Postupně se rodil fenomén pořadatelství akcí tohoto typu; nejprve veřejnosti přístupných, posléze odehrávajících se pouze v soukromí a pro zvané návštěvníky. Okruh příznivců narůstal i přes represivní opatření bezpečnostních složek, které se opakovaně snažily zamezit setkávání se příznivců undergroundu.

3.4.2 Baráky

Komuny byly jednou z forem způsobu života undergroundového společenství a v 70. letech tyto komuny začínaly žít v tzv. barácích, což byly domy, většinou zemědělské usedlosti na venkově, na osamocených místech. Obvykle zde byl jeden či více majitelů, několik stálých obyvatel domu (včetně malých dětí) a pak především nespočet návštěvníků, ať pravidelných, či nepravidelných. Baráky se staly terčí policejních represí, většina z nich byla pod různými záminkami státní mocí zlikvidována. Historii baráků a také historii undergroundových komun lze dokumentovat na několika vybraných objektech, které na sebe historicky navazují.

Jeden z prvních, který ale nebyl ještě typickým barákem, ale spíše místem k setkávání se a také inspirací pro klasický barák, byl *Barel house*, který existoval v letech 1976–1978 v Chomutově u Kamencového jezera. Původně to byl domek se dvěma místnostmi, později přestavěný, aby se zde především o víkendech mohli scházet

⁹¹ Osobní rozhovor autorky s Miroslavem Skalickým, *Meziříčko*, 2.6. 2012

⁹² Osobní rozhovor autorky se Zbyňkem Lánem, *Praha*, 8.5. 2012

hudebníci a jejich příznivci. Majitelem byl Miroslav Skalický, který pocházel z Plzně a byl zakladatelem dodnes existující skupiny The Hever and Vazelina Band: „*Barel House se mu říkalo podle střechy z plechových sudů, skrz které značně zatékalo, obzvláště když pršelo. Domek byl poměrně slušně umístěn na polosamotě u Kamencového jezera. Přes víkendy se tam dělala jedna akce za druhou. Hever tam začínal zkoušet s elektrickou aparaturou a zdvojenou bicí soupravou. Největší akcí na baráčku bylo vítání Kocoura (Karla Havelky), který se zrovna vrátil z kriminálu. Hráli hlavně Sváťa Karásek a Čárli Soukup. Přebývat se ale muselo částečně i venku, kapacita Barel housu se poprvé ukázala jako nedostatečná. Byl to první impuls uvažovat o něčem větším.*“⁹³

Barel house byl vyvlastněn v roce 1978, protože na konci 70. let se u Kamencového jezera začal budovat lesopark. „Něčím větším“ byla koupě zemědělské usedlosti v obci Nová Víska mezi Chomutovem a Kadaní. 14 příznivců undergroundu v březnu 1978 společně kupuje tuto nemovitost, oficiálními majiteli byli Vendelín Laurenčík a Ivan Černega. „*Ve Vísce se sešli správní lidé na správném místě ve správný čas. I to prostředí severočeského kraje, toho nejtvrďšího, s komíny elektrárny půl kilometru od baráku. V té době bylo víc baráků, ale Víska měla přesně tu atmosféru komuny, kde nebyly žádné vůdčí osobnosti, nebyli tam žádní šéfové, kterým to patří a u nichž někdo bydlí*“, vzpomíná jeden ze spolumajitelů František Stárek.⁹⁴

Nová Víska byla nejen bydlištěm pro přibližně 15 stálých obyvatel včetně malých dětí, ale také místem kulturních akcí. V tomto období už byla jediná možnost pořádat koncerty a nahrávání skupin pouze v soukromých prostorech. Jiří Černega vzpomínal: „*V jedné ze stodol na Vísce byl zbudován sál, takže tam nechybělo pódium, na němž byla trvale aparatura, reprobedny, klavír, troje bicí apod., takže stačilo jen vylézt na pódium a začít hrát, a tak to také chodilo. Největší akcí na baráku byl festival kolem silvestra 1978 – 1979, který trval tři dny (a noci). Také se tam odehrál 1. punkový festival. V roce 1979 tam dvakrát vystoupili DG 307 a v téže roce Plastici odehráli Klímu (jednalo se o zhudebnění textů filozofa Ladislava Klímy, např. „*Jak bude po smrti*“).“⁹⁵*

Spolužití na Vísce v baráku mělo svá přesná pravidla. Například společné prostory a osobní pokoje. Společné finance ve „fondu na výstavbu“ a na „dětský provoz“, který mimo jiné vyžadoval zavedení teplé vody a instalaci bojleru. Zdrojem obživy, vedle

⁹³ Stárek, F., Kostúr, J.: *Baráky – ostrovy svobody*, Praha 2010, s. 250

⁹⁴ Stárek, F., Kostúr, J.: *Baráky – ostrovy svobody*, Praha 2010, s. 254

⁹⁵ Stárek, F., Kostúr, J.: *Baráky – ostrovy svobody*, Praha 2010 s. 258

klasických dělnických povolání zúčastněných, byla zahrada a drobné hospodářství. Do toho patřily slepice, kohouti a ovce, z jejichž vlny byly pleteny svetry. Jedna z pravidelných návštěvnic na Víisce Silvestra Chnápková vzpomíná: „*Víska, to byla opravdová svoboda pro mě, naprostá. Já jsem tam nebydlela, jenom jsem tam dojížděla, protože jsem v Mostu chodila do práce. Žádný spory tam nebyly. Na Víisku jsem jezdila celou dobu, co existovala, asi tři roky. Taky jsme tam začali připravovat první číslo časopisu Vokno.*“⁹⁶ Také pro návštěvníky platila přesná pravidla, přestože od počátku bylo záměrem vytvořit zázemí pro koncerty a setkávání se, Miroslav Skalický řekl: „*Dělali jsme to s tím, že tam bude hospoda, sál, pódium, že se tam budou dělat akce, výstavy a že tam lidi budou jezdit. Aby se barák opravil, udělal septik, museli všichni makat. Všichni chtěli jenom chlastat. To třeba přijel Jim (Jim Čert, harmonikář) s tím, že říkal, já jsem muzikant, hraju na harmoniku a já jsem mu řekl – ne, ne, ne, tady vykopeš jeden kubík a pak si běž hrát na harmoniku. Každý si musel něco odmakat, aby si zasloužil ten pobyt tam. A moh tam bejt.*“⁹⁷

Život v komuně měl svá pravidla, jak uvedl František Stárek: „*Museli jsme si vytvořit vlastní model, který by byl z hlediska lidí spravedlivý. Aby se nikdo necítil, že platí za druhého. Takže se společně vařilo, společně pobývalo, což mělo veliký výhody. Kuchyně byla opravdovým centrem celé komuny, kde se všechno odehrávalo – chod byl takovej, že všichni společně povečeřeli a potom se sedělo, hrálo na kytaru, poslouchali jsme společně třeba Hlas Ameriky, takže život probíhal opravdu společně, v komunitě. Dávali jsme deset korun na den, to stačilo, aby se nakoupilo. Nakupovali jsme samozřejmě ve velkém. Těch deset korun platili i návštěvníci, který tam byli delší dobu. Za děti se neplatilo nic. V těchhle penězích nebyly výdaje na chlast. Každý si pít buď dovez, nebo si ho tam kupoval, protože jsme tam měli kantýnu, kde bylo pivo, rum a víno – a sešit, kam se dělaly čárky. To bylo samozřejmě předmětem sporů, ale víceméně to vždycky vycházelo. Rodiče se běžně jezdili podívat, to byly docela vítaný návštěvy. Vždycky sice měli oči navrch hlavy, ale pak si zvykli. Viděli, že je vše v pohodě.*“⁹⁸

Barák na Nové Víisce nezůstal stranou pozornosti policejních složek a jeho obyvatelé se stali centrem zájmu a pozornosti StB. Ostatně někteří z neoficiálních majitelů byli bývalí političtí vězni (Miroslav Skalický, Karel Havelka, František Stárek) a další byl

⁹⁶ Osobní rozhovor autorky se Silvestrou Chnápkovou, Osvračín, 17.7. 2012

⁹⁷ Osobní rozhovor autorky s Miroslavem Skalickým, Meziříčko, 2. 6. 2012

⁹⁸ Stárek, F., Kostúr, J.: *Baráky – souostroví svobody*, Praha 2010, s. 268 - 269

ve výkonu trestu za tzv. pobuřování proti státu (Jiří Chmel). Většina obyvatel Vísky byla zároveň signatáři Charty 77. Undergroundové společenství bylo perzekuováno od počátku své existence, poté přistoupil aspekt politický a také v tomto období již probíhala státně-bezpečnostní operace Asanace. K šikaně a zlikvidování baráku byla využita záminka, že při koupi domu nevydal místní národní výbor souhlas. Tento oficiální důvod sdělil vedoucí finančního odboru ONV v Chomutově a zároveň byl podán žalobní návrh na prohlášení kupní smlouvy za neplatnou, a to 23. března 1978, tedy necelé 3 měsíce od uzavření kupní smlouvy. VONS v březnu 1980 sdělil: „V poslední době dochází k evidentnímu sledování činnosti na usedlosti. Několikrát došlo též k návštěvě uniformovaných příslušníků, někteří z našich známých byli na cestě sem nebo odtud kontrolováni. Máme vážné obavy, že se státní moc rozhodla pod jakoukoliv záminkou náš pobyt na této usedlosti znemožnit.“⁹⁹

Soudní jednání ohledně zrušení kupní smlouvy pokračovalo až do počátku května 1979, kdy ONV v Chomutově rozhodl o zpětvzetí žaloby. Šikana však pokračovala dál: „Všechny akce (kulturní i sportovní) se konaly za následující asistence policie. Častokráte již týden nebo i více před chystanou akcí byli lidé na různých místech Čech voláni k výslechům, při kterých byli od návštěvy baráku odrazováni, a bylo jim vyhrožováno, že v případě, pojedou-li „mohou přijít k úrazu“. A to dokonce i Ivanu Černegovi a Vladimíru Hrubému, kteří mají na Nové Vísce trvalé bydliště. Při akcích byly příjezdové cesty k baráku obsazeny policejními vozy, příchozí kontrolováni, někteří odvázeni do Kadaně a Chomutova k výslechům, nebo dokonce „jen tak“ několik km od objektu, kde byli vysazeni a ponecháni svému osudu, někteří po zkontrolování vráceni zpět s odůvodněním, že „prostor je úředně uzavřen“. Někdy byl dokonce celý barák obklíčen příslušníky VB a PS VB se psy.“¹⁰⁰

Nová Víska byla centrem kulturního a sportovního života undergroundu. Koncerty, punkové i folkové, umělci z okruhu II. kultury (např. Josef Janíček, Bobeš band, Betlém band, Water kloset band, Charlie Soukup, Svatopluk Karásek, Dáša Vokatá, DG 307, The Plastic People of the Universe), promítání filmů, diapozitivů, fotbalové a badmintonové turnaje - to patřilo k akcím, které proběhly na tomto tzv. baráku.¹⁰¹

Celé dvouleté období života na baráku v Nové Vísce provázely další projevy šikany, a to nejen policejní – téměř nepřetržitý – dohled, ale docházelo také např. k

⁹⁹ Infoch, VONS – číslo 80/3, s. 11, www.vons.cz [28.7.2012]

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 12

¹⁰¹ Tamtéž, s. 13

odpojení elektrického proudu, propouštění ze zaměstnání, odebrání cestovních pasů, řídičských a technických průkazů, sdělení Okresní hygienické stanice v Chomutově (ze dne 20. 12. 1978), kterým byly zakázány všechny návštěvy. František Stárek řekl: „Zabavovali nám technické průkazy, abychom nemohli jezdit. Chtěli nás prostě z Vísky vypudit za každou cenu. Víška byla na samotě, tak jsme auta potřebovali. Taky jsme potřebovali dost nafty, kterou jsme topili. Na to jsme měli dva třístalitrové sudy na kolečkách, které jsme měli připevněné za autem.“¹⁰²

Šikana nesplnila očekávání, soudní jednání o neplatnosti neproběhlo a bylo třeba zajistit likvidaci baráku, kde žil underground a kde vzniklo centrum dalších aktivit „podzemního“ života. Miroslav Skalický popsal, jaký byl další postup komunistického státu: „Jednoho krásného dne nás pozvali na krajský národní výbor s tím, že nám Vísku berou a budou přidělovat náhradní byty. Ale najednou nás zamkli a čekali jsme tam. Přijela Volha 603, další 603, a jelo se na domovní prohlídku na Novou Vísku, která trvala celý den, byla to past. Byli tam s detektorama, krumpáčem a hledali rozmnožovací mašinu Vokna, která byla tejdén před tím našťestí odvezená. Přesto tam zabavili nějaký věci. Rozkopali zahradu, dům, dílnu, každé hřebík.“¹⁰³ Dne 13. února 1980 byla usedlost č. 4 v obci Nová Víška spolu s příslušnou stavební parcelou vyvlastněna rozhodnutím odboru výstavby a územního plánování ONV Chomutov. Zdůvodnění se opíralo o usnesení Rady civilní obrany okresu Chomutov ze dne 22. září 1979, podle vládního nařízení č. 42/1961 Sb., pro „účely obrany státu“. Vlastníci nemovitosti se proti tomuto rozhodnutí odvolali k Severočeskému KNV. Odvolání bylo dne 12. května 1980 zamítnuto. VONS informoval: „Ve dnech 7. – 9. 1981 byla s konečnou platností vyvlastněna bývalá zemědělská usedlost v Nové Vísce čp. 4. Věci byly vystěhovány (za přispění dopravních prostředků požárníků) a klíče byly předány novému nabyvateli, odboru vnitra v Chomutově. Oznamujeme případným neinformovaným návštěvníkům, aby již na barák v Nové Vísce nejezdili. Přejeme též ozbrojeným složkám, aby si vyvlastněnou nemovitost ve zdraví užili.“¹⁰⁴ František Stárek vzpomínal: „Finále bylo takový, že přijeli s vodním dělem. Pak to dostali hasiči.“¹⁰⁵

¹⁰² Stárek, F., Kostúr, J.: *Baráky – souostroví svobody*, Praha 2010 s. 274

¹⁰³ *Osobní rozhovor autorky s Miroslavem Skalickým*, Meziříčsko, 2.6. 2012

¹⁰⁴ *Infoch*, č. 81/3 – s. 16, www.vons.cz [28.7.2012]

¹⁰⁵ *Osobní rozhovor autorky s Františkem Stárkem*, Řídelov, 20.10. 2012

Likvidace Nové Vísky, úspěchy StB v akci Asanace a také obavy z budoucnosti, to byl rok 1980 pro český underground. Jiří Chmel, jeden ze spolumajitelů Vísky, který ale období od července 1978 do ledna 1980 strávil ve vazbě a ve vězení, řekl: „*Najednou polovina lidí z Nové Vísky už byla v cizině. Havelka, Skalický, Hryc, bratři Černegové. A přišli jsme o tu Novou Vísku. Podařilo se jim mezi námi vyvolat náladu úplného poraženectví a toho – už toho máme dost - a chceme zmizet. A požádal jsem o vystěhování do Rakouska.*“¹⁰⁶

Počátek 80. let byl pro český underground tíživým obdobím. Byla zlikvidována většina tzv. baráků, generace formující podobu undergroundu v 70. letech se rozpadla, část výrazných osobností odešla do exilu. Přesto další represe pokračovaly, což potvrzuje i další životní příběh manželů Chnápkových. V roce 1981, po zlikvidování Nové Vísky, koupili manželé Chnápkoovi bývalý mlýn v Osvračíně na Domažlicku. Aby se koupě mohla zrealizovat, tak se oficiální nabyvatelkou stala matka Silvestry Chnápkové. Silvestra Chnápková řekla: „*Nejdřív, po konci Nové Vísky, jsme si začali šetřit na barák, kterej jsme chtěli koupit celá parta. Koupě nakonec nedopadla, protože estébáci se o tom nějak dozvěděli. Přišli jsme k notáři, kde byla rodina prodávajících, měli jsme podepsat smlouvu. Všechno bylo dojednaný a ta rodina řekla, že nám to prostě nesměj prodat, že nemůžou. A tak jsme dál šetřili sami, úplně šíleně. Měla jsem takový notýsek, kam jsem psala všechny výdaje. K tomu jsme si půjčili a koupili Osvračín, oficiálně na mou matku. Tehdy to už jinak nešlo, já i Šíma [pozn. autorky manžel Jaroslav Chnápko] jsme podepsali Chartu 77, Šíma v 77. a já v 78. roce. Za dva dny jsme všechno ohledně koupě vyřídili, protože jsme dobře věděli, že je potřeba mít všechny razítka. A do Osvračína jsme se stěhovali někdy v polovině listopadu 1981, to už běžel proces s Voknem a Šíma byl pátým obviněným v tomhle procesu. Byl jedinej, který neseděl ve vazbě.*“¹⁰⁷ Rodina Chnápkových žila na Osvračíně samostatně, přesto zde pokračovaly koncerty, vernisáže a další akce. Perzekuce pokračovaly celá 80. léta, až došlo k pokusu o vyvlastnění části celé usedlosti. Tomu zabránily až události v listopadu 1989.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Osobní rozhovor autorky s Jiřím Chmelem, Řídelov, 17. 6. 2012

¹⁰⁷ Osobní rozhovor autorky se Silvestrou Chnápkovou, Osvračín, 17.7.2012

¹⁰⁸ Osobní rozhovor autorky se Silvestrou Chnápkovou, Osvračín, 17.7.2012

3.4.3 Dlouhé vlasy

K životnímu stylu undergroundu patřil také zevnějšek a jedním z „poznávacích znamení“ tohoto životního stylu byly dlouhé vlasy, jež byly ve 2. polovině minulého století znakem tzv. jinakosti, přestože ve všech historických etapách nalézáme období, kdy muži dlouhé vlasy nosili. Jen obtížně lze usuzovat, proč právě ti, co měli dlouhé vlasy, byli takovým terčem pro komunistický stát. Právě dlouhé vlasy byly důvodem pojmenování s pejorativním obsahem - „máničky“. Již v roce 1966 byla rozsáhlá represivní akce proti mužům s dlouhými vlasy, kdy byli stříháni na ulicích. S tím také souvisely následné problémy ve škole, v zaměstnání. Zbyněk Lán vzpomínal: *„Dlouhé vlasy jsem si nechal narůst v souvislosti se skupinou Hells Devils, to bylo někdy v roce 1964. Rodičům se to pochopitelně nelíbilo, měl jsem problém s policií. Při jednom zadržení mě dokonce chtěli ostříhat. V Praze to bylo nejhorší na hlavním nádraží, tam ostříhali každého, koho zatkli.“*¹⁰⁹ Také ostatní z undergroundu měli podobné vzpomínky. Zdeněk Vokatý řekl: *„Už ve 13 letech [pozn. autorky v roce 1964] jsem měl pocit, že je třeba mít dlouhé vlasy, abych se odlišil od té masy. Dokonce chodili dělníci po Domažlicku, kde jsem tehdy bydlel, a měli nůžky v kapse. Chytali nás a stříhali nám vlasy. Museli jsme se úplně brutálně bránit.“*¹¹⁰ Jiří Chmel dodal: *„Dlouhé vlasy jsem začal nosit v patnácti letech [pozn. autorky v roce 1969], když jsem přišel ze severních Čech do Prahy. Pro většinu lidí byly dlouhé vlasy nepřijatelné, a taky bylo jen pár hospod, odkud nás nevyhazovali. Třeba U Malvazů, tam ta komunita vznikala.“*¹¹¹

Nelibost vůči dlouhým vlasům nebyla pocíťována jen ze strany komunistického státu včetně zásahů policie a propagandy o „nepřijatelnosti dlouhých vlasů“, také v rodinách panoval názor, že dlouhé vlasy jsou něčím nepřístojným, nepřijatelným. Vliv propagandy, jak má vypadat socialistický člověk, co smí a nesmí nosit, jak se má chovat, jak má smýšlet, spolu s vlivem většinové společnosti vytvářely mimořádný tlak. *„Všichni chtěli, abychom vypadali stejně, ale já jsem chtěl být jiný. A hlavním důvodem bylo, že mi dlouhé vlasy slušely. Chtěli nás stříhat, ale já jsem si chtěl dělat, co jsem chtěl, a ne co*

¹⁰⁹ Osobní rozhovor autorky se Zbyňkem Lánem, Praha, 8.5. 2012

¹¹⁰ Osobní rozhovor autorky se Zdeňkem Vokatým, Meziříčko, 2.6. 2012

¹¹¹ Osobní rozhovor s Jiřím Chmelem, Řídelov, 27. 6. 2012

chtějí oni. Rodiče to se mnou mysleli dobře, a chtěli, abych se ostříhal. Uvědomuju si, že dlouhé vlasy pro mě znamenaly hrozně moc“, vzpomínal Miroslav Skalický.¹¹²

Dlouhé vlasy byly nejen symbolem jinakosti, jistého odporu „být jiný než jsou oni“, což je uvědomění si zcela vlastní pro underground. Byl to projev svobody, který je základní hodnotou pro vyznavače undergroundového způsobu života a také vymezení se vůči obecně panujícímu a prosazujícímu se diktátu většiny. Byly také poznávacím znamením, které se dalo v dobrém využít, či ve špatném zneužít. O tom svědčí dvě následující výpovědi: Vladimír Drápal hovořil o situaci na počátku 80. let: „*Pro mě dlouhé vlasy znamenaly, že chceš být jinej a rovnou to inzeruješ. A taky jsi rychle poznal souputníka někde jinde. Byla to vlastně taková legitimace. Když jsem někde neměl kde spát, šel jsem do hospody a zeptal se, kam choděj máničky. Nebo mi třeba ujel vlak nebo došly prachy a vždycky to fungovalo.*“¹¹³

Na poznávací znamení v tom opačném slova smyslu vzpomínal Petr Kadlec: „*Mít dlouhé vlasy, to byla forma individuální svobody. V letech 1978, 1979 jsme jezdili do Strážnice na folklórní slavnosti, což mělo mezi máničkami pověst. Tam už byly nachystaný antony s policajtem a vždycky večer na nás udělali zátah, narvali do antonů, odvezli do lesa a tam vyházeli. Tam jsem dostal poprvé obuškem. Tvrdě jsem dostal nakládačku.*“¹¹⁴ Zobrazení dlouhovýchlasých mužů s odpudivým hodnocením bylo po celá desetiletí využíváno k propagandě včetně šikany. Tento názor se stal většinovým a také toho dokázal režim využít. Miroslav Skalický vzpomínal na plzeňský soud v roce 1976, kdy byl odsouzen: „*Zajímavý bylo, že když jsme chodili k soudu, tak nás schválně nestříhali a neholili. Abychom vypadali co nejhůře. A to i ti, kteří se normálně holili anebo tak dlouhé vlasy neměli.*“¹¹⁵

3.4.4 Odmítání vojenské služby

Odmítání vojenské prezenční služby bylo jednou z možností, jak vyjádřit nesouhlas s politikou komunistického státu. A byl to také další atribut, který je charakteristický pro underground. Byl také spojovacím prvkem tohoto společenství s dalšími mladými muži, ať to byli pacifisté, vyznavači hippies hnutí, příslušníci náboženských uskupení či odpůrci komunistické armády. Symbolem byla modrá knížka, která byla potvrzením o

¹¹² Osobní rozhovor autorky s Miroslavem Skalickým, Meziříčko, 2. 6. 2012

¹¹³ Osobní rozhovor autorky s Vladimírem Drápalem, Louny, 19. 6. 2012

¹¹⁴ Osobní rozhovor autorky s Petrem Kadlecem, Řídelov, 16. 6. 2012

¹¹⁵ Osobní rozhovor autorky s Miroslavem Skalickým, Meziříčko, 2. 6. 2012

neschopnosti dotyčného tzv. vojnu absolvovat. Tento rozšířený trend přivedl jednu hudební skupinu k názvu Blue effect. Vojenská prezenční služba, která trvala dva roky, byla povinná. Vyhýbání se vojně bylo v komunistickém Československu trestným činem a jsou zaznamenány případy, kdy dotyční byli odsouzeni k trestům odnětí svobody. Způsoby, jak se vyhnout vojenské prezenční službě, byly různé, např. tzv. kličkování, jak řekl Petr Kadlec: „*Jako většina z nás jsem různě kličkoval a maskoval různé stavy. Ani nemám psychiatrickou diagnózu. Při třetím odvodu mi řekli – máničky a holky na vojnu nebereme - dostal jsem modrou.*“¹¹⁶

Je třeba dodat, že to už byla polovina 80. let. Další možností bylo nechat se zaměstnat v tzv. strategickém podniku, s uzavřením dlouhodobé smlouvy. Ale nejčastěji byly řešením psychiatrické diagnózy. Tak se vyhnul vojenské službě např. Jiří Chmel: „*Na psychiatrii jsem kvůli tomu, abych nemusel jít na vojnu, byl. Po pokusu o sebevraždu. Ale naštěstí jsem tam pobyl jen 10 dnů. Modrou knížku jsem pak dostal. Jako pojistku, kdyby to nedopadlo, jsem měl podepsanou smlouvu do dolů na 10 let.*“¹¹⁷ Ivan Jirous později v rozhovoru vzpomínal: „*Psychiatrii jsem navštěvoval čistě kvůli vojně. Chodil jsem k Drvotovi, který věděl, že se jedná o vojnu, i když oficiálně jsem tam chodil s depresemi. Vymýšlel jsem si různé příznaky a udržovali jsme chorobopis. Žádné prášky jsem nikdy nebral.*“¹¹⁸

Pokud zobecníme každodennost života v undergroundu, tak je zřejmé, že navazovala na typické ukotvení subkultury ve většinové společnosti. Společenství, které bylo výjimečné především svou touhou po svobodě, žít si „po svém“ a jinakostí. Sjednocujícími prvky byly mezilidské vztahy, se kterými souvisel život ve společenstvích komunitního typu. V svobodné demokratické společnosti by undergroundové společenství bylo obohacím do pestré mozaiky životních stylů. V komunistických státech pak v rámci jisté „logiky“ bylo terčem represí a šikany, včetně trestněprávní. V komunistickém Československu k tomu přistupovala skutečnost, že došlo ke kombinaci „jinakosti“ s politickou opoziční aktivitou a underground se stává politickým nepřítelem. Každodenní život členů undergroundu obsahoval prvky od nezájmu o většinovou společnost až po akceptování „nepřátelství“. Komunistický režim byl všudypřítomný a zásadně ovlivňoval

¹¹⁶ Osobní rozhovor autorky s Petrem Kadlecem, *Řídelov*, 16. 6. 2012

¹¹⁷ Osobní rozhovor autorky s Jiřím Chmelem, *Řídelov*, 17. 6. 2012

¹¹⁸ Jirous, I.: *Magorův zápisník Praha 1997*, s. 560

běžný život každého občana. Toto ovlivnění se pak znásobilo, pokud šlo o společenství považované za nepřátelské.

3.5 Represe proti undergroundu

Represe provázely underground od počátku jeho existence včetně období, které je nazýváno protoundergroundem. Netýkaly se pouze undergroundu, ale všeho, co se vymykalo požadavků na „zuniformovaného socialistického člověka“.

Dokladované jsou desítky zásahů do svébytného života společenství, které byly po roce 1977 umocněny zásahy proti opozičním politickým aktivitám. V 70. letech se underground stal objektem opatření proti tzv. volné mládeži a tato opatření zahrnovala různé formy šikany. Vnější identifikace příznivců undergroundu, kterou byly dlouhé vlasy a styl oblékání, byla odsuzována jak ze strany většiny rodin, tak školních zařízení a orgánů tehdejší státní správy. Výjimkou nebyly ani městské vyhlášky, jak doložil vzpomínkou Zdeněk Vokatý: „V té době nebyla žádná svoboda. Člověk se měl úplně podřídít pravidlům. Nemohl si oblíkat, co chtěl. Mimochodem, v Mariánských Lázních, kde jsem tehdy bydlel, jsem byl u třech přestupkových komisí jenom za oblékání. Protože my jsme si vytvářeli i obleky. Pozvali mě na národní výbor, dali pokutu nebo vyhodili z města. Při té třetí přestupkové komisi už mě nemohli vyhostit, protože jsem pracoval v mlékárně a oni tam potřebovali lidi. Probíhalo to tak, že člověka vytáhli na dvůr, nafotili a přišla obsílka. Mariánské Lázně měly vyhlášku, a když člověk nezapadl do koloritu – oblečení, vlasy – tak mohlo následovat právě vyhoštění“.¹¹⁹ Vyhoštění z území města či jeho části definovaly městské vyhlášky a znamenalo to zákaz vstupu či pobytu na daném území.¹²⁰

Podobné vzpomínky na tehdejší dobu má také Miroslav Skalický: „Všude nás buzerovali, prohlíželi, kontrolovali doklady. Přitom jsme normálně makali, možná víc než kdokoliv jinej. Jednou jsme byli v Karlových Varech, a na kolonádě nás kontrolovali osmnáctkrát za odpoledne. Počítal jsem si to. Tak jsme pak chodili s rukou nataženou před

¹¹⁹ Osobní rozhovor autorky se Zdeňkem Vokatým, Meziříčko, 2. 6. 2012

¹²⁰ Zákaz vstupu, či pobytu na daném území, či v konkrétním prostoru znamenaly omezení pohybu pro dotyčného, upravovaly je městské, či podnikové vyhlášky. Známý jsou případy podobných vyhlášek např. v městě Poděbrady, či v hromadné dopravě v Mostě.

*sebe a v ní občanku. Kontrolovali nás třeba, i když jsme si sedli někde na trávník, na zem, na schody. Pak už jsme si na to zvykli.*¹²¹

Šikana v každodenním životě postupně narůstala v návaznosti na další opatření znormalizované kultury. Hudební skupiny podstupovaly tzv. přehrávky, se kterými souvisela další opatření, např. změna názvu skupiny, nucená změna repertoáru včetně vizáže hudebníků. Underground se ocitl na křižovatce a před rozhodnutím, kterou cestou se vydat, což popsal Ivan Jirous následovně: „*Jakmile položí d'ábel (který dnes mluví ústy establishmentu) první podmínky, přistříhnete si vlasy, jenom trošku, a budete moci hrát, je třeba říci ne. Jakmile d'ábel (který dnes mluví ústy establishmentu) řekne – změňte si název, a budete moci hrát dál, co hrajete, je třeba říci – ne, nebudeme tedy hrát.*“¹²²

Undergroundové skupiny ztratily postupně možnost veřejného vystupování, a to i na amatérské úrovni pod hlavičkou různých pořadatelů. Režim si uvědomoval, že je třeba zamezit dalšímu vlivu především na mladé lidi, kteří byli – a další se stávali – sympatizanty undergroundové hudby. I z tohoto důvodu jsou režimní opatření zaměřena také proti návštěvníkům koncertů, jako např. v Rudolfově u Českých Budějovic v roce 1974.

Přesto ale společenství undergroundu ve svých aktivitách a životním stylu pokračovalo a po roce 1975, který Ivan Jirous považoval za „klíčový“, bylo naprosto zřejmé, že bude nemožné si žít tzv. paralelní život ve většinové společnosti. Politická rozhodnutí komunistických stranických orgánů vykonávaly bezpečnostní složky a v materiálech Státní bezpečnosti byly zavedeny mimo jiné svazky Podzemí (vedený od 26. ledna 1976) a Štáb (od jara 1976). Svazek Podzemí zahrnoval výsledky domovních prohlídek, výpovědi obviněných, svědků a odposlechy vazebně stíhaných. Byl však skartován, odkazy tak jsou pouze přes jiné archivní materiály, zachovaly se jeho jednotlivé výstupy zasílané na odbor vyšetřování KS SNB v Ústí nad Labem.¹²³ Svazek Štáb byl zaměřen na tzv. volně žijící mládež, trampy a hippies: „*Poznátky, získané do současné doby ukazují, že zejména skupiny hippies se v poslední době organizují a pořádají srazy mimo Prahu, kde ve vyhlédnutých restauracích nebo klubech a pod záminkou různých oslav vystupují beatové skupiny, které nemají oficiálně povolenou činnost.*“¹²⁴ Součástí

¹²¹ Osobní rozhovor autorky s Miroslavem Skalickým, Meziříčko, 2.6. 2012

¹²² Jirous, I.: *Magorův zápisník*, Praha 1997, s. 180

¹²³ Osobní rozhovor s badateli Františkem Stárkem a Radkem Schovánkem z ÚSTR, Praha, 8. 1. 2013

¹²⁴ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F. (ed), *Hnědá kniha undergroundu*, Praha 2012, s. 326

materiálu byla kartotéka zhruba 1 500 osob a příslušníci undergroundu bývali řazeni do skupiny „hippies“.

Dokladem jisté zmatečnosti v používání pojmů byl další text v materiálu Štáb: *„Přehodnocením všech dosavadních poznatků a jejich doplněním o nově získané, se podařilo zjistit a ověřit 7 organizátorů dosavadních srazů hippie. Nejaktivnějšími z nich jsou jistý Ivan Jirous, vystudovaný historik, nyní lesní dělník a Svatopluk Karásek, nedostudovaný theolog, který pracuje jako kastelán na zámku Houska u České Lípy. O Jirousovi je zjištěno, že v minulosti bydlel u dr. Jiřího Němce z Prahy, který se rovněž srazů hippie zúčastňoval. Jedná se o bývalého aktivního představitele řím. kat. laiků a není vyloučeno, že skutečným organizátorem hnutí hippie je on.“*¹²⁵

V textu jsou uvedena setkání v Přešticích a na tzv. srazu hippies v Bojanovicích, kterému se věnoval další materiál StB pod názvem Vlasatci. Zprávu pro náměstka MV ČSSR ze dne 5. března 1976 zpracoval náčelník správy SNB hl. m. Prahy Josef Ripl a obsahovala informace o akci v Bojanovicích: *„Festivalu se zúčastnilo asi 200 lidí a 12 hudebních skupin. V programu, který trval od 16 hodin a uváděl ho sám JIROUS, vystoupily skupiny Old Tunger, Umělá hmota II., Umělá hmota III., Bílá světla apod. Jejich repertoár se skládal převážně z anglických písniček. České texty obsahovaly znechucení životem, byly laděny proti současnému politickému systému a některé opěvovaly drogy.“* Přestože text obsahoval větu *„Nedošlo však k žádným výtržnostem. Organizátoři dbali na to, aby nikdo po celý čas programu neopouštěl restauraci a okna byla utěsněna.“*, následovalo konstatování, *„Celou uvedenou událost prošetřuje odbor vyšetřování S-VB s cílem získání dokumentace (fotografie, filmy), ztotožnění účastníků a postihu hlavních organizátorů“*.¹²⁶

Dalším adresátem obdobné informace z 8. března byl Václav Hájek, vedoucí tajemník Středočeského KV KSČ s formulovanými *„Návrhy závěrů KV KSČ“*, kde mimo jiné stojí *„po linii Veřejné bezpečnosti uzavřít případ z hlediska trestního postihu“*.¹²⁷

¹²⁵ ABS – Kanice, f. Správa Sboru národní bezpečnosti hlavního města Prahy a Středočeského kraje, přírůstky č. 1264 – 1266/K1-83, bal. č. 7, Trestní věc Bojanovice (č.j.KS/OV-522/01: Informace k případu „Vlasatců“ – předložení, zaslaná 23. srpna 1976 náčelníkem odboru vyšetřování Správy Veřejné bezpečnosti Praha pplk. JUDr. Vítkem k rukám náčelníka Správy SNB hl. n. Prahy a Středočeského kraje genmjr. JUDr. Riply. Jedná se o dokument posláze zaslaný ministru vnitra Jaromíru Obzinovi, jenž vlastnoručním přepisem rozhodl o osobách obžalovaných, které později stanuly před soudem.

¹²⁶ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.: *Hnědá kniha undergroundu*, Praha 2012, s. 320

¹²⁷ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.: *Hnědá kniha undergroundu*, Praha 2012, s. 331

Materiál s názvem Sraz Vlasatců se týkal oslavy svatby Juliany Stritzkové a Ivana Jirouse dne 21. února 1976 v restauraci v Bojanovicích.

Zaměření na monitorování aktivit undergroundu potvrzuje také materiál StB nazvaný Informace z 24. 3. 1976, kde v závěru bylo uvedeno, že „*řídícím záměrem je realizovat zpolitizovanou kriminalitu*“.¹²⁸ Perzekuce příznivců undergroundu byla obvykle pod záminkami příslušných paragrafů o příživnictví (§203 trestního zákona), výtržnictví (§202, odst. 1 a 2 trestního zákona) a nedovoleného podnikání (§157 trestního zákona). Od roku 1976, kdy proběhly první velké politické procesy s undergroundem, je dalším rysem represí komunistického státu zadržování v celách předběžného zadržení (tzv. CPZ), vazbách. Miroslav Skalický dodal: „*Každou chvíli mě sebrali. CPZky na 48 hodin. Třeba jenom proto, že přijel Brežněv. Pak mě třeba po 48 hodinách pustili a hned před barákem policajtů mě znovu zatkli, na dalších 48 hodin.*“¹²⁹ Petr Kadlec má podobné zážitky: „*Byl jsem asi u třiceti výsledků. Ve vazbě nikdy, jenom v cele předběžného zadržení. Většinou to fungovalo tak, že nás posbírali, když bylo nějaké výročí. Přijeli, naházeli nás do aut a rozházeli po brněnskejch služebnách, kde byly CPZky.*“¹³⁰

Celé následující období provázely řadu členů undergroundového společenství také pobyty ve vazebních věznicích a soudní rozsudky. Např. 1. července byl zadržen a vzat do vazby písničkář Karel Soukup, o kterém se můžeme v informacích Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných dočíst: „*Formální záminka uvěznění je stejná jako v roce 1976, ale dokonce i způsob údajného naplnění skutkové podstaty tr. činu výtržnictví se nikterak neliší od tehdejšího. Jedná se opět o to, že „zpíval různé písničky s protisocialistickým obsahem, zesměšňoval socialistické hospodářství, dále pak Sbor národní bezpečnosti, hlavně StB, v písních používal vulgární výroky. Obvinění se vztahuje na účast Karla Soukupa na oslavě svatby Miroslava Vaňka, kde zpíval přátelům.*“¹³¹ Karel Soukup byl několikrát vězněn, v roce 1981 odešel do exilu.

Po vzniku Charty 77 v roce 1977 se underground definitivně stal politickým protivníkem a tomu také odpovídaly represivní akce komunistického státu – např. vyhazování ze zaměstnání (např. Miluše Števíčková, sestra hudebníka ze skupiny The Plastic People of the Universe, byla propuštěna z prodejny jako prodavačka) či nemožnost

¹²⁸ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.: *Hnědá kniha undergroundu*, Praha 2012,, s. 340

¹²⁹ Osobní rozhovor autorky s Miroslavem Skalickým, *Meziříčko*, 2.6. 2012

¹³⁰ Osobní rozhovor autorky s Petrem Kadlecem, *Řídelov*, 16. 6. 2012

¹³¹ *Infoch* – č. 80/10 – s. 9, 10, <http://www.vons.cz> [28.7.2012]

ho získat, jak vzpomínal Jiří Chmel: „*Na nátlak StB jsem byl propuštěn z Geofyziky a pak už mě nesměli zaměstnat ani jako topiče*“.¹³² Dobovou výpověď doplnil Zdeněk Vokatý: „*Nesměli mě zaměstnat ani jako hrobníka*“.¹³³ Tuto formu represí zažil v 80. letech na Moravě Petr Kadlec: „*Sehnat práci nebylo vůbec jednoduchý. Šel jsem třeba na tip od kamarádů, domluvil jsem se s vedoucím. Ten přislíbil, že toho a toho data můžu nastoupit. Pak jsem přišel a už prý bylo plno. Byla to taková rafinovaná hra. Jednou ke mně přijel nadporučík Baťa, brněnský pracovník StB, zazvonil a řekl – už to nebude dlouho trvat a půjdeš za příživu*“.¹³⁴

Také v zaměstnáních zažívali příznivci undergroundu dopady šikany, kterou organizovala Státní bezpečnost. Takto vzpomínal Vladimír Drápal: „*Dělal jsem tehdy v Agrochemickém podniku od roku 1983 a tam za mnou jezdili estébáci. Vozili mi předvolánky k výsledkům. Taky chtěli zařídit, abych neměl řidičák, který jsem v práci nutně potřeboval. Když jsem chtěl jít na brigádu česat chmel, abych si přivydělal, tak mi tam říkali – cos udělal, nesmíš být na té brigádě v kontaktu s vysokoškolačkama*“.¹³⁵

Součástí šikany bylo také vytváření charakteristiky „zločinci“. Nejen formou sdělovacích prostředků, bezdůvodnou kriminalizací, ale také v nejbližším okolí dotyčných. Zdeněk Vokatý uvedl: „*Říkali o mně, že vykrádám sklepy*“.¹³⁶ Otakar Michl: „*Přišla k mé matce sousedka a říkala, že tam zase estébáci byli, protože někde vykradli lékárnou, a tak si to musejí obhlídnout*“.¹³⁷

Samostatným tématem byla likvidace tzv. baráků, jak vzpomínal Ivan Jirous: „*Ani u našich výsledků se estébáci netajili tím, že Kerhartice zapálili oni [pozn. autorky – barák existoval v letech 1978 – 1981]. Nebyly prvním místem konání koncertů, o které jsme přišli. Z Nové Vísky udělali cvičiště Lidových milicí, barák v Rychnově u Děčína, který koupili Honza a Květa Princovi, vyvlastnili pod záminkou stavby autobusové zastávky, dům v Robči, kde bydlel Čárli Soukup s dalšími dvěma rodinami, zbourali kvůli rozšíření silnice*“.¹³⁸

¹³² Osobní rozhovor autorky s Jiřím Chmelem, Řídelov, 17. 6. 2012

¹³³ Osobní rozhovor autorky se Zdeňkem Vokatým, Meziříčko, 2. 6. 2012

¹³⁴ Osobní rozhovor autorky s Petrem Kadlecem, Řídelov, 16. 6. 2012

¹³⁵ Osobní rozhovor s Vladimírem Drápalem, Louny, 19. 6. 2012

¹³⁶ Osobní rozhovor autorky se Zdeňkem Vokatým, Meziříčko, 2. 6. 2012

¹³⁷ Osobní rozhovor autorky s Otakarem Michlem, Praha, 19. 6. 2012

¹³⁸ Jirous, I.: *Magorův zápisník*, Praha 1997, s. 598

Domovní prohlídky byly běžnou součástí šikany, Miroslav Skalický vzpomíná: „*Otravný byly hlavně domovní prohlídky. A pak vykrádání bytů. Uraženěj zámeček, vybrané hudební nástroje. Likvidovali osobní věci, vzali mi osobní fotografie, desítky alb, tisíce fotek, který už nikdy nevidím.*“¹³⁹ Výhrůžky byly také jednou z forem šikany a perzekucí, jak vypráví Petr Kadlec: „*Jednou jsem šel z práce, bylo to tak v roce 1980, 1981 a bylo mi kolem 18, 19 let. Dělal jsem tehdy na směny a šel jsem z odpolední, tak bylo asi půl jedenácté. V Přízové [pozn. autorky ulice v Brně], takové temné uličce, čekalo auto. Vyskočili dva estébáci, vrazili mě do auta a odvezli do lesa. Tam zastavili, jestli teda budu spolupracovat anebo ne. Vytahovali na mě i pistoli. Báł jsem se, ten strach byl všudypřítomnej.*“¹⁴⁰

Výhrůžky se týkaly také rodinných příslušníků včetně dětí. V Ostravě je zaznamenán i únos dítěte v předškolním věku, které příslušníci StB vyzvedli z mateřské školy, odvezli do polí a tam ponechali. Důvodem byl tlak na výtvarníka Tomáše Haleše, v rámci Asanace, aby se vystěhoval z Československa.¹⁴¹ Formy šikany, perzekucí a represí zahrnovaly veškeré oblasti lidského života. Po zahájení období politických procesů se ještě zостřily. Od vyvolání nepříjemností dotyčným a jejich blízkým, přes úřední obstrukce a zásahy až k trestům odnětí svobody. Záměrem bylo vyvolat strach, obavy a jakýmkoliv způsobem donutit dotyčné buď přistoupit na požadavky komunistického státu (jak žít a jak se chovat), anebo po roce 1977 přimět je k opuštění Československa. Je třeba dodat, že to byla další forma perzekuce nejen pro dotyčné, ale také pro rodinné příslušníky, kteří zůstali v tehdejším Československu. Být emigrantem, exulantem v řadě případů znamenalo zpřetrhat vztahy a možnosti jakéhokoliv kontaktu. Vytváření stálého pocitu strachu a ohrožení bylo všudypřítomné a bylo spojujícím prvkem celé řady tzv. opatření.

3.6 Solidarita

Undergroundové společenství je charakteristické svými silnými mezilidskými vztahy. Představitel moravského undergroundu Petr Kadlec uvedl: „*Bylo to neuvěřitelný společenství lidí, který by se asi jinak těžko potkali. Bylo mezi náma obrovsky silný pouto a*

¹³⁹ *Osobní rozhovor autorky s Miroslavem Skalickým, Meziříčko, 2. 6. 2012*

¹⁴⁰ *Osobní rozhovor autorky s Petrem Kadlecem, Řídelov, 16. 6. 2012*

¹⁴¹ *Informace získaná při osobním rozhovoru s Jiřím Chmelem, Řídelov, 17. 6. 2012*

věci, na který se nedá zapomenout.“¹⁴² A podobně vzpomíná také Silvestra Chnápková: „*Underground mi dal pocit svobody a společenství tak svobodomyšlného, že jsem ho nikde nemohla v takové síle potkat. Byli to různorodí lidi, od šilenců až po intelektuály a všichni prostě fungovali tak, že byla radost se setkávat.*“¹⁴³

Společné zájmy a společně sdílené hodnotové ukotvení, kterým byly především svoboda jedince a respekt k druhým, vytvářely mimořádně pevné vazby. Zvláštním prvkem bylo soužití v komunách, na tzv. barácích, kde bylo nutno nejen vytvořit pravidla, základní schéma soužití, ale také udržovat solidární vztahy. František Stárek vzpomíná: „*Ti, kdo měli děti, neměli žádnou starost s hlídáním. Když si třeba potřebovali jet něco vyřídit, tak se vždycky našel někdo, kdo si děti vzal na starost. V barácích jsme si museli pomáhat a byla by to dobrá škola pro každého. Jak dokázat vyjít s druhými lidmi.*“¹⁴⁴

Undergroundové společenství zahrnovalo příznivce různých názorových a ideových proudů, přesto bylo „*modelovým příkladem pospolitosti založené na názorové pluralitě, a to především co do estetických a uměleckých aspirací jeho tvůrců. Do ghetta undergroundu byli zahrnutí umělci nejrůznějších uměleckých afilací, jež nakonec spojovalo jedině: díky svému podílu na pospolitosti vydržet ve svém individuálním vzdoru. Tato skutečnost nepochybně byla zdrojem vzájemné úcty, jež mezi jednotlivými undergroundovými tvůrci a jejich vyznavači převládala.*“¹⁴⁵

Zcela jiný prvek solidarity pak nastupoval spolu se šikanou a perzekucemi. Společenství se ocitlo v jistém ghettu, kritikové někdy hovořili o rysech sektářství. Solidarita nejen s blízkými, kteří byli v ohrožení státní represí, ale také solidarita s širším společenstvím stíhaných se objevila po vzniku Charty 77. Na období ve vazební věznicí vzpomínal Ivan Jirous: „*Jednoho dne jsem dostal pohled od Dany [pozn. autorky Dana Němcová]. Psala asi toto: „Posílám ti pozdravy z výletu do Plzně. Ve 30stupňovém vedru jsme ušli 18 kilometrů za 8 hodin. Bylo to únavné.“ Evidentně nesmyslný údaj. Takže Skalák dostal třicet měsíců (nevěděl jsem, že největší taxu vyměřili Kocourovi), Kocour 18 a Čuňas 8. To je pěkný, řekl jsem si. Za jednu akci. Kolik tedy dají mně? – Když se při obědě otevřely dveře protější cely – bachař vždycky odemkl několik cel najednou a*

¹⁴² Osobní rozhovor autorky s Petrem Kadlecem, Řídelov, 16.6. 2012

¹⁴³ Osobní rozhovor autorky se Silvestrou Chnápkovou, Osvračín, 17. 7. 2012

¹⁴⁴ Osobní rozhovor autorky s Františkem Stárkem, Řídelov, 17. 10. 2012

¹⁴⁵ Alan, J.(ed.): *Alternativní kultura, text Martina Machovce Od avantgardy přes podzemí do undergroundu*, Praha 2001, s. 184

chodbaři tam dávali ešusy s jídlem, stál v pozadí Pepa Janíček s cedulí nad hlavou. Na ní měl nalepená pečlivě vystřížená písmena a číslice: HAV 30, SKAL 18, ČUŇ 8. Dostal asi taky pohled od Dany, ostatně i pohledy jsme si při obědě ukazovali. Vědomí, že na nás venku nezapomněli, bylo nesmírně povzbuzující.¹⁴⁶ V textu Ivan Jirous pokračoval: „Jednou na mne chodbař při podávání oběda zasyknul: ‘Máš tam dopis.’ Pod velkým ešusem byl v malém ešusu, místo polévky, složený kus papíru. Psal mi Sváťa [pozn. autorky Svatopluk Karásek]: „Milý Martine, jsem hrdý na to, že jsem Tvůj přítel....Těším se na to, co spolu ještě uděláme...“ Kromě hřejivých přátelských slov mi napsal asi čtyři body o tom, co se děje venku. O dopisu, ve kterém se nás zastával Mlynář. Sváťa psal, že je výborný – bylo zřejmé, že ho četl. Další bod byl o dopisu Heinrichu Böllovi, a kdo ho napsal. Zbývající si nepamatuju. Nikdy Sváťovi nepřestanu být vděčný za to, že mi dopis tenkrát poslal.“¹⁴⁷ Solidarita v osobních vztazích se projevovala nejen dopisy a informacemi, které byly uvězněným zasílány, ale také, jak vzpomínal Jiří Chmel: „Jako příbuzný jsem si do návštěvního lístku napsal Havelku, Skalického, Soukupa a Zajíčka. Povedení bratrance. Skalický byl myslím první, který přišel. Přinesl mi plnou tašku materiálů o Chartě, do takový velký vězeňský tělocvičny, a ukazoval mi fotky z Nový Vísky. A když jsem vycházel z kriminálu, tak už na mě venku čekala celá partička.“¹⁴⁸

Zcela nový prvek solidarity se objevil po roce 1977, kdy se příznivci undergroundu zařadili mezi politické nepřátele. Tímto prvkem byla podpora nejen jim blízkých a známých lidí ze stejného společenství, ale také solidarita a podpora dalších politicky perzekuovaných, která byla oboustranná. Miroslav Skalický řekl: „Lidé z kultury se nás naprosto nezastali. Věděli, co se děje, ale nevyjádřili se k tomu. Když zavírali nás, tak se na nás všichni vykašlali, s výjimkou zkrachovalejch politiků. Byl jsem jim za to vděčnej. A když jsem už pak byl ve Vídni a v Československu zavřeli Magora, Čuňase a spol., tak zase většina s tím nechtěla mít nic společného. Říkali, to jsou narkomani, vožralové, a tak jsem běžel za Mlynářem [pozn. autorky Zdeněk Mlynář, představitel reformního křídla KSČ v 60. letech] a ten řekl, jo. A všechno vyřídil. Z čeho jsem byl zklamanej, byl třeba Mišík [pozn. autorky Vladimír Mišík, zpěvák a hudebník], toho jsem měl moc rád. A když za ním byla Petruška Šustrová, aby podepsal petici za naše propuštění, tak jí říkal, vždyť oni fakt neumí hrát. Oni nepochopili, oč jde. Nejdřív zavřeli nás, a všichni byli posraní, a pak

¹⁴⁶ Jirous, I.: *Magorův zápisník*, Praha 1997, s. 364

¹⁴⁷ Jirous, I.: *Magorův zápisník*, Praha 1997, s. 365

¹⁴⁸ Osobní rozhovor autorky s Jiřím Chmelem, Řídelov, 17. 10. 2012

najednou začali znemožňovat hrát dalším, třeba Šafránu. Zkrátka došlo i na ně. V tu dobu jsem viděl v televizi třeba Hutku, vzal si beranici, aby nebyly vidět ty dlouhé vlasy, a zpíval Stůj, břízo zelená. Mertovi v té době vycházely desky, Písmenkova láska. A došlo i na ně. I na Jazzovou sekci. Kdyby se všichni dali zavčas dohromady, tak by to tomu bolševikovi šlo hodně těžko. A pak už bylo jasné, že musíme podpořit Chartu 77. Sice jsme nechtěli s politikou nic mít, ale když nám bylo nejhůř, tak oni podpořili nás.¹⁴⁹

Solidarita s nespravedlivě vězněnými se objevila v širším měřítku poprvé v roce 1976, kdy došlo k zatýkání hudebníků a organizátorů z prostředí undergroundu. Publicita, která s touto solidaritou souvisela, s největší pravděpodobností napomohla snížení trestních sazeb pro odsouzené a také snížení počtu odsouzených. Obtíže při ztrátě zaměstnání byly další oblastí, kde se projevovala solidarita. Po vzniku Charty vznikla i Nadace Charty 77, kterou v roce 1978 založila skupina kolem levicového švédského časopisu Folkem i Bild a později se v ní začal angažovat vědec František Janouch a která zabezpečovala materiální a finanční zázemí.¹⁵⁰ Sloužilo nejen na vydávání samizdatových tiskovin, ale také jako základní peníze na obživu strádajícím, jak řekl Zdeněk Vokatý: „Měli jsme naštěstí nějakou podporu, do fondu přispíval taky Vašek Havel za svoje hry v zahraničí a další lidi ze Západu. Poštou přišly peníze pro ty, kdo neměli z politických důvodů se šanci uživit. My jsme pak dostali bony, ty jsme museli někde vyměnit a z toho jsme žili až do odjezdu do Rakouska.“¹⁵¹ Stejně zkušenosti popsal také Ivan Jirous: „Dostával jsem podporu od Nadace Charty a zaplat' Pán Bůh za ni. Měl jsem taky půl roku stipendium z Kanady, ale to bylo jenom asi patnáct set korun měsíčně. Peníze mi posílal Kocour. Sváta mi taky něco zařídil [pozn. autorky Karel Havelka a Svatopluk Karásek byli v té době již v exilu]. Nejednalo se o nějaké horentní sumy.“¹⁵²

Vydávání samizdatových tiskovin byla oblast, která v sobě obnášela také prvky solidarity. Informace, sdílení a vzájemný kontakt lidí „na okraji“ byly posilujícím faktorem. Informační zpravodaj Charty Infoch obsahoval řadu textů, kterými byly dopisy adresované orgánům státní správy a ve kterých byly konkrétní výzvy k řešení a odstranění zjevných nespravedlností, a byly to zároveň projevy solidarity s postihovanými. Podepsaní si byli vědomi, že tímto podpisem se mohou stát dalšími perzekuovanými. Solidaritu

¹⁴⁹ Osobní rozhovor autorky s Miroslavem Skalickým, Meziříčko, 2. 6. 2012

¹⁵⁰ Kantůrková, E.: Popis jednoho archívu. In: Nadace Charty 77 (dvacet let), Brno 1998, s. 12-19

¹⁵¹ Osobní rozhovor autorky se Zdeňkem Vokatým, Meziříčko, 2.6. 2012

¹⁵² Jirous, I.: Magorův zápisník, Praha 1997, s.602

posilovala také vysílání zahraničních rozhlasových stanic, např. Rádía Svobodná Evropa, které pravidelně informovalo o politických perzekucích v komunistickém Československu.

Zařazení příznivců undergroundu do opozičního politického hnutí a vzájemná podpora byly charakteristické pro následující období. Dokladem byl také dopis písničkáře Karla Soukupa, signatáře Charty 77, který se v textu nazvaném *Výzva prezidentu ČSSR Gustávu Husákovi a Komunistické straně Československa* postavil nejen za spřízněnce ze společenství undergroundu, ale také za další politické vězně z jiných prostředí: „*Vyzývám Vás k zastavení a propuštění všech politických vězňů na svobodu a to především těch, kteří jsou nespravedlivě obviněni z trestného činu podvracení republiky podle § 98 tr.z. Jmenovitě to jsou: Jiří Lederer, novinář, Aleš Macháček, zemědělský inženýr, František Hrabal, dělník, Jiří Volf, dělník, Jan Zmatlám, sociolog, Jaroslav Šabata, psycholog a dále členové Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných: Otta Bednářová, novinářka, Jarmila Bělíková, psychologka, dr. Václav Benda, filosof a matematik, Albert Černý, herec, Jiří Dienstbier, novinář, Václav Havel, dramatik, dr. Ladislav Lis, právník, Václav Malý, duchovní, Dana Němcová, psychologka, Jiří Němec, psycholog, Petr Uhl, strojní inženýr. Na zdůraznění této výzvy zahajují dne 20. srpna 1979 v 6.00 hod společně s obhájci lidských práv v Polsku osmidenní hladovku a zároveň vydávám výzvu světové veřejnosti, aby důrazně požadovala propuštění československých politických vězňů.*“¹⁵³

Karel Soukup poté vyhlásil další hladovku, když byl sám nespravedlivě a účelově zatčen a vzat do vazby. Na vyhlášení další hladovky reagovali další podporovatelé, celkem jich bylo 49, kteří se podepsali pod text, jehož autorkou byla manželka zatčeného Ing. Marie Soukupové. Prohlášení bylo adresováno Krajské prokuratuře v Ústí nad Labem a v textu je uvedeno: „*Byla jsem svědkem celého soudního jednání a nabyla jsem přesvědčení, že oba obžalovaní [pozn. autorky – spolu s Karlem Soukupem byl obžalován Jindřich Tomeš] jsou nevinní. Připojuji se k hladovce, kterou oznámil. Stejně tak se připojují další níže uvedení, z nichž každý si zvolil počet dní hladovky dle svých možností a zdravotního stavu v následujících 14 dnech.*“¹⁵⁴ Za pár měsíců poté byl Karel Soukup podruhé ve svém životě zatčen a obviněn z výtržnictví. Na jeho podporu byl adresován dopis generálnímu prokurátorovi ČSSR JUDr. Jánů Fejěšovi s apelem na zastavení trestního stíhání a propuštění Karla Soukupa z vazby. Podepsán byl desítkami jmen, např. mezi nimi byli Pavel Bratinka, Vratislav Brabenec, Ladislav Hejdánek, Milan Hlavsa, Ivan

¹⁵³ *Infoch*, č. 79/11, s. 8, www.vons.cz [28.7.2012]

¹⁵⁴ *Infoch*, , č. 80/12, s.7 www.vons.cz [28.7.2012]

M. Jirous, Daniel Kroupa, Jan Litomiský, Jaroslav Libánský, Gertruda Sekaninová-Čakrtová, Karol Sidon, Milan Šimečka, Petruška Šustrová a další.¹⁵⁵ Podpisy uveřejněné pod tímto dokumentem dokazují, že underground byl již pevnou součástí opozičního politického uskupení Charty 77. Zároveň bylo zřejmé, že signatáři Charty 77 stojící mimo underground byli také podporovateli undergroundového písničkáře Karla Soukupa.

Solidarita a vzájemná podpora patřily mezi základní prvky, které ovlivňovaly jednání a další aktivity všech perzekuovaných skupin obyvatelstva. Jistou výhodou pro okruh undergroundu bylo vědomí své jinakosti, která podporu většinové společnosti neočekávala. Zároveň pak vědomí silných mezilidských pout a sdílení osobního prožitku bylo pro další činnost klíčové. Šlo o společný pocit ohrožení, který dotyčné provázel při likvidaci tzv. baráků, šikaně za jiný způsob života, všudypřítomný strach a existenční obavy. Stavby bezmoci pak utvářely společenství se silnými vazbami. Psychoterapeut PhDr. Ivan J. Skalík, Ph.D. vysvětluje: *„Na jedné straně permanentní tlak oficiálního establishmentu s propracovanými metodami zastrašování vytvářel u mnoha lidí z undergroundu pocit beznaděje a někdy zoufalství. Na druhé straně však tito lidé žili v souladu se svým přesvědčením. Právě toto „hájení pravdy“ v osobní rovině bylo pro mnohé hnacím motorem a zdrojem energie. Oproti šedi života opakujících se dnů naprosté většiny obyvatel mohli lidé z undergroundu zažívat něco neobvyklého. Svět a jeho vnímání bylo pro mnoho lidí mimo oficiální struktury pestrý. Role v jasně vymezeném prostoru předurčovala morální vítěze v budoucnu. Na jedné straně barikády stála malá skupina lidí z undergroundu, bez možnosti široké podpory, ale s vlastní vírou v boj za spravedlnost. Velmi výrazným posilujícím faktorem pro jednotlivce byla také skupinová soudržnost. Z psychologického hlediska je přínaležitost ke skupině významnou silou napomáhající jedinci nejen získat podporu pro svá rozhodnutí, ale napomáhá výrazně zvyšovat osobní stabilitu. Skupinová podpora byla navíc nejen morální, ale mnohdy také praktická.“*¹⁵⁶

Zároveň však tzv. jinakost byla překážkou pro větší zájem či podporu nezúčastněné veřejnosti. Vytvoření nelichotivého obrázku dotyčných bylo úspěšným dílem komunistické propagandy. Dokladem je i současnost, kdy stereotypy ve vnímání a hodnocení stále přetrvávají.

¹⁵⁵ Infoch, č. 80/15, s. 4, www.vons.cz [28.7.2012]

¹⁵⁶ *Názor odborníka, psychologa, na vyžádání autorky poskytnutý v osobním rozhovoru 18. října 2012*

4 Procesy v roce 1976

4.1 Charakteristika soudních procesů, politické řízení a úloha bezpečnostních složek

Sedmdesátá léta byla léty tzv. normalizace a konsolidace poměrů v komunistickém Československu. Bylo třeba obnovit vedoucí a nezpochybnitelnou úlohu komunistické strany a obnovit jednoznačnou orientaci na Sovětský svaz, zajistit, aby se neopakovaly reformní pokusy z roku 1968. V čele KSČ byl od roku 1969 Gustáv Husák a předsedou federální vlády od roku 1970 Lubomír Štrougal, svou pozici posílili představitelé konzervativců Vasil Biľak, Milouš Jakeš, Alois Indra a další. Prověrky a čistky se týkaly jak členů KSČ, tak také ostatních oblastí života společnosti. V období normalizace patřila k nejvíce sledovaným oblastem společenského života právě kultura, která měla být tzv. očištěna od pravicově oportunistických sil, a nová kulturní politika měla zajistit seberealizaci umělcům s kladným přístupem k panujícímu režimu, a ne těm, kteří se dostávali do opozice.¹⁵⁷

Pro hudební skupiny, převážně rockového směru, kam můžeme zařadit i underground, došlo k zásadnímu rozhodování, zda přistoupí na požadavky režimu, ať změnou svého názvu (obvykle z angličtiny do češtiny), úplnou či částečnou změnou repertoáru, ostříháním dlouhých vlasů a úpravou zevnějšku; a s tím souviselo i absolvování rekvalifikačních zkoušek, tzv. přehrávek.

Rekvalifikační zkoušky fungovaly od roku 1974 a oficiálně byly zdůvodněny „*krizí v zábavním průmyslu, konkrétně v populární hudbě, která byla dána neuspokojivými výkony řady interpretů, špatnými texty, nízkou programovou úrovní jednotlivých pořadů v neposlední řadě nekvalitní prací dramaturgů*“.¹⁵⁸

Součástí přehrávek, vedle hudební teorie a samotného hudebního vystoupení před komisí, byl tzv. pohovor, který se týkal především ideologických témat a byl považován za zásadní část celé zkoušky. Možnost veřejně vystupovat ale také předpokládala mít zajištěného tzv. organizátora akce a zřizovatele. Zřizovatelem skupiny či umělce byla na profesionální úrovni v tuzemsku tzv. agentura. Pro tuzemská profesionální umělecká

¹⁵⁷ Junek, M.: *Kultura mezi Chartou a Antichartou, rukopis textu z roku 2010, s. 2*

¹⁵⁸ Junek, M.: *Kultura mezi Chartou a Antichartou, rukopis textu z roku 2010, s. 4*

vystupování existovaly agentury v každém krajském městě, pro amatérské soubory byla možnost a zároveň nutnost získat „svého“ zřizovatele. Těmi byly např. organizace SSM, tělovýchovných jednot a dalších organizací zřizovaných Národní frontou. Organizátorem akce mohla být „fyzická osoba, kterou schválil odbor školství a kultury krajského národního výboru, nebo jakákoliv instituce organizovaná v Národní frontě. Konkrétní povolení pro konání kulturní akce pak uděloval příslušný okresní národní výbor poté, co jeho zástupci prošli scénář akce s texty všech písní a s podobou mluveného slova. Příslušný kulturní odbor pak dohlížel na to, zda v rámci představení nedošlo k odchylkám od jeho schválené podoby. Je ale nutné podotknout, že kontrola ze strany okresních úřadů byla často formální a v regionech tak mohli vystupovat umělci, kteří již nějakou dobu byli v hledáčku státní moci a StB“.¹⁵⁹

Postupně vzniklo několik skupin umělců: prověření a oficiálně schválení interpreti, tzv. zakázaní a ti tzv. na hraně. Umělci ze skupiny „zakázaných“ nejenže nesměli oficiálně vystupovat, jejich předchozí díla a nahrávky nesměly být veřejně předváděny, ale také jakékoliv jejich umělecké působení v soukromí bylo perzekuováno.

Undergroundové skupiny a umělci se ocitli mezi zakázanými. Skupina The Plastic People of the Universe byla oficiálně na profesionální úrovni zastupovaná Pražským kulturním střediskem do 30. prosince 1970. Skupina DG 307, kterou Pavel Zajíček a Mejla Hlavsa založili v roce 1973, žádnou tzv. veřejnou činnost neměla povolenou. Na jaře 1973 se skupina The Plastic People of the Universe zúčastnila kvalifikačních přehrávek, které organizovala agentura Pražského kulturního střediska. Hudební skupiny The Plastic People of the Universe a DG 307, jejichž členové byli posléze hlavními obžalovanými politických procesů v roce 1976, tzv. přehrávky nezískaly a tím ztratily možnosti legálně veřejně vystupovat.¹⁶⁰

Skupiny The Plastic People of the Universe a DG 307 (druhá vznikla v roce 1973) se ještě pokusily získat kvalifikační přehrávky lidových hudebníků, tzv. amatérské v říjnu 1975, ale uděleny jim nebyly, jak je uvedeno v obžalobě ze dne 9. července 1976, zpracované Okresní prokuraturou Praha – západ.¹⁶¹

¹⁵⁹ Junek, M.: *Kultura mezi Chartou a Antichartou, rukopis textu z roku 2010, s. 3 - 4*

¹⁶⁰ Jirous, I.: *Magorův zápisník, Praha 1997, s. 309*

¹⁶¹ *Osobní archiv Františka Stárka: Obžaloba Okresní prokuratury Praha – západ, čj. Pv 227/76*

Obě skupiny, stejně jako další hudebníci, např. písničkář Svatopluk Karásek (duchovní zbavený státního souhlasu v roce 1973) pak vystupovali pouze na soukromých akcích, např. na narozeninových oslavách. Přesto se ještě 1. září 1974 uskutečnil tzv. I. Festival II. kultury. I přes zákazy koncertů, přes zásah proti návštěvníkům koncertu v Rudolfově u Českých Budějovic v roce 1974 se počet příznivců rozšiřoval. Sympatie mladých lidí, kteří patřili ke generaci „dvacetiletých“, vliv rockové hudby a stejně tak společnosti, které bylo charakteristické svou jinakostí a apolitičností – to je napomáhalo pevně semknout a svou roli zřejmě sehrávala také jistá revolta vůči generaci rodičů a také politickému ovzduší normalizovaného státu. Generace dvacetiletých, která se hlásila k undergroundu, zažila Pražské jaro 1968, následnou okupaci a velký vliv na ni měla hudba a vysílání západních rozhlasových stanic včetně hudebních.

Tlak režimu, který pokračoval ve své represivní politice, jistým způsobem napomáhal nejen k pocitu „zakázané ovoce chutná nejvíce“, ale také ke stmelování tohoto společnosti. Pro ně byla charakteristická individuální svoboda (která byla v příkrém rozporu se státní politikou), společně sdílený okruh zájmů a také sdílený žebříček hodnot. Patřily zde hodnoty obecného charakteru jako respekt, tolerance, empatie a také nonkonformismus, tedy to, co navazuje na individuální svobodu. A v neposlední řadě také represe a šikany vytvářely vzájemné sdílení, ochranu, pomoc a oporu proti atakům tzv. establishmentu.

V první polovině 70. let se koncerty skupin a písničkářů odehrávaly ještě na tzv. veřejně přístupných místech – The Plastic People of the Universe: 19. června 1971 v hotelu Koželužna v Ledči nad Sázavou (oficiálním pořadatelem byla ZO SSM v Ledči nad Sázavou), 31. března 1972 v Písku na maturitním plese Střední průmyslové školy, 24. června 1972 ve Zruči nad Sázavou na taneční zábavě (pořadatelem byla ZO SSM n. p. Sázavan), 29. června 1972 v Praze v závodním klubu ČKD – polovodiče (pořadatelem tamní ZO SSM), 8. července 1973 a 7. října 1973 v sále v Praze 5 – v Kojkovicích, organizátorem byl jazzový hudebník Pešák. A 1. prosince 1973 proběhl koncert ve Veleni (pořadatel VO SSM). Je paradoxní, že oficiální pořadatelská linie v této době byla vedena přes organizace SSM, byť obvykle na základě přátelských vztahů s některými z účinkujících.¹⁶²

Po vzniku skupiny DG 307 (v roce 1973) se konaly společné koncerty i s písničkáři Svatoplukem Karáskem a Karlem Soukupem. A od poloviny 70. let, po neudělení souhlasu

¹⁶² *Osobní rozhovor autorky s Františkem Stárkem, Praha, 8. 1. 2013*

k veřejnému vystupování, se příležitostí stávaly soukromé oslavy – svatby, narozeniny (např. 21. června v restauraci v Kostelci u Křížku svatba Milana Hlavsy s Janou Němcovou, 21. února 1976 svatba Ivana Jirouse s Julianou Stritzkovou). Dalším prostorem pro vystupování pak byly tzv. baráky, společná obydlí příslušníků undergroundu, kde byly prostory přímo určené pro koncerty a festivaly, např. Nová Víska, Kerhartice, Rychnov a Řepčice.¹⁶³

Z hlediska mezinárodních událostí, které výrazně ovlivnily vnitropolitické dění v tehdejší Československu a také život v undergroundu, je třeba uvést Helsinskou konferenci v roce 1975, především její Závěrečný protokol, který se mimo jiné věnoval ochraně lidských práv. Pro komunistický blok byla právě tato konference jistým potvrzením, že zůstává nadále rozdělení světa železnou oponou a s tím související rozdělení sfér vlivu a především potvrzení hranic, což od konce 2. světové války nebylo takto definováno.

Pro komunistické vedení Československa tento signál pak znamenal další zostření represí proti těm, kteří se tzv. nezařadili. Do této skupiny patřila i tzv. volná mládež, jednalo se o mladou generaci, která nebyla organizovaná ve strukturách Národní fronty. Na tu mělo být využito všech metod působení, od propagandistických až po represivní, mezi které patřilo nepřijetí na studia, vyloučení ze studií až po represivní postupy a cílem bylo omezit či zamezit fungování tzv. volné mládeže. Pod tímto označením jsou zahrnuty skupiny hippies (a jako podskupina velmi nepřesně i „underground“), trampové a další: *„Jedním ze závažných problémů, jemuž musí být věnována zvýšená agenturně operativní pozornost, jsou skupiny tzv. volně žijící mládeže, trampů a hippie.“*¹⁶⁴

„Nejzávažnější protispolečenskou činnost vyvíjela poměrně početná skupina mladých lidí, inklinujících k hnutí hippie, jejímž ideovým vůdcem je nedostudovaný historik FF UK Ivan Jirous. Přestože s nástupem vnitropolitické konsolidace došlo v hnutí hippie k určitému útlumu, počínaje rokem 1972 nabývá toto opět na intenzitě a pod vedením Ivana Jirouse a některých dalších, většinou členů uvedených beatových skupin, hnutím organizovaným.“ A text pokračoval: *„Dosavadní poznatky ukazují na vážnou společenskou nebezpečnost této skupiny. Proto jsou podnikána agenturně operativní*

¹⁶³ Stárek, F., Kostůr, J.: *Baráky, Praha 2010. Osobní rozhovor s Jiřím Chmelem, Řídelov, 17. 10. 2012*

¹⁶⁴ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F. (ed.): *Hnědá kniha undergroundu, Praha 2012, s. 335*

opatření ke kontrole jejich činnosti, k jejímu postupnému rozložení a k omezení jejího vlivu na mladé lidi.“¹⁶⁵

V tomto materiálu pod názvem Štáb, který obsahoval především záznamy porad, informací a doporučení adresovaných sekretariátům Komunistické strany Československa, byl vedle Ivana Jirouse uváděn také Svatopluk Karásek a Jiří Němec. K doporučovaným metodám další práce „prostřednictvím odpovídající agenturní a důvěrnické sítě“ bylo paralyzovat a rozložit činnost „hippie“.¹⁶⁶

Mapování aktivit českého undergroundu dokumentuje také materiál s příznačným názvem „Vlasatci“. Věnuje se především akci v Bojanovicích, což bylo setkání příznivců undergroundu 21. února 1976 na soukromé svatební oslavě Juliany Stritzkové a Ivana Jirouse. Této svatby, která také nesla název II. Festival druhé kultury, se zúčastnilo dle odhadů asi 200 lidí a vystoupilo tady několik undergroundových skupin. Stala se také jistým spouštěcím mechanismem k jarnímu zatýkání v roce 1976 a následným soudním procesům.¹⁶⁷

Souběžně byl zaveden Státní bezpečností svazek (od 26. ledna 1976) s názvem Podzemí. V něm byly zpracovávány informace, které se ale po jarním zatýkání opíraly výhradně o výsledky domovních prohlídek, výpovědi obviněných a posléze také o záznamy odposlechů cel zadržovaných. V návrhu opatření z 10. dubna 1976 byly shrnuty informace, na základě kterých bylo údajně prokázáno, že dotyční pracovali politicky. Jako důkazy byly uvedeny výsledky domovních prohlídek, např. u Karla Havelky, posléze odsouzeného v plzeňském procesu: „U Karla Havelky byly nalezeny magnetofonové pásky s nahrávkami Karla Kryla – LP Rakovina, LP Bratříčku zavírej vrátka, kde je urážen první dělnický prezident Klement Gottwald, znevažována internacionální pomoc spojeneckých vojsk v roce 1968, jakož i hrob neznámého vojína.“¹⁶⁸ Další zmiňované nalezené materiály byly zadrženy u Miroslava Skalického, který byl také odsouzen v plzeňském procesu: „Dále byly zajištěny u Skalického závadové básně, ve kterých je

¹⁶⁵ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.(ed.): *Hnědá kniha undergroundu*, s. 351 – 352, korespondence z období od 5. března 1976 do 8. března 1976, zpracován byl krátce po zatčení více než dvou desítek účastníků bojanovického festivalu. Uvedené kapely byli Plastic People a DG 307

¹⁶⁶ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.: *Hnědá kniha undergroundu*, Praha 2012, s. 336

¹⁶⁷ Osobní archiv Františka Stárka: *Obžaloba Okresní prokuratury Praha – západ*, čj. Pv 227/76

¹⁶⁸ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.(ed.): *Hnědá kniha undergroundu*, Praha 2012, s. 310

zesměšňován smysl socialistického člověka, znevažováno socialistické zřízení, příslušníci SNB a vedeny útoky proti KSČ a představitelům strany. ¹⁶⁹

Jako další ze zadržených materiálů byla hodnocena Jirousova Zpráva o 3. českém hudebním obrození, o které bylo uvedeno: „*Elaborát jasně ukazuje reakční záměr UNDER (přesný opis) hnutí, směřující k odtrhnutí mladých lidí od oficiálního směru socialistické kultury vede k propagaci kultury protisocialistické.*“ ¹⁷⁰ Mezi dalšími důkazy reakčnosti a politické protisocialistické práce byly uvedeny také např. básnické sbírky Václava Hraběte (nalezena u Františka Stárka) a Alana Ginsberga (nalezena u Miroslava Skalického). V doporučení, které bylo uvedeno v tomto svazku Podzemí, stálo: „*Vycházeje z výsledků dosavadního vyšetřování, domovních prohlídek, jejich vyhodnocování, jakož i ze záměrů samotných obviněných dát své trestné činnosti politický charakter, která tato činnost skutečně má – jeví se nutným zaujmout k celému případu kvalifikaci trestné činnosti, jakož i formě konečného řešení dát stanovisko, které by umožnilo z hlediska vyšetřování a konečného soudního projednávání nejen zajistit zásady zákonitosti, ale i sledované politické aspekty.*“ ¹⁷¹

Tento materiál byl zpracováván i v době, když již dvacítká zadržených byla ve vazbě (zatýkání od 17. března do 6. dubna), stejně jako agenturně operativní vyhodnocení akce „Podzemí“ z 10. dubna 1976 (signatura sv. č. 19613). Potvrzením politického zadání byly formulace, které jednoznačně požadovaly budoucím obžalovaným (a odsouzeným) klást za vinu tzv. politickou protisocialistickou činnost, která ovšem byla apolitickému undergroundu zcela cizí. Ovšem jak trestněprávně klasifikovat tzv. „jinakost“ než politickým protistátním kontextem a trestněprávním kontextem, to bylo i pro tzv. socialistickou zákonnost zřejmě nesplnitelné. Zřejmé je také to, že soudní proces s výchovným, výstražným charakterem byl plánován a měl plnit jednak propagandistický účel, a také do jisté míry účel tzv. výchovný.

Sbor národní bezpečnosti sdružoval bezpečnostní síly a prošel řadou vnitřních reorganizací, v daném období existovala pod označením např. I. správa rozvědka, II. správa kontrarozvědka a především pak X. správa, která se věnovala boji s vnitřním nepřítelem. Veřejná bezpečnost byla součástí SNB, organizačně byla zřizována od úrovně tehdejších krajů. Výměna informací probíhala nejen mezi bezpečnostními orgány, ale

¹⁶⁹ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.(ed.): *Hnědá kniha undergroundu, Praha 2012, s. 308*

¹⁷⁰ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.(ed.): *Hnědá kniha undergroundu, Praha 2012, s 310*

¹⁷¹ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.(ed.): *Hnědá kniha undergroundu, Praha 2012, s. 316*

směřovala na krajské výbory KSČ a na 13. oddělení ÚV KSČ, které se zabývalo bezpečností a bylo v přímém kontaktu s vedením Státní bezpečnosti. Tok informací byl oboustranný, o čemž svědčí rozhodování o dalším postupu např. tehdejšího ministra vnitra Jaromíra Obziny, který „doporučoval“ další postup. Jaromír Obzina byl typický komunistický funkcionář, jehož politická dráha vyvrcholila koncem 60. let a za období normalizace. Ministrem vnitra byl od roku 1973 do roku 1983, tedy ve 3. i ve 4. vládě Lubomíra Štrougala, patřil k nejvlivnějším členům vládního kabinetu a ze své funkce řídil represe proti politické opozici.¹⁷²

Na jaře 1976, od 17. března do 6. dubna, proběhlo zatčení dvacítky hudebníků a příznivců undergroundu. Přesné zdůvodnění, proč k zatýkání došlo, není dosud známo. František Stárek uvádí: „*Nabízí se několik spekulativních variant. Vnitropolitická, protože bylo před volbami, které měly být využity propagandisticky v návaznosti na Helsinskou konferenci. Vnější vliv, kdy v německé mutaci exilového ruského časopisu Kontinent vyšla Jirousova Zpráva o 3. českém hudebním obrození, a to ještě dříve než byla uveřejněna v exilovém Tigridově Svědectví. Mezi těmito periodiky existovala jakási dohoda o výměně materiálů a Kontinent vycházel častěji než Svědectví. A údajně se KGB dotazoval svých kolegů v socialistickém Československu, co se tady děje.*“¹⁷³

Z dvacítky zatčených byli tři, Karel Havelka, Miroslav Skalický a František Stárek, počátkem července odsouzeni k nepodmíněným trestům. Po mezinárodní odezvě tohoto procesu byli někteří ze zatčených propuštěni z vazby a vyloučeni z budoucího soudního jednání. Pražským soudem byli pak v září 1976 odsouzeni k trestům odnětí svobody pouze čtyři ze zatčených - Ivan Jirous, Vratislav Brabenec, Svatopluk Karásek a Pavel Zajíček. Oba tyto procesy znamenaly zásadní zlom nejen pro český underground, ale především vytvořily podmínky pro vznik opoziční platformy Charta 77. Oba tyto procesy bývají – zřejmě pro zjednodušení – nazývány procesy s „Plastic People“, ale je třeba konstatovat, že ve dvacíctce zatčených bylo vedle pěti hudebníků ze skupiny The Plastic People of the Universe a manažera Ivana Jirouse pět hudebníků ze skupiny DG 307 (odsouzený Pavel Zajíček) a písničkáři Svatopluk Karásek a Karel Soukup. K organizátorům undergroundových akcí pak můžeme zařadit tři odsouzené v plzeňském procesu, byť Miroslav Skalický jako zakladatel působil ve skupině The Hever and Vazelina. Oba

¹⁷² *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948-1989: ministři a jejich náměstci, Praha 2009, s. 130*

¹⁷³ *Osobní rozhovor autorky s Františkem Stárkem, Řídelov, 20. 10. 2012*

procesy roku 1976 byly procesy politickými, obdobně zaměřenými a můžeme je označit jako velké procesy s českým undergroundem. Důkazy politického řízení z nejvyšších míst – tehdejším ministrem vnitra byl Jaromír Obzina, který bezprostředně dával pokyny – lze dokumentovat nejen během přípravy těchto soudních procesů, ale také bezprostředně v jejich průběhu. Obzina rozhodoval o počtu obžalovaných, o stíhání či nestíhání dotýčných, o rozsudcích.¹⁷⁴

Typickým rysem pro totalitní státy, kterým bylo komunistické Československo, je také to, že neexistuje soudní nezávislost. Také v politických procesech roku 1976 určovala trestní stíhání a výši trestů KSČ prostřednictvím svých funkcionářů.

4.2 Plzeňský proces

Na jaře 1976, od 17. března do 6. dubna, došlo k zatýkání hudebníků a organizátorů kulturních akcí spjatých s undergroundem. Jednalo se o celkem dvacet osob, mezi nimiž byla jména Miroslav Skalický, Karel Havelka a František Stárek, které byly posléze zařazeny do tzv. plzeňského procesu. Ten se odehrál několik měsíců před tzv. pražským procesem, jemuž se dostalo následně větší pozornosti. Je však nutné připomenout, že se jednalo o související případy jednoho velkého zásahu proti prostředí undergroundu. Všichni tři výše zmínění zatčení se dlouhodobě pohybovali v prostředí undergroundu, spojoval je zájem o hudbu a byli posléze i v dalších letech výraznými postavami undergroundu. Dalším jejich typickým znakem byla skutečnost, že patřili do okruhu mimopražského undergroundu, a to k prostředí severních Čech. Právě severočeská průmyslová aglomerace dala v 60. a hlavně v 70. letech vzniknout silné generaci alternativní mládeže.

Záminkou pro zatčení, které proběhlo 17. března 1976, byl kulturní večer v Přešticích u Plzně. Na tomto večeru, který oficiálně organizovala místní organizace SSM, byla přečtena Zpráva o 3. českém hudebním obrození, jejímž autorem byl Ivan Jirous, a vystoupili zde písničkáři Svatopluk Karásek a Karel Soukup. Ve svazku Podzemí,

¹⁷⁴ ABS – Kanice, f. Správa Sboru národní bezpečnosti hlavního města Prahy a Středočeského kraje Praha, přírůstky č. 1264-1266/K1-83, bal. č. 7., Trestní věc Bojanovice, v dokumentu, který Informace k případu „Vlasatci“ (č.j.KS/OV-522/01-76) je vlastnoruční přípis ministra vnitra Jaromíra Obziny, jak dále postupovat.

který zpracovala 10. dubna 1976 Státní bezpečnost, bylo uvedeno: „Protokolárně je potvrzeno, že při této akci byla čtena zpráva „MAGORA“ pod názvem: „3. české hudební obrození“, kterou zpracoval JIROUS Ivan z Prahy. Ze zajištěné zprávy jak u HAVELKY a SKALICKÉHO je patrné, že svým obsahem je zaměřena proti stávajícímu politickému zřízení v ČSSR. Zpráva mimo jiné hovoří o nesvobodě a omezování svobody projevu, politických myšlenek a ve své podstatě je zaměřena proti stávající kulturní politice v ČSSR. V závěru zprávy svým obsahem autor napadá orgány státní moci, které označuje jako „establismenty“. V průběhu vyšetřování bylo prokázáno, že při této akci byly zpívány písničky bez umělecké úrovně, ve kterých se po obsahové stránce urážely estetické, etické a mravní cesty člověka. V některém zpívaném textu je i z pohledu státobezpečnostního vulgárním způsobem zesměšněn kulturně politický vývoj naší společnosti, státní orgány apod.“¹⁷⁵ František Stárek vzpomínal na daný večer: „Tehdy tam přišli příslušníci VB a kontrolovali doklady všech přítomných. a zjistili, že mezi návštěvníky byli lidé od Chebu až po Košice. A začali se domnívat, že se jedná o nějakou tajnou organizaci.“¹⁷⁶ Jedním ze zadržených byl Miroslav Skalický: „Mě zatkli 17. března 76 v Žatci, kde jsem dělal u vojenských staveb, abych nemusel na vojenské cvičení. Přišli hrozně brzo, ještě jsme nezačali práci. Co mě na tom tehdy štválo nejvíc....my jsme vždycky jednou za tejdén si dělali vošouchy – bramborový placky - a zrovna měl bejt ten den. Sbalili mě a já jsem o ně přišel. A na Borech jsem dostal rejži. Na ubytovně mě teda ráno vyzvedli a hned udělali domovní prohlídku, měl jsem si vzít všechny věci a jeli jsme do Chomutova, tam jsem tehdy bydlel. A byla druhá domovní prohlídka. Třetí pak byla u rodičů v Plzni. Tam byla ještě tetička a ta říkala, že to nebylo za gestapa horší a otravný jako tehdy. Co byl ale velkej průšvih, mimo moje zabavený věci, že jsem měl doma pásek, kde bylo nahraný tzv. výcvikový středisko. To byla vlastně taková sranda na policajty, celé to bylo vlastně poskládaný z vtipů na policajty. Dělal to kamarádi, Požárkové a Papežové. A v jednom místě dělá výcvik nějaký německý instruktor, fašista. A díky tomu, že to u mě našli, šlo několik lidí do kriminálu, na 3 roky a dýl. Pak jsem šel na vazbu a sdělili mi obvinění, že jsem uspořádal přednášku, kde padaly vulgarismy.“¹⁷⁷

Současně probíhalo také v Praze zatýkání a výslechy všech zatčených. Tématem byla také přítomnost Skalického, Havelky i Stárka na oslavě svatby Ivana Jirouse

¹⁷⁵ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.(ed.): Hnědá kniha undergroundu, Praha 2012, s. 305

¹⁷⁶ Osobní rozhovor autorky s Františkem Stárkem, Řídelov, 20. 10. 2012

¹⁷⁷ Osobní rozhovor autorky s Miroslavem Skalickým, Meziříčko, 2. 6. 2012

v Bojanovicích, které se zúčastnili. Ivan Jirous, tehdy ve vazbě v pražské Ruzyni, vzpomínal: „Vytáhli si mě jednou na Ruzyni k výslechu Plzeňáci – v souvislosti se stíháním Kocoura, Skaláka a Čuňase [pozn. autorky Havelka, Skalický, Stárek] – a vyslyšali mě jako svědka. To je vždycky horší, tenkrát jsme ještě neznali paragraf 100 trestního řádu – odmítnutí výpovědi, jestliže bych si mohl přivodit trestní stíhání. Myslel jsem, že jako svědek vypovídat musím. Plzeňáci vypadali na ostré hochy, moc jsem se jim nelíbil. Když jsem později slyšel, že kluci dostávali v Plzni při výslechu do držky, rád jsem tomu věřil.“¹⁷⁸

Všichni tři zatčení zůstali ve vazbě a k přeštické akci podali následující vysvětlení: „Havelka doznal, že celou akci v Přešticích v podstatné míře zorganizoval on, neboť sám zajišťoval obstarávání formalit prostřednictvím výboru organizace SSM v Přešticích, pozvání svých osob, program i samotné technické prostředky, které byly při akci použity (zvuková aparatura). Také potvrdil svoji účast společně s manželkou na akci v Bojanovicích u Prahy.“¹⁷⁹

Miroslav Skalický „doznal svoji účast při organizování popisované události v Přešticích, zhotovení pozvánek a jejich rozeslání dalším pozvaným osobám. Zúčastnil se rovněž akce v Bojanovicích, kterou vyfotografoval a vyhotovil asi 100 kusů pohlednic, které rozdal svým známým aniž by tyto blíže upřesnil.“¹⁸⁰ František Stárek „během vyšetřování doznal, že byl pozván do Přeštic SKALICKÝM Miroslavem, od kterého obdržel 7 kusů pozvánek, které rozdal ve svém bydlišti v Teplicích a také v Mariánských Lázních. Uvedl, že se zúčastnil svatby JIROUSE zv. „Magor“ v Bojanovicích u Prahy a průběžně i dalších akcí, které byly pořádány.“¹⁸¹

Při domovních prohlídkách byly zadrženy zabaveny magnetofonové pásky, knihy, opisy knih, které byly hodnoceny jako závadné, např. Ginsbergova sbírka Kvílení, o které bylo uvedeno, že „uráží osobnost člověka, jeho mravní a citové stránky a vulgarizuje společenské vztahy“. K takovým materiálům patřila mimo jiné i nahrávka Ginsbergovy básně s názvem Král majálesu, zadržena u Františka Stárka, o jejímž textu je uvedeno „v textu básně jsou uráženi členové KSC, kteří nemají co nabídnout kromě tučných tváří, brejlí a souložících policajtů. O členech KSC se GINSBERG vyjadřuje jako o lidech

¹⁷⁸ Jirous, I.: *Magorův zápisník*, Praha 1997, s. 354

¹⁷⁹ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F. (ed.): *Hnědá kniha undergroundu*, s. 303 - 304

¹⁸⁰ *Tamtéž*, s. 304 - 305

¹⁸¹ *Tamtéž*, s. 306

holdujících alkoholu a komunistická inteligence, že připravuje spiknutí proti vlastní přirozenosti. Ve své básni popisuje teror, který byl socialistickou společností proti němu rozpoután a jde až do vulgárností s urážkami představitele Kubánské republiky F. Castra“.¹⁸² Všechny tyto materiály byly tzv. přítěžujícími okolnostmi a náčelník II. odboru Správy vyšetřování StB v závěru doporučil trestněprávní kvalifikaci a také „zaměřit se na vyšetřování i k trestné činnosti politického charakteru“.¹⁸³

Dne 11. června 1976 byla zpracována obžaloba a dne 6. července byl Okresním soudem Plzeň-jih, kterému předsedal Jaromír Telín a členy soudního senátu byli Karel Fláče a Josef Marek, vynesena rozsudek. Karel Havelka byl odsouzen k trestu odnětí svobody na 2,5 roku, Miroslav Skalický na 1,5 roku a František Stárek na 8 měsíců, všichni nepodmíněně. Text rozsudku zněl: „*Jsou vinni, že na dne 13.12.1975 v Přešticích, okr.Plzeň-jih, ve vzájemné dohodě s Ivanem Jirousem a dalšími osobami pod záminkou kulturní akce místní organizace SSM v Přešticích, zorganizovali a umožnili veřejné vystoupení Ivanu Jirousovi a dalším osobám, při kterém byly přehrávány, zpívány a předneseny před větším počtem posluchačů vulgární a oplzlé texty, tedy dopustili se veřejně hrubé neslušnosti a čin spáchali jako členové organizované skupiny, čímž spáchali trestný čin výtržnictví podle § 9, odst. 2, § 202 odst 1,2 tr.z.*“¹⁸⁴

Během obhajoby všichni obžalovaní uvedli, že celý kulturní večer organizovala místní organizace SSM a sami nebyli organizátory. Stejně tak nebyli ani vystupujícími v žádné části programu, přesto byl rozsudek vynesena a v odůvodnění rozsudku bylo mimo jiné uvedeno: „*Soud přihlédl ke stupni nebezpečnosti trestného činu pro společnost, který je v daném případě zvyšován tím, že obžalovaní zorganizovali „kulturní akci“, která ve svém obsahu propagovala zvrácený pohled na společnost a na to, čeho společnost do současné doby dosáhla.*“¹⁸⁵ Na soudní jednání vzpomíná Miroslav Skalický: „*Normální lidi se tam nevešli, byli tam většinou estébáci, taková ta „organizovaná veřejnost.*“¹⁸⁶

Zde je třeba uvést zajímavou souvislost s pražským procesem, který se zabýval dalšími příznivci undergroundu. Tito zatčení byli vězněni v pražské Ruzyni a teprve tři dny

¹⁸² Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F. (ed.): *Hnědá kniha undergroundu*, Praha 2012, s. 308

¹⁸³ *Tamtéž*, s. 318

¹⁸⁴ *Osobní archiv Františka Stárka – Rozsudek Okresního soudu Plzeň – jih, č. 1 T 210/76*

¹⁸⁵ *Osobní archiv Františka Stárka - tamtéž*

¹⁸⁶ *Osobní rozhovor autorky s Miroslavem Skalickým, Meziříčko, 2. 6. 2012*

po vynesení plzeňského rozsudku jim byla sdělena vlastní obžaloba, byť byli zatčeni ve stejném období a za obdobné tzv. trestné činy. Je zřejmé, že v případě plzeňského soudu šlo o jakousi přípravu na významnější pražský proces. Podobné vysvětlení má k věci i jeden z odsouzených František Stárek: „Byli jsme takovej lakmusovej papírek. Můj advokát mi říkal, že jim v Plzni ten spis sebrali a poslali ho na ministerstvo spravedlnosti a vrátil se až k odvolacímu soudu a advokát říkal, že patrně s nějakými pokyny. To jsem pak viděl u té odvoláčky, tresty byly napůl.“¹⁸⁷

Po vynesení plzeňského rozsudku nastala vlna protestů jak z řad domácích opozičních intelektuálů, umělců, bývalých politiků, tak také vlna ohlasů v zahraničních médiích včetně Rádia Svobodná Evropa. Důvodem byl nejen nesouhlas s rozsudkem, ale také obavy z rozhodování pražského soudu nad dalšími obviněnými, kteří v Praze na soudní jednání čekali. Klíčovou roli v informování do zahraničí sehrál Jiří Němec, který byl příznivcem a výraznou osobností undergroundu, a Václav Havel, který také patřil k přátelům odsouzených. Odvolací soud se třemi odsouzenými, Miroslavem Skalickým, Karlem Havelkou a Františkem Stárkem, proběhl na Krajském soudě v Plzni dne 3. září 1976. Zde je třeba poukázat na další shodu s pražským procesem. Tentýž den jsou v Praze, tedy po zhruba půlroční vazbě, obžalováni čtyři zadrženi, další skupina je pak usnesením prokuratury z tohoto soudního řízení vyloučena.

Krajský soud v Plzni zasedal v rámci odvolání pod vedením předsedy JUDr. Zdeňka Holého a soudců Karla Hasche a Miroslava Tlapáka. Uznal obžalované vinnými, a to ze stejného trestného činu výtržnictví (Karel Havelka, Miroslav Skalický) a za pomoc při spáchání trestného činu (František Stárek). Tresty odnětí svobody zůstaly, ale byly zkráceny na poloviční dobu, tedy Karel Havelka 15 měsíců, Miroslav Skalický 9 měsíců a František Stárek 4 měsíce.¹⁸⁸ V rozsudku se v odůvodnění uvádělo: „Okresní soud nesprávně hodnotil všechny provedené důkazy a na základě nesprávného hodnocení důkazů pak učinil i nesprávné právní závěry. Z důkazů, které provedl, ať už výpovědi samotných obžalovaných i slyšených svědků nebylo prokázáno, že by se obžalovaní sami kritického večera dopustili nějakého výtržnického jednání, které by zakládalo skutkovou podstatu trestného činu výtržnictví. Ani jeden z obžalovaných na uvedeném večeru žádné písně nezpíval, ani nepronášel žádný referát.“¹⁸⁹ I přes toto jisté zpochybnění soud dále

¹⁸⁷ Osobní rozhovor autorky s Františkem Stárkem, Řídelov, 20.10. 2012

¹⁸⁸ Osobní archiv Františka Stárka, Rozsudek Krajského soudu v Plzni, čj. 5 To 235/76

¹⁸⁹ Osobní archiv Františka Stárka, Rozsudek Krajského soudu v Plzni, čj.5 To 235/76

konstatoval: „*Stupeň nebezpečnosti spáchaného činu pro společnost v daném případě je zvyšován tím, že obžalovaní zorganizovali „kulturní akci“, která ve svém obsahu propagovala takový směr hudby a takovou kulturu, která je v rozporu s kulturou naší socialistické společnosti.*“¹⁹⁰

V samizdatu bylo zveřejněno hodnocení tohoto soudního jednání od Dany Němcové: „*Odvolací řízení bylo tentokrát vedeno za přítomnosti veřejnosti. Předseda senátu se však ještě před zahájením přesvědčil osobním dotazem, že ze strany obžalovaných jsou přítomni pouze příbuzní. Dále byla jednání přítomna asi desetičlenná skupina osob, které nebyly veřejně prohlášeny a v soudní síni byly přítomny dříve, než byli vpuštěni příbuzní. Dále byl jednání přítomen neprohlášeně údajně předseda krajského soudu v Plzni. Jednání proběhlo poměrně věcně a korektně. Byly přečteny části z šesti usvědčujících výpovědí a vybrané zhudebněné texty, které svědčily v neprospěch obviněných. Mezi těmito texty byly i tentokrát použity i takové, které nebyly nikdy zveřejněny a byly získány při domovních prohlídkách. Nebyl ze spisů použit žádný materiál, který by svědčil ve prospěch obhajoby. Byly rovněž čteny posudky obviněných z místa bydliště a z pracoviště, všechny byly příznivé.*“¹⁹¹

Underground byl do doby politických procesů v roce 1976 apolitickým uskupením. Zásah komunistického státu, který dotyčné odsoudil za činy, které nespáchali, byl zásadním momentem pro jejich politické uvědomění si skutečností a také případných následků. František Stárek řekl: „*Vůbec jsem v kriminále, ani tehdy, ani později, nepomyslel na to, že bych s undergroundem skončil. Jen jsem přemýšlel, jak to dělat lépe, aby mě hned zas nezavřeli.*“¹⁹² Miroslav Skalický dodal: „*Když jsem byl v kriminále na šachtě, 800 metrů pod zemí, tak to byl pravý underground. A tehdy jsem ty bolševiky opravdu začal tzv. milovat.*“¹⁹³

Plzeňský soudní proces s undergroundem byla první zkouška komunistického státu v období normalizace v jeho represivní politice nejen vůči undergroundu, ale vůči jakékoliv jinakosti. Jednalo se o první velký proces, který zasáhl toto společenství lidí, kteří žili ve své uzavřené, a do jisté míry izolované komunitě, bez jakýchkoliv politických

¹⁹⁰ Osobní archiv Františka Stárka, *tamtéž*

¹⁹¹ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.(ed.): *Hnědá kniha undergroundu*, Praha 2012, s 123

¹⁹² Osobní rozhovor autorky s Františkem Stárkem, Řídelov, 20. 10. 2012

¹⁹³ Osobní rozhovor autorky s Miroslavem Skalickým, Meziříčko, 2. 6. 2012

ambicí a záměrů. A také se jednalo o počátek dalších perzekucí příznivců undergroundu, které končily léty vězení. Underground se těmito událostmi dostal do centra opozičního politického dění, jehož součástí pak zůstal až do konce komunistického Československa.

4.3 Pražský proces

Dne 17. března 1976 po důkladné přípravě pracovníků Sboru národní bezpečnosti začalo zatýkání příznivců undergroundu. Zatčen byl také ideový vůdce a manažer skupiny The Plastic People of the Universe, kunsthistorik Ivan Martin Jirous. „Byl jsem poslední, koho zatkli z těch, po kterých šli v první várce (17. března zatkli Zajíčka, Mejlu, Pepu, Čárliho, Pájku, Londýna, Kocoura, Skaláka a Čuňase, 18. Svátů, Vráťu a mne). Málokdo věděl, kde bydlím. Kluci z kapely to věděli všichni, ale zřejmě jim to neřekli. V dalších dnech – od 20. března do 6. dubna přibyli Vožniak, Kába, Kindl, Kukul a Alfréd. Poslední zatčený byl Eman. Nikdo o něho nestál, což on ovšem nevěděl, seděl doma a třásl se hrůzou. Nakonec se šel 7. dubna udat, a tak si ho vzali taky. Jeli jsme volhou přes most, myslel jsem, že mě vezou na Ruzyň, ale zastavili jsme v Borovské před OO VB Praha-západ. Dozvěděl jsem se, že jsem stíhán pro trestný čin výtržnictví kvůli Bojanovicům.“¹⁹⁴

Při konfrontaci vzpomínek Ivana Jirouse s archivními prameny musíme konstatovat několik nepřesností. Podle Ivana Jirouse bylo zatčených 18, ale záznamy bezpečnosti jsou následující: Ze skupiny The Plastic People of the Universe: Josef Janíček (Pepa) – vedoucí souboru, Milan Hlavsa (Mejla), Jiří Kabeš (Kába), Vratislav Brabeneč (Vráťa) a Jaroslav Vožniak. Ze skupiny DG 307 pak vedoucí souboru Pavel Zajíček a další muzikanti, kteří se průběžně ve skupině vystřídali – Otakar Michl (Alfréd), Jan Kindl (Kindl), Pavel Zeman (Pája), Jaroslav Kukul (Kukul). Sóloví písničkáři Svatopluk Karásek (Svátů) a Karel Soukup (Čárli). Další tři Ivanem Jirousem zmiňovaní, Kocour, Skalák a Čuňas, jsou Karel Havelka, Miroslav Skalický a František Stárek, kteří byli posléze odsouzení v tzv. plzeňském procesu. Ivan Jirous ještě uváděl hudebníka Londýna – Zdeněk

¹⁹⁴ Jirous, I.: *Magorův zápisník, Praha 1997, s. 348*

Vokatý a „Emana“, což se samotným Ivanem Jirousem činí 18 zatčených.¹⁹⁵ Pokud ale vycházíme z obžaloby okresního prokuratury Praha-západ z 9. července 1976, nalezneme celkem 14 jmen. Nejen Havelka, Skalický a Stárek, obžalovaní v Plzni, také neobžalovaný Zdeněk Vokatý a Eman, ale jsou zde ještě uvedeni Vladimír Vyšín (přezdívaný Plivník) a technik skupiny The Plastic People of the Universe Zdeněk Fišer (přezdívaný Páka). Celkem bylo zatčených 20 osob. Potvrzením, kdo byl zatčen hned první den, je také Souhrnná informace SNB pro Prahu a Středočeský kraj č. 10 ze dne 19. března 1976: „Zpravodajským rozpracováním organizátorů tohoto srazu [pozn. autorky – myšleno Bojanovice] se podařilo proniknout do centra tohoto hnutí a zjistit, že se jedná o rozsáhlou akci hippie, s určitými ideovými cíli, která stojí v pozadí celé řady podobných akcí. V současné době se provádí realizace uvedeného případu a dosud byly zadrženy tyto osoby: Zdeněk Fišer, Josef Janíček, Svatopluk Karásek, Zdeněk Vokatý, Karel Soukup, Pavel Zajíček, Milan Hlavsa, Vratislav Brabenec, Ivan Jirous.¹⁹⁶ Všichni jmenovaní byli rozhodnutím prokurátora vzati do vazby.¹⁹⁷ Jedním ze zadržovaných byl Zdeněk Vokatý: „Tehdy jsem bydlel u Sváti Karáska na hradu Houska, kde byl kastelánem. Jednou jsem tam přišel, tam už byli Stbáci, odchytili mě a byl jsem jejich. Na výslechu jsem byl v České Lípě, nic jsem jim nechtěl podepsat. Pak mě převezli na Ruzyň a už to šlo jako po drátku. Byl jsem obviněnej za výtržnictví, za Bojanovice. Byl jsem 6 tejdnu ve vazbě, pak mě vyhodili. Napřed mě drželi v dlouhejch vlasech, jako všechny nás tam, protože z toho chtěli dělat ten mostrproces. A pak jeden přišel a řekl „Vokatý“, sednout na chodbě a ostříhat na krátko. Tak jsem si říkal, už je ten proces přestal bavit, už půjdeme natvrdo, tak mně udělali sestřih a vzali mě za prokurátorkou. To byla taková pěkná ženská, Land'ák [pozn. autorky herec Pavel Landovský] s ní měl nějaký techtle mechtle, a tam mi přečetli, že mě pouští z vazební věznice a že budu stíhanej na svobodě. To jsem byl až do posledka, musel jsem chodit na StB na výslechy a koukat na spisy, a když jsem měl možnost ty spisy vidět, tak jsem si vzal tužku a papír a sepsal jsem si, co kdo napráskal. To bylo na tři stránky. Co toho Mejla řekl, no hrozně, o každém tam něco řekl, čeho pak ty Stbáci využili. A pak jsem nebyl obžalovanej, u mě to zrušili.“¹⁹⁸

¹⁹⁵ Jirous, I.: *Magorův zápisník*, Praha 1997, s. 348

¹⁹⁶ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.(ed.): *Hnědá kniha undergroundu*, Praha 2012, s. 333

¹⁹⁷ *Tamtéž*

¹⁹⁸ *Osobní rozhovor autorky se Zdeňkem Vokatým, Meziříčko, 2. 6. 2012*

Dalším ze zatčených, později obžalovaných, ale nesouzených byl Otakar Michl: „V Praze to pozavírali, volala mně Věra Jirousová do banky, kde jsem tehdy pracoval, že se něco děje. Nikdo ze zatčených, tedy z těch, o kterých jsme to věděli, se nevrátil domů. Bylo zle. A pak za 2, 4 dny za mnou přišla Jana Hlavsová (manželka Milana Hlavsy, dcera Dany a Jiřího Němcových) a Máša Zajíčková (manželka Pavla Zajíčka). Nesly desky od Jiřího Němce, abych je předal na agenturu Reuters, prej sídlej někde na Jungmaňáku. Po práci jsem nervózně vyrazil, ještě vlasy za límec, zazvonil jsem a předal. A to byla první zpráva o zatčení. Pak si 6. dubna přišli pro mě. Druhá várka zatýkání. Už jsem měl doma všechno uklizený. Máma se divila, kam zmizely fotky mých oblíbených vlasatců. Nic jsem doma neměl, ani magneták, ani pásky, ani fotky, a tak asi za pět minut domovní prohlídka skončila. Když mě odváděli, potkali jsme před domem mámu, rozbřečela se. Výslech trval do večera, ptali se na kapely, se kterými jsem hrál. A hlavně se ptali na Bojanovice. Byl jsem ve vazbě 4 dny, pak mě pustili, taky Kábu (Josefa Kabeše) a Pavla Zemana. Obvinění i obžalobu jsem dostal. Bylo nás celkem 14. A zajímavý je, že když ministr vnitra napsal, ať to zredukují na tři až čtyři obviněné, tak prý vybírali podle toho, kdo měl vysokoškolský vzdělání nebo aspoň rozjetou vysokou. Tak nás bylo celkem pět – Magor (Ivan Jirous), Sváta Karásek – ukončené, Brabenec, Zajíček a já neukončené. A v tom pořadí jsem byl pátý. Takže kdyby ministr vnitra napsal čtyři až pět, tak jsem seděl. To rozhodnutí ministra bylo na základě velkejch protestů ze zahraničí. Husákovi psali, nositelé Nobelovy ceny se bouřili, tak to prostě nemohli udělat, ten proces proti 14 lidem, protože to bylo politicky neúnosný.¹⁹⁹

Po necelých třech měsících od sdělení obžaloby dotčným čtrnácti (9. července 1976) bylo v usnesení 3. září 1976 (tedy ve stejný den, kdy rozhodoval plzeňský krajský soud v odvolacím řízení o Miroslavu Skalickém, Karlu Havelkovi a Františku Stárkovi) sděleno: ze společného řízení byli vyloučeni: Milan Hlavsa, Karel Soukup, Pavel Zeman, Jaroslav Vožniak, Vladimír Vyšín, Jan Kindl a Otakar Michal. Ti měli být souzeni ve zvláštním procesu, o čemž svědčí i dopis, který byl dne 16. prosince 1976 adresován redakci týdeníku Mladý svět, kde byl krátce předtím uveřejněn dehonestující článek Magor (myšleno Ivan Jirous). Dopis redakci, ve kterém se ohrazovali proti lživým informacím souvisejícím s procesem, byl podepsán Josefem Janíčkem, Jiřím Kabešem a Milanem

¹⁹⁹ Osobní rozhovor autorky s Otakarem Michlem, Praha, 19. 6. 2012

Hlavsou a je zde uvedena věta: „*Řada dalších obviněných – mezi nimi i my sami – čeká stále na soud. Ten proběhne v atmosféře, kterou pomohl vytvořit i Vás článek.*“²⁰⁰

Další ze zatčených a obviněných zůstali jistým způsobem ve „vzduchoprázdnu“, kdykoliv mohlo stíhání pokračovat, protože nebylo nikdy zastaveno. K samotnému soudnímu jednání pak předstupují čtyři obžalovaní: Ivan Jirous (manažer skupiny The Plastic People of the Universe), Pavel Zajíček (vedoucí skupiny DG 307), Svatopluk Karásek (sólový písničkář) a Vratislav Brabenec (hudebník ze skupiny The Plastic People of the Universe). Zdůvodnění je, „*že organizovali a účastnili se vystoupení hudebních skupin, jejichž program byl zaměřen tak, že vyjadřoval neúctu vystupujících ke společnosti a pohrdání jejími morálními zásadami, zejména soustavným opakováním a zdůrazňováním vulgárních výrazů. Přitom v řadě případů uvedli v omyl funkcionáře společenských organizací a orgány lidosprávy předstíráním, že se jedná o kulturní akce, popř. oslavy rodinných událostí*“.²⁰¹

Výčet pak zahrnoval jednotlivé koncerty ve veřejných prostorách počínaje rokem 1971 (např. koncert v Ledči nad Sázavou 19. 6. 1971, v Písku 31. 3. 1972, ve Zruči nad Sázavou 27. 6. 1972) a také svatební oslavu Ivana Jirouse v Bojanovicích 21. 2. 1976. Jsou zde také uvedeny přednáška a koncert v Přešticích ze dne 13. 12. 1975, kterých se zúčastnil Ivan Jirous. Za přeštickou akci byli v plzeňském procesu odsouzeni Karel Havelka, Miroslav Skalický a František Stárek. Hlavní soudní líčení probíhalo ve dnech 21. až 23. září 1976 na Okresním soudu pro Prahu – západ, předsedkyní senátu byla Dr. Milada Vinčarová, soudci pak František Štěpánek a Jaroslav Hodec. Původní termín hlavního líčení byl plánován již na 30. srpna 1976, ale termín byl posunut na návrh tehdejšího ministra spravedlnosti Přemysla Béra kvůli volbám do zastupitelských sborů. I to je důkazem o zasahování do soudního jednání, a to z míst nejvyšších.²⁰²

Stejně tak do soudního řízení zasahoval a přímo ho ovlivňoval tehdejší ministr vnitra Jaromír Obzina, který doporučoval, jak postupovat. Navrhoval rozdělit původních čtrnáct obžalovaných do více procesů a obžalovat pouze tři až čtyři. Desítka vyloučených z prvního soudního procesu, z tzv. společného projednávání, byla dělnických profesí. Čtyři souzení pak ukončeného či neukončeného vysokoškolského vzdělání – Ivan

²⁰⁰ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.(ed.): *Hnědá kniha undergroundu*, Praha 2012, s. 231

²⁰¹ *Libri Prohibiti: Perzekuce v ČSL v letech 1948 – 1989*, I/9, s.6

²⁰² *ABS – Kanice, Správa SNB Praha a Středočeský kraj, přírůstky 1264 – 1266, K 1 – 83, Trestní věc Bojanovice (č.j. KS/OV 522/01-76, Informace k případu skupiny Vlasatců z 23. 8. 1976*

Jirous – FF UK, Pavel Zajíček – nedokončená ČVUT, Vratislav Brabenec – nedokončená bohoslovecká fakulta, Svatopluk Karásek – ukončená bohoslovecká fakulta. I to mělo zřejmě být využito pro propagandistické zájmy, že příslušníci dělnické třídy nepatří k tzv. nepřátelům režimu. Přímé řízení soudního procesu ministrem vnitra Obzinou dokazují také poznámky ve spise a také zprávy SNB pro hl. město Prahu a Středočeský kraj, např. ze dne 23. srpna 1976. Trestní věc Bojanovice – charakteristika obviněných, podepsán je genmjr. JUDr. Josef Ripl a v posledním odstavci této zprávy se lze dočíst: „*Podle vyjádření předsedy krajského soudu StČ kraje, JUDr. Pastorka, lze očekávat, že u všech obviněných, kteří jsou dosud ve vazbě (pozn. Jirous, Zajíček, Hlavsa, Soukup, Karásek, Janíček a Brabenec) budou uloženy nepodmíněné tresty. Nelze však vyloučit, že by u jednoho nebo dvou z nich mohly být uloženy tresty podmíněné.*“²⁰³

Politický proces byl ostře sledován. Zúčastnila se ho tzv. kvalifikovaná veřejnost, tj. kromě nejbližších příbuzných a tzv. důvěrníků (Věra Jirousová, Jiří Němec a Václav Havel) byla soudní síň obsazena především příslušníky bezpečnostních složek, ministerstva vnitra a ministerstva spravedlnosti a také pracovníkem ÚV KSČ. Soudní budova byla střežena příslušníky Veřejné bezpečnosti se psy a policejními vozy. Objevili se také např. herec Pavel Landovský, bývalý člen předsednictva ÚV KSČ František Kriegel (vyloučený v rámci prověrek), bývalá poslankyně Gertruda Sekaninová-Čakrtová, zástupci zahraničního tisku a agentur (např. Agence France, Press, DPA, ARD) a zástupce Amnesty International. Bylo také rozhodnuto o zamezení přístupu „veřejnosti“ – míněni tím Václav Havel a Jiří Němec, a o dalších zastráňovacích policejních akcích.²⁰⁴

Dne 23. září byl vynesena soudní rozsudek: Ivan Jirous odsouzen na 1,5 roku do vězení, Pavel Zajíček na 1 rok, Svatopluk Karásek na 8 měsíců a Vratislav Brabenec na 8 měsíců, všechny tresty byly nepodmíněné. V odůvodnění rozsudku se můžeme dočíst: „*Všichni obvinění již po několika letech projevují velký zájem o určitý druh hudby. Ve snaze tento druh hudby provozovat, spojili se do několika hudebních skupin. Hudební skupiny, ve kterých obžalovaní působili, jedná se o jmenované skupiny Plastic People of Universe a DG 307, neměly potřebnou kvalifikaci, po případě jim tato kvalifikace byla v minulých letech odebrána.*“²⁰⁵ Prokurátor i obžalovaní se odvolali a odvolací soud pak zasedal

²⁰³ ABS – Kanice, f. SNB Phy a StřČ kraje, Praha, přírůstky č. 1264 – 1266/K1 – 83, bal. č. 7, Trestní věc Bojanovice (č.j. KS/OV – 522/01)

²⁰⁴ Machovec M., Navrátil, P., Stárek, F.(ed.): *Hnědá kniha undergroundu*, Praha 2012, s.167 - 180

²⁰⁵ Osobní archiv Františka Stárka, rozsudek Okresního soudu Praha-západ, T 379/76

11. listopadu 1976. Senátu předsedal Ludvík Engelman a odvolání odsouzených bylo zamítnuto se zdůvodněním: „*Obžalovaní svými závažnými vystoupeními, kterých se každý z nich svým způsobem a podílem účastnil, se dostali do hlubokých rozporů s uvedenými zájmy naší společnosti. Jejich činnost byla výrazně protispolečenská, ohrožující zejména výchovu naší mladé generace, jíž vystoupení obžalovaných byla převážně věnována. Při tom inkriminovaná činnost obžalovaných nebyla projevem nějakých ojedinělých impulsů, ale dlouhou dobu trvajícím, vědomým a organizovaným programem, který svou destruktivní povahou narušoval pozitivní úsilí naší kulturní fronty o vytváření skutečných uměleckých hodnot, které pomáhají realizovat humánní a ušlechtilé cíle celé naší společnosti.*“²⁰⁶

Odvolací Krajský soud v Praze vydal svoje usnesení 11. listopadu 1976 a ve svém odůvodnění mimo jiné uvedl: „*Odvolací soud odmítá také pokusy obhajoby srovnáváním inkriminovaných vystoupení obžalovaných s určitými umělecko-literárními projevy z minulosti, ospravedlňovat jejich závadnou činnost. Takový pokus je nevědecký, neboť nelze srovnávat různorodé projevy, spjaté s rozdílnými historickými, kulturními, třídními a společenskými podmínkami. Ze všech uvedených vývodů vyplývá, že obžalovaní svými vystoupeními jednali zcela vědomě proti shora uvedeným chráněným zájmům naší společnosti, že po dlouhou dobu, organizovaně a ve značném rozsahu dávali důsledně najevo svou neúctu a záporný postoj k těmto zájmům, tyto citelně a fakticky poškozovali.*“²⁰⁷

Vlastní soudní jednání proběhlo opět s účastí organizované veřejnosti, bylo „*údajně veřejně přístupné, přístup do soudní síně kromě jednajících však mělo pouze asi 5 osob vybavených zvláštními vstupenkami veřejnosti nedostupnými, a 5 nejbližších příbuzných obžalovaných. Přestože v soudní síni bylo ještě asi 10 volných míst, nebyla vpuštěna shromážděná veřejnost, v níž byl rovněž zástupce mezinárodní organizace Amnesty International Judr. Wolfgang Aigner z Vídně a zástupci mezinárodních tiskových agentur*“, jak ve své zprávě o průběhu odvolacího řízení popsali Věra Jirousová, Václav Havel a Jiří Němec.²⁰⁸

Václav Havel, který byl důvěrníkem jednoho z obžalovaných a zúčastnil se tak obou soudních procesů, reagoval na jednání prvoinstančního soudu esejem Proces,

²⁰⁶ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F. (ed.): *Hnědá kniha undergroundu*, Praha 2012, s. 151

²⁰⁷ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F. (ed.): *Hnědá kniha undergroundu*, Praha 2012, s. 152

²⁰⁸ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.: *Hnědá kniha* s. 254, *Průběh odvolacího soudního řízení*

který napsal 11. října 1976: „Čím vůbec měl být tento proces? Zřejmě jen jedním z běžných článků každodenní justiční praxe, navyklé poměřovat lidské osudy, činy a zločiny do nudných hromad spisů, položek, protokolů a paragrafů, zřejmě jen rutinním řešením jednoho ze stovek sobě podobných kriminálních případů. Tuto vnější podobu si ostatně dost dlouho držel. Formálně tu šlo po dlouhou dobu opravdu jen o ty stovky písemných a desítky ústních výpovědí, zeširoka se obírajících takovými otázkami, zda na koncertu *The Plastic People v Bojanovicích* nebo v *Postupicích* byly či nebyly zavřeny dveře sálu. Tato fasáda soudní důkladnosti a objektivity zároveň ale velmi brzy začala sebe samu usvědčovat z toho, že je jen kouřovou clonou, která má zakrýt to, čím tento proces ve skutečnosti je: vzrušujícím sporem o smysl lidského života. Naléhavým zpřítomněním otázky, co má vlastně člověk v životě chtít: zda má mlčky přijmout svět tak, jak se mu nabízí, a včlenit se do něj jako jeho poslušný objekt, - anebo má pod jeho nabízeným povrchem hledat jeho lepší možnosti a sám v sobě sílu stát se svobodným subjektem životní volby. Zda má mít prostě „rozum“ a zařadit se – anebo zda má právo se vzepřít ve jménu vlastní lidské pravdivosti.“²⁰⁹

Před jednáním odvolacího krajského soudu byl 6. listopadu 1976 odeslán Otevřený dopis ústavním orgánům ČSSR. Podepsali ho právníci a soudci: Zdeněk Jičínský, Oldřich Kaderka, Vladimír Klokočka, Zdeněk Kratochvíl, Michal Lakatoš, Zdeněk Mlynář, Milan Richter, Eva Rychetská, Josef Rychetský a František Šamalík. Sami autoři se v textu charakterizovali: „Patříme ke generaci marxisticky smýšlejících právníků, poučených neblahými zkušenosti z procesů v padesátých letech a řadou procesů inscenovaných mocenskými činiteli v šedesátých letech, a dospěli jsme k poznání, že opakující se hrubé narušování socialistické zákonnosti, zvláště pak v oblasti trestního postihu, narušuje vztah našich občanů k socialistickému zřízení a otrásá jejich důvěrou k humánním myšlenkám, spjatým se socialistickým světovým názorem.“ A text pokračoval hodnocením pražského soudního procesu: „Měli jsme možnost se seznámit s obsahem obžaloby a průběhem hlavního líčení, které probíhalo proti třem z nich ve dnech 2. – 6. července 1976 u okresního soudu pro Plzeň – jih a dalším čtyřem ve dnech 21. – 23. září 1976 u okresního soudu Praha – západ. Rozsudky, kterými byli všichni uznáni vinnými z trestného činu výtržnictví podle § 202 trestního zákona a odsouzeni k nepodmíněným trestům odnětí svobody, postrádají věcný podklad a představují porušení zásad socialistické zákonitosti. Považujeme za svou povinnost nemlčet k těmto skutečnostem a

²⁰⁹ Havel, V.: *Eseje a jiné texty z let 1970 – 1989, Dálkový výslech, spisy 4, s.135 - 142*

využít všech ústavních a právním řádem tolerovaných prostředků i obraně nezadatelných lidských práv všude tam, kde jsou porušována anebo degradována pouze na formální literu zákona. Nemůžeme nést spoluodpovědnost za opatření, ke kterým v nedávné době došlo. Naše mlčení by představovalo tichý souhlas a mlčení nebo dokonce souhlas s touto praxí by znamenaly vědomé popření samého smyslu naší dosavadní práce.²¹⁰

Dotyční podepsaní byli bývalí vysokoškolští učitelé z právnických fakult, jako např. docent JUDr. Vladimír Klokočka, CSc., který působil do roku 1969 jako děkan Právnické fakulty University J. E. Purkyně v Brně, nebo docent JUDr. František Šamalík, DrSc., který do roku 1970 působil na pražské Právnické fakultě UK, další zúčastnění byli bývalí politici, akademici, vedoucí státních úřadů či poslanci, jako např. universitní profesor JUDr. Zdeněk Jičínský, DrSc., který působil do roku 1969 ve funkci místopředsedy České národní rady a zároveň předsedy ústavněprávního výboru ČNR. Text dále pokračoval konkrétními výhradami vůči soudním procesům: „*Samotná přelíčení pak proběhla způsobem, který odporuje ústavě ČSSR a procesním předpisům. Zejména byly obcházeny principy veřejnosti trestního řízení, nebylo dbáno požadavku ústnosti jednání, byla porušena zásada presumpce nevinny a došlo i k neodůvodněnému omezení práva na obhajobu. Konečně, ale ne v poslední řadě, byla vážně porušena zásada soudcovské nezávislosti a nestrannosti soudcovského rozhodování.*“²¹¹

Odvolacím řízením v Praze tak byly uzavřeny politické procesy s příznivci undergroundu v roce 1976. Zbývá ještě doplnit, že další chystaný proces s dalšími šesti obžalovanými, kteří byli z tohoto jednání vyloučeni, údajně chystaný na leden 1977, se již neuskutečnil. Stávající režim totiž začal mít jiné „starosti.“ Vznikla totiž Charta 77, která navazovala na vytvoření solidarizujícího společenství s oběťmi politických procesů českého undergroundu. Schopnost dohodnout se napříč politickými a světovými názory, intelektuálním ukotvením se ukázala jako klíčová pro další možnou spolupráci do té doby opozičních jednotlivců či malých skupin. S tím souviselo také vědomí a přesvědčení, že v těchto procesech nešlo pouze o český underground, ale o elementární svobodu člověka. A také vědomí a přesvědčení, že pouze organizované společenství, které je schopno se dohodnout a shodnout na základních principech života jednotlivce a společnosti může reagovat a upozorňovat na konkrétní příběhy bezpráví. A tím byl položen základní půdorys

²¹⁰ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.(ed.): *Hnědá kniha undergroundu, Praha 2012, s.204 - 205*

²¹¹ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.(ed.): *Hnědá kniha undergroundu, Praha 2012, s. 205*

pro vznik opoziční politické platformy. Signatáři prohlášení byli také členové undergroundu, kteří tím opustili své apolitické ukotvení a stali se součástí opozičního politického života až do listopadových událostí roku 1989.

4.4 Ohlasy a reakce na procesy v roce 1976

Ohlasy a reakce na procesy v roce 1976 lze rozdělit do několika etap. První byla bezprostředně po zatýkání, druhá po rozsudku okresního plzeňského soudu (6. července 1976, odvolací krajský soud 3. září 1976) a třetí pak po vynesení rozsudků v tzv. pražském procesu (23. září 1976, odvolací soud rozhodl 11. listopadu 1976). Datum 3. září 1976 bylo dnem, kdy byl jednak vynesena rozsudek odvolacího krajského soudu v Plzni, a zároveň byl snížen počet obžalovaných v Praze. Tato změna postupu komunistického režimu byla ovlivněna ohlasy a reakcemi, které následovaly po rozsudku plzeňského soudu. Především podpora zatčených a obviněných ze zahraničí byla velmi silná a navazovala na dodávání informací z komunistického Československa.

Ve všech těchto etapách existovaly dvě skupiny ohlasů. Reakce komunistického státu, kdy byli zatčení, resp. odsouzení představováni jako odpuzující kriminální živly, dlouhovlasí chuligáni, alkoholici a narkomani, psychiatričtí pacienti. Druhá skupina ohlasů byla z okruhu příznivců zatčených, kteří dle svých možností informovali zahraničí a také své stížnosti adresovali na představitele komunistického státu, případně vypraceli lži sdělované československými sdělovacími prostředky. K těm se posléze přidali intelektuálové a bývalí politici, kteří byli tzv. nepřáteli režimu, jak uváděly dobové materiály.

4.4.1 První etapa, březen až červenec roku 1976

Kampaň komunistických sdělovacích prostředků začala bezprostředně po posledním zatýkání, které proběhlo 6. dubna 1976. Den poté odvysílaly Československá televize a Československý rozhlas zprávy o zatčení dvaceti mladých hudebníků. Československá televize mimo jiné uvedla: „*V italském Il Messaggero jsme si přečetli, že byla u nás zatčena řada předních hudebníků, skladatelů a dalších umělců. Husákův režim je prý dal zavřít pro jejich opoziční tvorbu. Toto byla zajímavá novinka i pro nás, a proto*

jsem si zašel na Federální ministerstvo vnitra, abych se dozvěděl, jaké to rány vlastně naše kultura utrpěla. Tady jsou. Pokud je neznáte, pak to bude nejspíš vaše chyba. Zřejmě málo sledujete kulturu, o jakou jde antikomunistickým propagandistům. Díváte se do tváří několikrát trestaných pacientů psychiatrických léčen.“²¹²

Na tuto zprávu ve svém dopise, který byl otištěn v samizdatu, reagovala Věra Jirousová: *„Zpráva měla dementovat informace, které o této policejní akci přinesly západní sdělovací prostředky a které údajně neodpovídaly pravdě. Jako teoretička současného umění, která publikovala do r. 1971 v odborném tisku, a bývalá žena jednoho ze zatčených výtvarného teoretika Ivana Jirouse, jsem po léta sledovala umělecký vývoj skupin, o něž se jedná. Mohu proto odpovědně prohlásit, že zkreslené informace obsahují naopak zprávy Čs. rozhlasu a Čs. televize.*“²¹³

Denní oficiální tisk (např. Rudé právo a text Zbytečná starost, Práce a text Pořádek si rozvracet nedáme, s podtitulem Pomlouvačná kampaň západních sdělovacích prostředků, Večerní Praha a text s názvem Tonoucí se stébla chytá, všechny s datem vydání 8. dubna 1976) zveřejnil články, kterými bezprostředně navazoval na elektronická média a zprávu z Československé tiskové kanceláře. Všechny texty reagovaly na sdělení tzv. západních sdělovacích prostředků. Ty byly označovány jako „pomlouvačné“, které útočí na spravedlivý postup komunistického státu vůči nezákonnostem. Těmi bylo míněno především příživnictví a porušování veřejného pořádku. Deník Večerní Praha uvedl: *„Lidé, kteří se vyhýbají poctivé práci, nemohou mít zelenou. Proti takovým výtržníkům by zakročili v každé zemi. Buržoazní sdělovací prostředky však ztropily povyk o útlaku umělců v ČSSR. Poplach okolo těchto lidí svědčí o jednom: bere-li dějinný vývoj západní propagandě argumenty ve prospěch buržoazního systému, chytá se i stébla – byť to byla činnost asociálních živlů.*“²¹⁴ V deníku Práce bylo „vysvětleno“: *„skupiny neměly oprávnění vystupovat, protože při kvalifikačních zkouškách před odbornou porotou neprošly. Snažily se to proto obejít tím, že neoprávněně vystupovaly pod hlavičkou SSM a jiných organizací“.*²¹⁵

²¹² Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.(ed.): *Hnědá kniha undergroundu*, Praha 2012, s. 437

²¹³ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.(ed.) *Hnědá kniha undergroundu*, Praha 2012, s. 95

²¹⁴ *Deník Večerní Praha*, 8. dubna 1976, s.6

²¹⁵ *Deník Práce*, 8.dubna 1976, s. 3

Informace o skutečnostech, které souvisely se zatčenými, dodala Amnesty International Dana Němcová a kol. V jejím dopise ze dne 7. dubna 1976, výzvě o pomoc, shrnula fakta o zatčených, nezákonné postupy v celé kauze a konstatovala:

„Smyslem celé akce ze strany StB je nahnání strachu a dovršení naprosté atomizace veškeré mládeže této země pod jednotným pláštěm všeobecné poslušnosti a nemyšlení. Takto je nutno chápat smysl akce této instituce proti našim přátelům a kamarádům. V tomto pohledu se zatčení a věznění této skupiny mladých lidí promítne jinak, nabývá okamžitě nového, zcela politického smyslu. Proto je ve vyšším slova smyslu toto násilí ze strany StB aktem politickým s hlubokým společenským dopadem, přes všechnu snahu oficiálních míst dodat tomuto zatýkání zdání protispolečenské kriminality, neboť se jedná o bezprostřední postih nejmladší kulturní tvorby.“²¹⁶

Přelomovým pak můžeme označit Prohlášení literárního historika Václava Černého, spisovatelů Václava Havla, Ivana Klímy, Pavla Kohouta a Ludvíka Vaculíka z 12. června 1976, jež bylo apelem na připravované soudní procesy. Poprvé se zde intelektuálové z opozičního prostředí setkali v textu na podporu kultury, která pro většinu z nich nebyla jejich kulturním prostředím. V tomto Prohlášení se vyjadřují jednak k výhradám v umělecké hudební tvorbě, k tzv. neslušným slovům v uměleckých textech, ale především protestují proti způsobu informování československými sdělovacími prostředky. Pozice jejich kritiky byla vedena uměleckým ukotvením profesní dráhy autorů Prohlášení a požadavkem na uměleckou svobodu. Klíčová byla slova, která naznačovala rizika, pokud se na podporu stíhaných nepostaví také další umělci. Zdůrazněna byla také skutečnost, že dotyční byli odsouzeni za svou hudbu a nikoliv za kriminální činy.²¹⁷

4.4.2 Druhá etapa, červenec až listopadu 1976

Druhou etapu zahájilo vynesení rozsudků odnětí svobody Okresním soudem v Plzni dne 6. července 1976, kdy byli odsouzeni Karel Havelka, Miroslav Skalický a František Stárek. Bylo zřejmé, že tyto rozsudky budou naznačovat, jakým směrem bude vedeno soudní jednání s dalšími zatčenými v Praze a také jakou míru represe si komunistický stát tzv. může dovolit. V tomto období proběhly v zahraničí koncerty na podporu českého

²¹⁶ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.(ed.):*Hnědá kniha undergroundu, Praha 2012, s. 97 - 99*

²¹⁷ Blažek, P., Bosák, V.: *Akce Bojanovice – 11. listopad 1976, In: Paměť a dějiny, 1/2007, s. 127*

undergroundu a informovaly „noviny, zvláště v německy mluvících zemích, Skandinávii a Anglii publikovaly v červenci a srpnu 1976 dlouhé články o Plastic People a poukazovaly na absurditu přeštického případu. Zájem projevíly i západoevropské komunistické strany, z nichž některé (např. italská a britská) vyjádřily Plastikům svou solidaritu“.²¹⁸

Skupina intelektuálů, básník Jaroslav Seifert, filozof Jan Patočka, literární historik Václav Černý, filozof Karel Kosík, spisovatelé Pavel Kohout, Ivan Klíma a Václav Havel dne 16. srpna 1976 napsali dopis spisovateli Heinrichu Böllovi, ve kterém ho žádali o podporu.

Tento dopis upozorňoval na chystaný pražský proces, uveřejněn byl ve Frankfurter Allgemeine Zeitung dne 28. srpna 1976 a bylo v něm mimo jiné uvedeno: „*Je paradoxní, že rok po helsinské konferenci a po několika letech všestranného upevňování své moci cítí se být současný komunistický československý režim ohrožen lidmi, privátně zpívajícími písničky, kterým dokonce ani sám nepřisuzuje nepřátelský politický obsah. Co může následovat, projde-li tato věc bez zájmu a bez pozornosti. Koho všeho a za co všechno bude možné potom stíhat?*“²¹⁹ Konstatováno bylo také, že po doručení různých dopisů, soukromých apelů prezidentu republiky, které byly zaslány rovněž československým sdělovacím prostředkům, nikdo neodpověděl. Heinrich Böll Jaroslavu Seifertu odpověděl a text jeho odpovědi byl otištěn opět ve Frankfurter Allgemeine Zeitung 6. září 1976. V reakci na odložené jednání pražského okresního soudu uvedl: „*Nemohu posoudit, zda odložení procesu způsobil náhled, že „bychom se sotva mohli více zesměšnit, než konáním takového procesu.*“²²⁰

Na domácí půdě se objevila 26. srpna 1976 Veřejná výzva k solidaritě a protest, se závěrečnou větou „Svobodu pro Ivana Jirouse a jeho kamarády!“ Podepsalo ji několik desítek osobností, včetně historika Jaroslava Mezníka, básníka Andreje Stankoviče, novináře Jana Petránka, filologa Jana Lopatky.²²¹ Na věznění příznivců reagovali také bývalí politikové, např. Zdeněk Mlynář, který zaslal dne 8. září 1976 Otevřený dopis politickým činitelům odpovědným za zákonnost v ČSSR. Adresáty byli Předsednictvo Federálního shromáždění ČSSR, Předsednictvo vlády ČSSR, Generální prokurátor ČSSR,

²¹⁸ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.(ed.):*Hnědá kniha undergroundu, Praha 2012.,s. 145*

²¹⁹ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.(ed.): *Hnědá kniha undergroundu, Praha 2012, s. 146*

²²⁰ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F. (ed.):*Hnědá kniha undergroundu, Praha 2012.,s. 148*

²²¹ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.(ed.):*Hnědá kniha undergroundu, Praha 2012,s.149 – nepodařilo se dohledat originál výzvy, pouze bylo uveřejněno znění v původním samizdatovém vydání Hnědé knihy*

Předseda Nejvyššího soudu ČSSR, Ústřední výbor KSČ, tisk a sdělovací prostředky, v textu upozornil na politické zadání KSČ: „Každý, kdo jen trochu zná mechanismus našeho politického systému, s jistotou ví, že takové akce, jako je uvěznění desítky mladých lidí za činnost, podobnou činnosti přátel Ivana Jirouse, nedělá u nás samostatně ani policie, ani prokuratura a soud. Takové akce se vždy „politicky projednávají“ na různých příslušných úrovních v politických, stranických i státních orgánech. Jejich směrnicemi se pak řídí bezpečnostní i justiční orgány.“²²²

Z dostupných informací, především pak záznamů rozhodování tehdejšího ministra vnitra Jaromíra Obziny, vzpomínek Františka Stárka a Otakara Michla, lze usuzovat, že důsledkem této poměrně rozsáhlé kampaně bylo snížení trestu odsouzených v plzeňském procesu (Karel Havelka, Miroslav Skalický a František Stárek) a také snížení počtu obžalovaných v pražském procesu. Důsledkem pak byly zřejmě také nižší tresty pro čtyři v tomto procesu obžalované (Ivan Jirous, Vratislav Brabenec, Svatopluk Karásek a Pavel Zajíček).

4.4.3 Třetí etapa, od listopadu 1976

Třetí etapou bylo období po vynesení rozsudku pražského okresního soudu, které odvolací soud 11. listopadu 1976 potvrdil. O soudu a rozsudcích informovaly všechny československé sdělovací prostředky v totožném znění. Např. Rudé právo dne 25. září 1976 uveřejnilo text pod názvem „Na lavici obžalovaných výtržníci“. Obsahem bylo sdělení o odsouzených a také osočení zahraničních médií: „Politiku z celého případu dělají ti, kteří hledají záminku k rozpoutání dalších protičeskoslovenských kampaní, k pošpinění naší země. Aby odváděli pozornost od tíživých problémů současných životních nejistot, jež jim způsobuje všeobecná kapitalistická krize, aby omluvili morální marast, všeobecný úpadek a všechny neduhy dnešní kapitalistické společnosti. A tak obracejí pozornost svých čtenářů jinam, předkládají jim v podobě novinových senzací sousta, která je mají aspoň na pár dní nasytit. Jsou při tom nevybíraví a uvádějí věci, jež jsou v příkrém rozporu se skutečností. Ale je to stará a pro ně zřejmě osvědčená taktika: objevovat „strašáky“ socialismu.“²²³ Deník Svoboda o dva dny později uveřejnil článek s názvem „Další

²²² Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.(ed.): *Hnědá kniha undergroundu*, Praha 2012, s. 155

²²³ *Rudé právo*, 25. září 1976, s 3

bublina splaskla“, ve kterém stálo: „Případ byl tedy uzavřen. Západním žurnalistům další jimi nafouknutá bublina splaskla. U nás nemá o podobné „umělce“ nikdo zájem. Naopak ti umělci a kulturní pracovníci, kteří chápou své společenské poslání v socialistické společnosti, mají nejen velké pole působnosti, ale i podporu nás všech.“²²⁴

Opakovala se stejná tvrzení jako po celou dobu kampaně, tedy chuligánství, narkomanie a výtržnictví odsouzených. Nově se ale objevila souvislost s těmi, kteří tzv. chtějí ze všeho vytlouct politický kapitál, a to jména „Mlynářové, Krieglové, Havlové a další“. I z toho je patrné, že se underground dostal do těsného spojení s těmi, kteří byli komunistickým státem vnímání jako političtí nepřátelé. Deník Mladá fronta se dne 16. října 1976 v rozsáhlém textu věnoval také procesu s hudebníky The Plastic People of the Universe. Z obvyklého schématu tzv. informování vybočila kritika západoevropských sdělovacích prostředků, např. francouzského deníku Figaro, ale také spolkového předsedy Mladých demokratů NSR H. Knirsche. Zde je pak připomenuta tzv. výtržnost hudebníků v propagandistické lince k písni „Malý soukromý koncentrák“ v analogii koncentračních táborů v období 2. světové války. Na tento text 21. října 1976 byla adresována žádost o dementi. Reagovali další obžalovaní, kteří nebyli v pražském procesu souzeni (Josef Janíček, Jiří Kabeš, Milan Hlavsa, Otakar Michl, Pavel Zeman a Jan Kindl): „Zejména nás překvapil v článku uveřejněný text „Malý soukromý koncentrák“, který je nám autorem přičítán. Prohlašujeme se vši odpovědností, že tento text vůbec neznáme a že nebyl námi zhudebněn ani jinak zveřejněn.“²²⁵

Propagandistický účel by však jakékoliv dementi nesplňovalo a dehonestující kampaň komunistického státu nadále pokračovala. Měla nejen obyvatelstvo utvrzovat ve správnosti zásahu proti kriminálním živlům, ale také plnit tzv. výchovný charakter směrem k mladým lidem a jejich rodičům. To potvrzuje tehdy populární týdeník Mladý svět, který uveřejnil 30. listopadu 1976 (po rozhodnutí pražského odvolacího soudu, který proběhl 11. listopadu 1976) rozsáhlý text s názvem Případ Magor. Byla zde zopakována tvrzení o nekulturnosti daných skupin „Plastic People“ a DG 307, hudebníci byli popisováni jako delikventi a psychiatričtí pacienti, prostor byl věnován také „neinformované zahraniční odezvě“. V části nazvané Prevence byla naznačena veskrze „pozitivní“ a „výchovná“ role tehdejší Veřejné bezpečnosti, stejně jako tzv. spravedlnost v trestech. V textu bylo uvedeno: „pracovníci Bezpečnosti zdůrazňovali: „Nám nejde o zakazování hudby. Pro

²²⁴ Svoboda, 27. září 1976, s. 2

²²⁵ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F. (ed.): *Hnědá kniha undergroundu*, Praha 2012, s.233

podobné projevy by byli souzeni třeba i úplně bezvlasí hráči dechovky. Je potřeba diferencovat. Mezi spoustou mládežnických kapel je mnoho těch, které se rockovou hudbou zabývají seriózně, poctivě se snaží o vlastní vyjádření.“²²⁶

V Československé televizi byl v následujícím roce, 8. června 1977, odvysílán pořad *Atentát na kulturu*. Tento propagandistický dokumentární film představoval odsouzené z pražského procesu, Ivana Jirouse, Pavla Zajíčka, Svatopluka Karáska a Vratislava Brabence jako kriminálníky, narkomany a psychiatrické pacienty. Zneužita byla také píseň Milana Knížíka a skupiny Aktual. Obrazové záznamy z amatérského filmu byly účelově proloženy texty článků deníků Rudé právo, Mladá fronta dnes a západního tisku. Tento pořad vznikl v Československé televizi, v Ústřední redakci armády a bezpečnosti, která od roku 1975 úzce spolupracovala s Federálním ministerstvem vnitra. V tomto pořadu už se nejednalo pouze o procesy s undergroundem, ale také to byla reakce na vznik opozičního politického uskupení Charta 77, které vznikla jako reakce na politické procesy s undergroundem v roce 1976. V průvodním slově bylo uvedeno: „*Prý jsme spáchali atentát na kulturu a prý je taky u nás zakázán rock’n’roll... samozřejmě, že jsou to hlouposti – mohli bychom si jich nevšímat nebo se jim vysmát, jenže nejde vůbec o vylhanou kachnu ani o roc’n’roll, ale o záměrnou politickou a nepřátelskou provokaci, navíc příhodně načasovanou: proto tak zostra uhodila loni do činelů západní propagandistická kapela a proto se tak hbitě chopili taktovky starí známí dirigenti Kohout, Havel, Patočka, Černý, Mlynář a další. Úmyslně živili senzaci a rozdmýchávali lživý humbuk. Touto kampaní už kypřili na Západě půdu pro nový antisocialistický pamflet, který se právě sepisoval. S partou výtržníků byli zřejmě ve spojení již dříve.*“²²⁷

Z ohlasů a reakcí, především domácích komunistických sdělovacích prostředků lze zaznamenat postupný vývoj od informování o výtržnicích, přes kritiku západních představitelů a médií, až k vytvoření konspirační teorie o spojení tzv. nepřátel. Stejně tak lze zaznamenat souvislost mezi jednotlivými obžalobami a rozsudky. Představitelé opozičních politických názorů různého zaměření se postupně sjednocovali a tím vzniklo uskupení, které je základním prvkem později vzniklé Charty 77. Reakce příznivců, členů undergroundového společenství je dochována pouze v opisech, či v osobních archívech. Narůstající počet tzv. zastánců undergroundu byl důkazem, že politické procesy v roce

²²⁶ *Týdeník Mladý svět, ročník XVIII., číslo 49 (940), s. 14 - 15*

²²⁷ *Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F. (ed.): Hnědá kniha undergroundu, Praha 2012, s. 442*

1976 překročily hranice českého undergroundu. Dalším důsledkem bylo opětovné připomenutí si, že ani tzv. apolitičnost nezůstane komunistickým státem nepovšimnuta. A kriminalizace tzv. jinakosti, ve které se už neobjevovaly na rozdíl od předchozích desetiletí tzv. prvohlavové paragrafy (rozvracení republiky apod.), byla určujícím prvkem i pro další období – 80. léta.

5 Charta 77 a underground

Rok 1977 byl přelomovým nejen pro další vývoj událostí v komunistickém Československu, ale byl také přelomovým pro český underground. Na veřejnosti se objevila neformální československá opoziční občanská iniciativa Charta 77, která navazovala na podporu obětí politických procesů z okruhu undergroundu v roce 1976. Signatáři Prohlášení Charty 77 byli představitelé opozičních skupin z různých prostředí, ať profesních, politických nebo z hlediska náboženského vyznání. Charta 77 navazovala na závěry, které se týkaly ochrany lidských práv a svobod, uveřejněné v tzv. třetím koší dokumentu Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE) z Helsinek.

Text prohlášení připravovali Václav Havel s Pavlem Kohoutem a bylo v něm obsaženo hodnocení stavu lidských a občanských práv v ČSSR v konfrontaci se závazky státu, které obsahoval dokument z Helsinské konference. V textu je např. uvedeno: „*Dne 13. 10.1976 byly ve Sbírce zákonů ČSSR (č. 120) publikovány Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, které byly jménem naší republiky podepsány v roce 1968 a vstoupily u nás v platnost dnem 23. 3. 1976. Od té doby mají i naši občané právo a náš stát povinnost řídit se jimi. Svobody a práva lidí, jež tyto pakty zaručují, jsou důležitými civilizačními hodnotami, k nimž v dějinách směřovalo úsilí mnoha pokrokových sil, a jejich uzákonění může významně pomoci humánnímu vývoji naší společnosti. Vítáme proto, že ČSSR k těmto paktům přistoupila. Jejich zveřejnění nám ale zároveň s novou naléhavostí připomíná, kolik základních občanských práv platí v naší zemi – bohužel – jen na papíře.*“²²⁸

Příprava textu Prohlášení Charty 77 byla také tématem dálnopisu z velvyslanectví Spolkové republiky Německo v Praze adresovaného příslušnému odboru

²²⁸ Císařovská, B., Prečan, V.: *Charta 77 – Dokumenty 1977 – 1989, svazek 3, Praha 2007, s. 12*

ministerstva zahraničních věcí v Bonnu, odeslán byl 30. prosince 1976: „Českoslovenští kritici režimu chtějí v prvních dnech nového roku (pravděpodobně 7. ledna) upozornit na porušování lidských a občanských práv novou spektakulární akcí. Poprvé od konce Dubčekovy éry se sjednotili reformní komunisté, bývalí členové v září 1968 rozpuštěného Klubu angažovaných nestraníků a intelektuálové dosud politicky nevynezení na společném programovém prohlášení, které má být zveřejněno pod titulem Charta 77 v předních západních komunistických tiskových orgánech a ve velkých západoevropských a amerických denících. Jak nám bylo sděleno, exempláře prohlášení se už dostaly do zahraničí. Před publikací na Západě má být text dán k dispozici také československým médiím.“²²⁹ A na závěr text dálnopisu pokračuje: „Význam této iniciativy nelze ještě odhadnout. Je však pozoruhodné, že kritici režimu poprvé překonali fázi izolovaných protestů nesených jednotlivci nebo kruhy přátel (jako například okruh kolem Pavla Kohouta, Václava Havla a Ivana Klímy) a vytvořili společnou platformu, která sahá až do církví, třebaže jejich oficiální představitelé ji schvalují leda tak tajně. Zde vzniká krystalizační bod vnitřní opozice.“²³⁰

Přestože byl počet signatářů malý vzhledem k počtu obyvatel tehdejšího státu, např. ve srovnání s počtem příznivců polské Solidarity, nezávislého odborového svazu, je právě Charta 77 považována za jednu nejvýznamnějších akcí odporu v období po roce 1968. Pro srovnání lze uvést: „Solidarita rychle vyrostla v imponující sílu, s 9 miliony členů sdružovala víc než polovinu všech zaměstnaných“²³¹

Procesům s představiteli českého undergroundu v roce 1976 již předcházely první kontakty undergroundu s Václavem Havlem a toto spojení se pak ukázalo jako klíčové pro další vývoj události. Právě Václav Havel a další osobnosti z jeho okruhu totiž dokázaly dodat informace o událostech do mezinárodního povědomí. Příznivci undergroundu byli ze zcela jiných prostředí než tehdejší opoziční skupiny a také sdíleli jiný systém hodnot. Mezi ně patřila výrazně také apolitičnost, což potvrdil Ivan Jirous: „My jsme se původně vůbec nechtěli do žádné politiky zaplést. Podle již zmíněné zásady Chudožilova, že bolševik neexistuje, jsme chtěli dělat svoje umění, svoje nepolitické věci

²²⁹ Císařovská, B., Prečan, V.: *Charta 77 – Dokumenty 1977 - 1989, svazek 3, Praha 2007, s. 29*

²³⁰ Císařovská, B., Prečan, V.: *Charta 77 – Dokumenty 1977 – 1989, svazek 3, Praha 2007, s. 30*

²³¹ Křen, J.: *Dvě století střední Evropy, s. 837, členů Charty 77 bylo v roce 1981 1 109 členů, jak je uvedeno v ve spise Charta v dokumentech, 1977 – 1983, s. 379*

*s jiným mentálním nábojem, s jiným cítěním světa, než měli oni. Nechtěli jsme na ně útočit, chtěli jsme to celé prostě dělat mimo.*²³²

Vzhledem okolnostem ale underground změnil svoje stanovisko, poté co od roku 1972 režim nastolil ostrý kurs směrem k příznivcům undergroundu a také proti návštěvníkům těchto akcí (např. Rudolfovo 1974). To si uvědomoval Ivan Jirous a v březnu 1976 se poprvé setkal s Václavem Havlem: „Svěřil jsem Daně [pozn. autorky – Dana Němcová], že se chci setkat s Havlem. Varovala mě: „Dej si pozor Havel hraje svou hru.“ „Já taky hraju svou hru, Dano. Až nás zavřou, budou tihle lidi jediní, kteří se nás můžou zastat.“²³³ Vzájemné poznávání komentoval také Miroslav Skalický: „To bylo někdy na jaře 1976, jel jsem do Prahy a měl se setkat s Magorem [pozn. autorky – Ivanem Jirousem]. Skočili jsme do taxíku a já jsem ani nevěděl, kdo to nějaký Havel je. Politika mě moc nezajímala, věděl jsem, že celá politika je sajrajt. Od roku 68 jsem to nějak vnímal víc. Pro mě to byli páprdové a chtěl jsem žít mimo ně, nezávisle na nich, ale kdyby byla možnost, tak bylo dobrý jim to nějak narušit. Štvalo mě třeba, že jsem nemohl cestovat, i když jsem neměl peníze. Každý rok jsem si žádal o devizovej příslib, o pas, a každý rok mi to bylo zamítnuté. Po cestě v taxíku mi Magor ještě říkal: musíme se ořukat, ještě se neznáme, on [pozn. autorky – myšleno Václav Havel] napsal docela zajímavěj dopis Husákovi. Musíme se ořukat, my mu řekneme, co budeme dělat my, ale radši moc nemluv. Ale byl to nakonec výbornej večírek. Havla hrozně zajímalo, co děláme, Magor mu pochválil, co dělá on, ale já jsem ani nevěděl, o co jde. A pak jsme se rozešli. Magor mu pouštěl pásku, kde měl ukázky DG, Plastiků, Umělý hmoty, prostě to, co underground produkuje. Na té schůzce jsem byl já, Magor, jeho žena Juliana a Havel. Ani jsme si neuvědomili, co to pro nás bude znamenat.“²³⁴

Krátce po schůzce pak došlo k zatýkání příznivců undergroundu, následovaly politické procesy v roce 1976 včetně odsouzení Ivana Jirouse a Miroslava Skalického.

Propojení undergroundu se signatáři Prohlášení Charty 77 lze dokumentovat na konkrétních osobnostech. Z celkem 242 signatářů bylo podle odhadů pak přibližně 40% příznivců undergroundu, např. hudebník Vratislav Brabenec, básník Eugen Brikcius [pozn. autorky člen Křížovnické školy, řadící se také k širšímu okruhu undergroundu], filozofové Zbyněk Hejda a Ladislav Hejdánek [pozn. autorky rovněž náleželi k širšímu

²³² Jirous, I.: *Magorův zápisník*, Praha 1997, s. 590

²³³ Jirous, I.: *Magorův zápisník*, Praha 1997, s. 344

²³⁴ Osobní rozhovor autorky s Miroslavem Skalickým, *Meziříčko*, 2. 6. 2012

okruhu undergroundového společenství], literární kritik Jan Lopatka, spisovatel Jiří Daníček, duchovní a písničkář Svatopluk Karásek, psycholožka Dana Němcová, pedagožka Jana Převraská, hudebník Zdeněk Vokatý, kunsthistorička Věra Jirousová, filozof a psycholog Jiří Němec, publicistka Petruška Šustrová, malíř Jan Šafránek.²³⁵ Jejich jména se tak ocitla vedle básníka Jaroslava Seiferta, bývalého politika Rudolfa Battěka, literárního vědce Václava Černého, novináře Jiřího Dienstbiera, spisovatele Václava Havla, právníka Zdeňka Jičínského, spisovatele Pavla Kohouta, bývalého člena předsednictva ÚV KSČ z období Pražského jara Františka Kriegla, zpěvačky Marty Kubišové, teologa a kněze Josefa Zvěřiny a dalších.²³⁶

A Zdeněk Vokatý vzpomínal: „Byli jsme na Silvestra 76 v Rychnově, všichni, co podepsali Chartu, to už věděli dopředu. Až na Čuňase [pozn. autorky Františka Stárka], Skaláka [pozn. autorky Miroslava Skalického] a některé další. Upekli to Havel s Jirkou Němcem na Hrádečku. StB tehdy zaspala, nenapíchla jim barák. Pak se to začalo podepisovat a my jsme zůstali utajení. Nemohli jsme to říkat dál, těm, co neví a mohli by to říkat dál třeba v hospodě. Landák [pozn. autorky herec Pavel Landovský] měl ten poštovní úkol, ale nějak se na to vysral, a tak mu StB sebrala dopisy, ve kterých nám mělo přijít poštou, že jsme signatáři. Pak nastal ten hroznej humbuk, ztroskotanci a samozvanci, mě si dovolili nazvat „galérka chátřů 77“.²³⁷ Vzpomínku doplnila Dáša Vokatá: „K nám na barák [pozn. autorky – komuna na Rychnově, kde Dáša Vokatá tehdy žila] s ní přijel Václav Havel, Jiří Němec a Pavel Landovský a obyvatelé našeho baráku ji podepsali. Byla tam ještě spousta jiných politických osobností, asi tak sto různých lidí, hudebníků z těch zakázaných kapel, ale i mnoho jiných mladých lidí z undergroundu.“²³⁸

Další podpisy signatářů z okruhu undergroundu přicházely v dalších měsících, v únoru byli zveřejněni např. Zbyněk Benýšek, Petr Prokeš, Andrej Stankovič, Otakar Michl a Miroslav Skalický, který uvedl: „S tou Chartou jsem byl hodně naštvanej. V Rychnově na Silvestru jsem byl a nikdo mi neřekl, že je nějaká Charta. Mě se to částečně dotklo s tím, že jsem si říkal, že kdybych to věděl já, tak bych ji okamžitě podepsal. Navíc ji mohlo podepsat o dalších třeba sto lidí víc. A tak jsem se o Chartě 77 dozvěděl až

²³⁵ Císařovská, B., Prečan, V.: *Charta 77, Dokumenty 1977 – 1989, Přílohy*, s. 337 – 378, u některých uváděny dělnické profese

²³⁶ Císařovská, B., Prečan, V.: *Charta 77, Dokumenty, svazek 3, Praha 2007*, s. 19 - 24

²³⁷ Osobní rozhovor autorky se Zdeňkem Vokatým, *Meziříčko*, 2.6. 2012

²³⁸ Stárek, F., Kostúr, J.: *Baráky – souostroví svobody, Praha 2011*, s. 145

v chemičce, v Ústí nad Labem, kde jsem tehdy dělal pod vojenskýma stavbama. Na hajzlu jsem četl Rudý právo a tam psali o Chartě. Okamžitě jsem jel do Prahy a ještě ten první tejděn v lednu jsem to v Ječný [pozn. autorky – byl Dany a Jiřího Němcových] podepsal a vyšlo to v druhý várce.²³⁹ Utajení i mezi tzv. „svými“ lidmi potvrdil další ze signatářů, Otakar Michl: „Já jsem o Chartě fakt na začátku nevěděl. Ututlali to před náma, a to jsem na tom Silvestru v Rychnově byl taky. Ale pak jsem to podepsal i já. Donesl jsem několik podpisů Daně [pozn. autorky Daně Němcové], třeba celý Uháčko [pozn. autorky undergroundová skupina Umělá hmota] a hrozně jsem škemral, abych to mohl podepsat. Ukecal jsem ji, udělala výjimku, takže jsem pak vyšel v tom druhým prohlášení.“²⁴⁰

Důvod, proč nebyli někteří příznivci undergroundu osloveni a bylo jim i bráněno v podpisu Prohlášení Charty 77, vysvětlil František Stárek, který se objevil až 21. prosince 1977 v souhrnu dalších signatářů: „Tehdy jsem u Němců bydlel a chtěl jsem taky Chartu podepsat. Ale starej Němec [pozn. autorky Jiří Němec] neměl zájem. Nechtěl, abychom podepisovali my, co jsme seděli v kriminále. Aby nás tam takových nebylo moc. Aby až přijde vlna masivní mediální akce, aby to nebyli samí kriminálníci. Taky chtěli, aby tam bylo hodně vysokoškolsky vzdělaných lidí. Počítali s tím, že třeba budou nějaký diskuse. A taky je fakt, že lidi jako třeba Jiří Dienstbier nám nedůvěřovali. Byli jsme pro něj stejnej odpad jako pro komunisty.“²⁴¹

V roce 1977 přibyly další podpisy signatářů z okruhu undergroundu, v březnu např. Jaroslav Kukul, v dubnu Květoslava Princová, v červnu Jan Princ a v prosinci 1977 Ivan Černega, Michal Černega, Jan Hric, Jiří Chmel, Jaroslav Chnápko, Ivan Jirous, Juliána Jirousová, František Stárek.²⁴²

V osobních vzpomínkách pamětníků a dokumentech se objevily jisté nesrovnalosti, které se týkají datace. Podpis Charty 77 v daném období se neshoduje s uvedením dotyčného v seznamu signatářů, k tomu Jiří Chmel řekl: „Na Silvestra 76 jsem byl u Pepy Janíčka v Praze s partou kolem Plastiků. Tam ale o žádné Chartě nikdo nic nevěděl. Dozvěděl jsem se, že je Charta 77 až v souvislosti s pomlouvačnou kampaní v Rudém právu. A pak v lednu ke mně do domu v Korozlukách někdo z kamarádů přinesl prohlášení,

²³⁹ Osobní rozhovor autorky s Miroslavem Skalickým, Meziříčko, 2. 6. 2012

²⁴⁰ Osobní rozhovor autorky s Otakarem Michlem, Praha, 19. 6. 2012

²⁴¹ Osobní rozhovor autorky s Františkem Stárkem, Řídelov, 20. 10. 2012, Miroslav Skalický a František Stárek byli odsouzeni v tzv. plzeňském procesu v roce 1976, Otakar Michal byl zatčen a obžalován v tzv. pražském procesu v roce 1976

²⁴² Císařovská, B., Prečan, V.: Dokumenty Charty, Dokumenty 1977 – 1983, Praha 2007, s. 30 – 31, s. 88

nevím, možná Čuňas nebo Skalák. Tehdy jsme to já a řada dalších podepsali. Ale v seznamu signatářů jsem uveden až 21. prosince 1977. Možná se ty podpisy někde toulaly, anebo už si to neumím vysvětlit. Ale ještě kuriozita, tehdy jsem pracoval v mosteckém pivovaru a na konci ledna jsem si šel pro výplatu. Hned chtěli, abych podepsal Antichartu, než si vezmu výplatní sáček. Tak to dělali všichni zaměstnanci. Tak jsem jim řekl, že už jsem podepsal Chartu. No a další kuriozitou je, že jsem asi jediný, kdo skončil v kriminále za to, že se u mě doma podepisovala Charta. Ale to je už jiný příběh.²⁴³

Vysvětlení může být následující: signatářem se dotyčný stal tak, že podepsal lístek s textem „Souhlasím s Prohlášením Charty 77“ a uvedl jméno a příjmení, bydliště a povolání. Následně měl obdržet poštovní zásilkou potvrzení, že je signatářem Charty 77. Vzhledem k obtížnosti koordinace dodávání podpisů a potvrzováním o přijetí pak docházelo k situacím, že někteří byli zveřejněni až s několikaměsíčním zpožděním. A někteří z okruhu undergroundu byli dokonce odmítnuti, jak např. uvádí Milan Hlavsa: „Já ji [pozn. autorky Charty 77] podepsal v jedny z těch prvních vln Svát'ovi Karáskovi, ale on za mnou za pár dní přišel a řekl mi, že můj podpis nebyl přijat, protože mám ještě trestní stíhání [pozn. autorky - pokračující obžaloba proti tzv. 6, kteří byli vyloučeni ze společného soudního jednání v pražském procesu v roce 1976]. Byl by to příliš velkej risk. Pro koho, jsem nepochopil. Mě to tenkrát dost naštválo, takže jsem ji už nikdy nepodepsal.“²⁴⁴

Důležitým úkolem bylo zajistit publicitu Prohlášení Charty 77 v zahraničí. Byl jím pověřen spisovatel a dramatik Pavel Kohout, organizátorem byl redaktor Deutschlandfunk Hans – Peter Riese.²⁴⁵ Následně 7. ledna 1977 se celý text objevuje spolu s krátkým informativním úvodem ve Frankfurter Allgemeine Zeitung, v milánském deníku Corriera della Sera a ve francouzském Le Monde, londýnském deníku The Times na první straně a následující den 8. ledna pak v newyorských Times. Zde se už objevuje také informace o policejním zásahu z 6. ledna 1977. Moskevské noviny pouze referovaly v duchu pražského oficiálního tisku a další tiskoviny se zmiňovaly o provokatérech a pomlouvačích (Pravda, Izvestija).²⁴⁶

²⁴³ Osobní rozhovor autorky s Jiřím Chmelem, Řídelov, 16. 6. 2012

²⁴⁴ Pelc, J. a Hlavsa, M.: *Bez ohňů je underground*, Praha 1992, s.127

²⁴⁵ Císařovská, B., Prečan, V.: *Charta 77, Dokumenty, Přílohy*, Praha 2007 s. 25

²⁴⁶ Císařovská, B., Prečan, V.: *Charta 77, Dokumenty, Přílohy*, Praha 2007, s. 26

Informovat o Prohlášení Charty 77 v domácím komunistickém státě nebylo jednoduché, protože Státní bezpečnost zahájila rozsáhlou akci represí proti signatářům Charty 77, zadrženi byli Václav Havel, Ludvík Vaculík, Zdeněk Urbánek a Pavel Landovský a zároveň byly v jejich bytech provedeny domovní prohlídky. Jeden z mluvčích (na každý rok byli jmenováni tři), profesor Jan Patočka, se zanedlouho stal první obětí represí proti chartistům, když po řadě výslechů na Státní bezpečnosti nemocný a těžce vysílený 13. března 1977 zemřel. Další signatáři, Václav Havel, František Pavlíček, Jiří Lederer byli ve vazbě.²⁴⁷

Reakcí na vznik Charty 77, jejíž text nesměl být zveřejněn,²⁴⁸ byla rozsáhlá propagandistická kampaň: „*Nejnovější pamflet, tzv. charta 77, který skupinka z řad zkrachovalé československé reakční buržoazie a také z řad zkrachovalých organizátorů kontrarevoluce 1968 na objednávku antikomunistických a sionistických centrál předala jistým západním agenturám.*

Jde o protistátní, protisocialistický, protilidový a demagogický hanopis, který hrubě a lživě pomlouvá Československou socialistickou republiku a revoluční vymoženosti lidu. Jeho autoři obviňují naši společnost, že v ní není život uspořádán podle jejich buržoazních a elitářských představ.“²⁴⁹

Příznivci a členové undergroundu bezpochyby nepatřili ke „zkrachovalé československé reakční buržoazii“, ani ke „zkrachovalým organizátorům kontrarevoluce 1968“. Jednalo se – až na výjimky – o generaci tzv. dvacetiletých, případně těch, kteří na konci 60. let byli vysokoškolskými studenty, např. Ivan Jirous, Svatopluk Karásek. Navíc „*jádro undergroundu tvořili lidé prakticky bez vzdělání, a budování jakékoliv kariéry je prostě nezajímalo*“, uvádí ve svém textu Ivan Jirous.²⁵⁰

Debaty a diskuse, zda bylo pro underground správné zapojit se do politiky, se vedly i nadále. Zda bylo správné opustit svou apolitičnost a stát se součástí souboje s tzv. establishmentem. Ivan Jirous vzpomínal: „*Když byl v říjnu 1979 první den procesu s VONS, seděli jsme v hospodě a Miroslav Skalický měl dlouhý monolog – nikdo ho nepřerušoval, a taky mu nikdo neodpověděl – ale cítil jsem, že vyjádřil i můj pocit*

²⁴⁷ Císařovská, B., Prečan, V.: *Charta 77, Dokumenty, Přílohy, Praha 2007, s. 97*

²⁴⁸ Císařovská, B., Prečan, V.: *Charta 77, Dokumenty, svazek 3, s. 170* – ministr vnitra Jaromír Obzina ve svém projevu na Vysoké škole politické ÚV KSČ uvedl, že pokud by byl text zveřejněn, hrozilo by podepsání 1 – 2 miliónů občanů ČSSR

²⁴⁹ *Deník Rudé právo, 12. ledna 1977, s. 1*

²⁵⁰ Jirous, I.: *Magorův zápisník Praha 2007, s. 593*

bezmocnosti a únavy z toho co Charta 77 dosáhla. Říkal asi toto: my jsme na tenhle způsob nikdy neměli přistoupit. Diskutovat a dohadovat se s někým, kdo nediskutuje a nenaslouchá, co druhý říká. Měli jsme dál dělat to, co děláme, až by nás třeba bili, ale nebavit se s nimi. A pokračoval: jenomže to je těžký, když jsme byli ve vězení, jediní lidé, kteří se nás zastali, byli tihle – a nebylo možný je v tom nechat samotný.“²⁵¹

Přístup undergroundu k okolnímu světu, „dělat dál to, co děláme, nebavit se s nimi, až by nás třeba bili“ byl v rozporu s Prohlášením Charty 77 a jejím zaměřením. Charta „*nechce vytyčovat vlastní program politických i společenských reforem či změn, ale vést v oblasti svého působení konstruktivní dialog s politickou a státní mocí...*“²⁵²

Přesto došlo ke spojení undergroundu s opozičními politickými aktivitami a tato spolupráce, přes některá úskalí (např. polemika o stylu práce v roce 1985) přetrvala až do roku 1989. Pro underground to bylo vědomé opuštění života ve svém „vlastním druhém světě“ a po prvních represivních reakcích režimu také vědomé postavení se represí. „*My, kteří jsme podepisovali Chartu 77 později, tedy až po lednu 1977 už jsme věděli, co můžeme očekávat*“, dodal Miroslav Skalický.²⁵³

Vztahy mezi chartisty a undergroundem byly složité nejen z hlediska cílů práce v opozici, ale také šlo o jisté „střetávání se světů“. S tím souviselo i vzdělání a profesní ukotvení. Příznivci undergroundu stáli a chtěli stát mimo zavedenou společnost. Nejen mimo režim, ale také mimo oficiální zakázané struktury. A ve společenství chartistů se potkali s umělci, filozofy, bývalými politiky, intelektuály, kteří tzv. měli jména a v předchozím kulturním světě zaujímali jisté pozice a byli známými. Členové undergroundu byli vesměs dělnických profesí a o žádné dosažení tzv. pozic neusilovali. „*Řada lidí z Charty se skutečně k undergroundu přezíravě chovala. Hodně lidí z undergroundu podepsalo Chartu a tím to pro ně skončilo. V Chartě dál nepracovali. Nemám jim to vůbec za zlé, protože už podpis pod toto prohlášení byl nesmírně statečný a významný čin. Také díky těmto podpisům nemohl režim tvrdit, že se jedná o elitářskou skupinu zneuznaných samozvanců. Statisticky bylo jasné, že drtivá většina chartistů jsou dělníci. Dělení Charty na elitáře a underground používali s oblibou estébáci u výslechů. Mně třeba našeptávali: ‚Pane Jirous, my víme, že vy to myslíte dobře, ale ti Havlové a*

²⁵¹ Jirous, I.: *Magorův zápisník*, Praha 2007, s. 412

²⁵² Císařovská, B., Prečan, V.: *Charta 77, Dokumenty, Přílohy*, Praha 2007, s. 14 - 15

²⁵³ *Osobní rozhovor autorky s Miroslavem Skalickým, Meziříčko, 2. 6. 2012*

jemu podobní vás jenom využívají a dělají si na váš úkor politiku. Jim zase říkali: „Podívejte, s jakou lůzou jste se spojili. Vždyť vy jste inteligentní lidi.“²⁵⁴

Po první reakci režimu následovaly klasické postupy. Všichni signatáři byli předvedeni nebo předvoláni ke svědeckým výslechům. Proběhly domovní prohlídky, např. u Zdeňka Vokatého, Miluše Števíkové. Mnoho signatářů bylo postiženo existenčně, byl s nimi rozvázán pracovní poměr, byly jim odebírány řidičské průkazy, technická osvědčení k automobilům a sdělovací prostředky pokračovaly v nenávistné kampani.

Dne 15. března 1977 se konal pohřeb zesnulého mluvčího Charty 77 profesora Jana Patočky, který se stal příležitostí k dalším zásahům represivních složek, kdy *“nejvíce byly postiženy okruhy undergroundu a křesťanů: 48 hodin byli zadržováni Jiří Němec, který byl zadržen, když vycházel z kostela po zádušní mši, dále Věra Jirousová, kterou zadržela StB v jejím bytě a zabavila jí při té příležitosti písemnosti, dále Jana Převratská, zajištěná na pracovišti, František Stárek, Milan Hlavsa (není signatářem Charty 77, jde o zetě Jiřího Němce) a Svatopluk Karásek. Poslední tři byli v loňském roce trestně stíháni v rámci represe proti undergroundu. Konečně byl zajištěn i dr. Ladislav Hejdánek.“²⁵⁵*

Obdobné represe a šikana proti příznivcům undergroundu, kteří se stali signatáři Charty 77, pokračovaly také v následujících měsících: zadržování osob na 48 hodin, mnohahodinové výslechy – např. Petr Prokeš a Jaroslav Kukul zadržení při návštěvě koncertu ²⁵⁶, domovní prohlídky, násilné činy (malíř Jan Šafránek byl 17. 6.1977 po odchodu z bytu Němcových přepaden na ulici, vtažen do auta, odvezen do psychiatrické léčebny, oblečený vstrčen do vany s vodou a posléze propuštěn)²⁵⁷, případně obvinění z pobuřování, jako např. na přelomu dubna a května – Věra Jirousová, Jiří Němec, Svatopluk Karásek.²⁵⁸ Zcela běžnými se stávaly návštěvy příslušníků tajné policie v domácnostech, domovní prohlídky a také snaha o izolaci dotyčných s tzv. většinovou společností. *„V pátek 22. 7. přišli dva příslušníci VB do chaty Dany Němcové ve Studeném, okres Jindřichův Hradec [pozn. autorky – obec se nazývá Studená]. Zkontrolovali občanské průkazy přítomných a jako vysvětlení uvedli, že přijdou zítra zas. V sobotu 23. 7.*

²⁵⁴ Jirous, I.: *Magorův zápisník*, Praha 2007, s. 595

²⁵⁵ Císařovská, B., Prečan, V.: *Charta 77, Dokumenty*, svazek 3, Praha 2007, s. 107

²⁵⁶ Císařovská, B., Prečan, V.: *Charta 77, Dokumenty*, svazek 3, Praha 2007, s. 115

²⁵⁷ Císařovská, B., Prečan, V.: *Charta 77, Dokumenty, Přílohy*, Praha 2007, s. 116

²⁵⁸ Císařovská, B., Prečan, V.: *Charta 77, Dokumenty, Přílohy*, Praha 2007, s. 111 - 112

kolem 14 hod. přišli v doprovodu příslušníků VB předseda MNV a jeden civilista. Vyžádali si občanské průkazy nově příchozích. Své počínání zdůvodnili stížnostmi sousedů na noční hluk. Na otázku, kteří sousedé si stěžovali, odpověděli, že to bylo již loni. Hlavním důvodem jejich návštěvy však bylo tradiční fotbalové utkání hudebníků Plastic People s místní mládeží. Začátek fotbalového utkání sledovali příslušníci VB, kteří po jeho ukončení vyhrožovali místním pokutou, že neměli k utkání povolení. (V místě není fotbalový oddíl, jedná se o rekreační vesnické hřiště). Ve snaze zabránit setkání místní mládeže s návštěvníky chaty ve Studeném nařídila policie zkrácení otevírací doby v místním hostinci.²⁵⁹

Veškeré postupy bezpečnostních aparátů vycházely z rozhodování stranických orgánů KSČ. Základní postup naznačovala usnesení ÚV KSČ, další převodní pákou byla justice a prokuratura, krajské a městské stranické orgány. Bezpečnostní složky spadaly do resortu ministerstva vnitra, které řídil Jaromír Obzina. 7. ledna 1977 zasedal ÚV KSČ, který vydal usnesení k Prohlášení Charty 77 s úkoly pro představitele justice a prokuratury ČSSR: „1. Charta 77 je protistátní, kontrarevoluční dokument, platforma pro vytvoření buržoazní strany, 2. Signatáři charty jsou odpůrci socialismu od Prokopa Drtiny přes představitele buržoazie až po renegáty dělnického hnutí, 3. Charta byla připravena v dohodě se zahraničím, tam byla také zveřejněna. Na základě uvedeného usnesení byla přijata tato opatření: - zahájit trestní stíhání ve věci pro trestné činy §112 a §98, odst. 1 tr. Zák., - uplatnit vůči signatářům charty všechna opatření administrativní povahy, - se všemi signatáři budou provedeny pohovory, popř. budou ke své účasti vyslechnuti“²⁶⁰ Dále pak pokračoval seznam úkolů, který byl zadán justici a prokuratuře.

Represe, které následovaly, pak vedly v roce 1978 ke vzniku Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných a mezi zakládajícími členy byli také příznivci undergroundu. Je to dalším důkazem, že underground se po politických procesech v roce 1976 stal katalyzátorem, impulsem pro ustavení opoziční politické platformy Charta 77 a zároveň se stal následně spolutvůrcem opozičních aktivit, přestože právě tato role mu nebyla vlastní. Je třeba si ovšem uvědomit, že tento postup byl v konečném důsledku reakcí na silový postup režimu vůči této nepříliš početné skupině mladých lidí. „Když

²⁵⁹ Císařovská, B., Prečan, V.: *Charta 77, Dokumenty, Přílohy, Praha 2007.*, s. 118

²⁶⁰ Císařovská, B., Prečan, V.: *Charta 77 Dokumenty, Přílohy, Praha 2007.* s. 143,144

zavírali nás, tak se na nás každé vykašlal, s výjimkou těch „zkrachovalejch politiků“ a já jsem jim byl za to vděčnej“ říká Miroslav Skalický.²⁶¹

Spolu s undergroundem vstoupila do politického dění mladá generace, která byla poté inspirací pro další generaci 80. let (Jáchym a Filip Topolovi, Petr Placák, Jan Macháček, Viktor Karlík a další). Přestože se jednalo o menšinu, stejně jako byla menšina z obyvatel tehdejšího Československa signatáři Charty 77 (do ledna 1990 ji podepsalo 1883 občanů a 25 veřejně odvolalo), jedná se o klíčové události, na které pak navazují události směřující k roku 1989 a v konečném důsledku k pádu komunistického režimu. Charta 77 ale zůstala málo početnou skupinou, do konce roku ji podepsaly necelé dva tisíce signatářů a zůstala tak uzavřeným společenstvím. Kriticky tento malý zájem a omezenou podporu hodnotil Pavel Tigríd: *„Proč asi a v čem se zdají tolika mladým – jistě ne všem – výzvy a texty Charty příliš politické (tedy texty, nikoliv manifesty, jak říkáte, takové označení by signatáři Charty jistě odmítli, tak jako nechtějí, aby se jim říkalo disidenti). Že tomu tak je, o tom svědčí poměrně velmi malé procento mladých v Chartě, možná s ní sympatizují, ale nejsou ani nepřímě v jejich řadách, spíše se jí vyhýbají. Problém o to zásadnější, že neplatí jen o mladých, ale o převážné části československé společnosti. Vždyť po desetiletém působení je Charta 77 stále hnutím občanské iniciativy, a tu vyvíjí pořád víceméně stejná, malá skupina lidí.“²⁶²*

Na názor exulanta Pavla Tigrída z roku 1988 na mladou tzv. apolitickou generaci reagoval Zbyněk Hejda ve svém textu z roku 1989: *„Nechci nabízet laciné optimistické východisko, ani je neznám, ale zdá se mi, že Tigrídova zobecňující skepse má původ v zúženém pohledu, který opomíjí důležitý rozměr našeho života: jeho – řečeno stručně a přibližně – duchovní dimenzi. Tím rozumím to, že část společnosti a v ní i nejmladší generace nežije jenom bídým ne-morálním každodenním životem, ale že mnozí zakládají svůj život na hodnotách, které čerpají z dobrých tradic i z toho, co dobrého se aktuálně vytváří venku.“²⁶³* A ve své argumentaci filozof a literární vědec Zbyněk Hejda dále uvedl: *„Mladá generace mohla být chápána – ve své většině – jako „generace, která ignoruje režim, ignoruje generaci rodičů (ta je demoralisovaná a mluví jako z obrazovky), nechce se politicky angažovat (ani v Chartě, která je jednak možná moc náročná, jednak*

²⁶¹ Osobní rozhovor autorky s Miroslavem Skalickým, Meziříčko, 2. 6. 2012

²⁶² Tigríd, P.: *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu*, Praha 1990, s. 299 - 300

²⁶³ Hejda, Z.: *Kritiky a glosy*, Praha 2012, s. 140

*jsou v ní taky lidi, kteří už jednou selhali), přitom je to generace svobodná. Jde ovšem jen o její malou část.*²⁶⁴

Mladá, svobodná generace, která patřila k Chartě 77 a stala se její pevnou součástí, byli příslušníci undergroundu. Přes ignoraci režimu, ignoraci rodičů, přes svou proklamovanou apolitičnost se stali součástí politického života. Podporovali tím svobodu, která patřila k základním hodnotovým principům jejich života. Charta 77 nás podle Pavla Tigrida vrátila na kulturní mapu Evropy a nemalou zásluhu na tom má také okruh českého undergroundu, který stál na okraji společnosti.

6 Underground v období 1976–1982

6.1 Undergroundové společenství ve sledovaném období

Undergroundové společenství v daném období nejtěžší normalizace prošlo zásadními změnami. Po politických procesech v roce 1976, vzniku Charty 77, sdružení Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných bylo ukotveno v opozičním politickém hnutí a jednoznačně opustilo „podzemní svět“. K perzekucím za tzv. jinakost se přidaly přímé represe, šikana, teror a velmi tvrdé postupy Státní bezpečnosti proti politickým odpůrcům. Speciální akcí byla operace Státní bezpečnosti nazvaná Asanace, která byla vyhlášena 21. prosince 1977 rozkazem ministra vnitra Jaromíra Obziny a jejím záměrem bylo rozložit společenství chartistů, izolovat je a donutit k vystěhování z Československa. Asanace byla zaměřena také na příznivce undergroundu, kteří byli signatáři Charty 77 a tím byli řazeni k politickým nepřátelům socialistického státu. Na vznik této sjednocené opoziční skupiny, která sdružovala signatáře z různých společenských a politických skupin, samozřejmě zareagoval komunistický stát. Zorganizoval propagandistickou akci nazývanou Anticharta, zahrnující novinové články, televizní a rozhlasové pořady, podpisové akce pracujících a také setkání umělců a hromadné podepisování textu „Anticharty“ v Národním divadle dne 28. ledna 1977. Text Provolání československých uměleckých svazů pod názvem Za nové tvůrčí činy ve jménu socialismu a míru přečetla Jiřina Švorcová, o den později pak vyšel

²⁶⁴ Hejda, Z.: *Kritiky a glosy*, Praha, 2012, s. 139

v deníku Rudé právo pod názvem Spontánní odezva. V textu mimo jiné zaznělo: „*Pohrdáme těmi, kdo v nezkrtné pýše, ješitné nadřazenosti, sobeckém zájmu nebo dokonce za mrzký peněz se kdekoli na světě – a také u nás se sešla skupinka takových odpadlíků a zrádců – odtrhují a izolují od vlastního lidu.*“²⁶⁵ Prohlášení podepsalo 76 národních umělců, 360 zasloužilých umělců a 700 tzv. obyčejných umělců.²⁶⁶

Jejich jména pak byla otiskována od 31. ledna 1977 v deníku Rudé právo. V tomto období došlo k postupujícímu rozdělení se společnosti, oproti většinové společnosti zůstali ti, kteří byli v opozici vůči komunistickému státu a veřejně se k této opozici přihlásili. Zostřené represe byly na každodenním pořádku, od vyhazovů ze zaměstnání, nemožnosti studia jejich dětí, likvidace telefonních přípojek, odposlechů v bytech, sledování osob až po vazby a věznění.

Společenství undergroundu po roce politických procesů v roce 1976 navázalo na svůj dosavadní způsob a styl života. Hudební skupiny po návratu svých členů obnovily svou činnost, např. vznikají nové nahrávky skupiny The Plastic People of the Universe, znovu koncertovali písničkáři a konaly se kulturní akce, ale výhradně už jenom v soukromí. Vznikly nové tzv. baráky, pro které byl charakteristický komunitní způsob života, např. Nová Víska v roce 1978. Přelomovým obdobím se stalo období represí proti chartistům, kteří byli tzv. politickými nepřáteli státu. Po propagandistické kampani ve sdělovacích opatřeních nastoupila další represivní opatření a zásahy režimu proti chartistům se zостřily a byly směřovány také vůči těm z undergroundu, kteří se stali chartisty a stali se rovněž terčí akcí Státní bezpečnosti, především pak Asanace. Řada výrazných osobností byla po systematickém represivním tlaku nucena odejít do exilu, např. písničkáři Svatopluk Karásek a Karel Soukup, hudebník ze skupiny The Plastic People of the Universe Vratislav Brabenec, vedoucí skupiny DG 307 Pavel Zajíček, dále pak Miroslav Skalický, Dáša Vokatá, filozof Jiří Němec.

Underground se tak ocitl v jisté izolaci a rozptýlení. Byl oslaben odchody svých příznivců do exilu, postupně byly zlikvidovány baráky a zůstala jenom osamocená venkovská stavení, kde neexistoval dosavadní způsob života v komunách. Současně bylo ale zřejmé, že pro ty, kteří zůstali v komunistickém Československu, je třeba vybudovat komunikační linie, které by v tomto složitém období napomohly obnovit undergroundové

²⁶⁵ *Deník Rudé právo* 29. listopadu 1977, s. 1

²⁶⁶ www.ustrcr.cz/cs/anticharta [25.11.2012]

společenství. A proto vznikl v roce 1979 samizdatový časopis Vokno, který vycházel v nepravidelných intervalech až do roku 1989. Vydavatelem byl se svým okruhem spolupracovníků František Stárek, zaměření bylo především na kulturu a společnost, autoři textů byli z prostředí alternativní kultury. Také okruh kolem tohoto časopisu se dostal do pozornosti Státní bezpečnosti.

V roce 1981 došlo k zatčení několika osob a v roce 1982 pak proběhl soud s vydavatelem Vokna. František Stárek, Ivan Jirous, Michal Hýbek a Milan Frič byli odsouzeni k nepodmíněným trestům odnětí svobody: v trvání 2,5 roku pro Františka Stárka, Michal Hýbek k 1,5 roku, Ivan Jirous na 3,5 roku a Milan Frič na 15 měsíců. A to byl další velký politický proces a mezník v historii českého undergroundu.

6.2 Perzekuce ve sledovaném období

Po prvním prohlášení Charty 77 z ledna 1977 přibýly další podpisy včetně podpisů příznivců undergroundu, přestože bylo zřejmé, jaké represe je očekávají. Miroslav Skalický, který byl odsouzen v plzeňském procesu v roce 1976, vzpomíná: „*Chartu 77 jsem podepsal hned v lednu 1977. Žil jsem v severních Čechách a trávil jsem řadu času na osmačtyřicítce v Chomutově, protože v Praze se ještě lidi nějak poschovávali, ale v těch jiných místech – Chomutov, Plzeň, Teplice, kde nás bylo pár...tak jsem to za Chomutov odsrával já. Cokoliv se dělo, přijel třeba Brežněv, za kdejakou blbost, cokoliv se stalo, tak mě zatkli. Zjistili, že vyšla nějaká tiskovina, přišli a sebrali mě třeba i s psacím strojem, že ho potřebujou na nějakou kontrolu. V roce 1977 jsem byl snad každé víkend zadrženej. Dokonce dvakrát, nebo třikrát mě zatkli rovnou po propuštění, ani jsem nedošel domů. Vyšel jsem z fýzlárny po schodech a hned zase jsem šel znovu na 48 do CPZky (cela předběžného zadržení). To už věděli, že nebudu vypovídat, tak mě ani nevezli nahoru na výslech, ale rovnou dolů do cely.*“²⁶⁷

Psychický teror, ponižování po podpisu prohlášení Charty 77, zažila v Ostravě také písničkářka Dáša Vokatá: „*V Rychnově [pozn. autorky - jeden z baráků, kde v té době žila] nás po podpisu Charty 77 vyhodili i z lesa. Odjela jsem zpět k mamince do Ostravy, protože jsem si musela najít práci. Pak začal hon na chartisty. Dělal mi domovní prohlídky, nejen u mě, ale i v bytě u maminky, kde to přeházeli vzhůru nohama. Mě třeba*

²⁶⁷ Osobní rozhovor autorky s Miroslavem Skalickým, Meziříčko, 2. 6. 2012

ponižovali tím způsobem, že při prohlídce našli moje deníčky, kde jsem si jako puberťačka psala kdeco, svoje první lásky a tak. To mi posměšně předčítali, aby mě úplně shodili.“²⁶⁸

Zmiňovaný Rychnov byl jeden z tzv. baráků, který vlastnili Květa a Jan Princovi v letech 1976–1978. Zakoupili dům v severních Čechách, nedaleko Verneřic na Děčínsku, a chtěli zde vybudovat tzv. otevřený dům. Byl to jeden z charakteristických úniků na venkov, který měl zajistit pokračování alternativního způsobu života v jisté izolaci na venkově. Manželé Princovi se stali také signatáři Charty 77. Na život v Rychnově vzpomíná Dáša Vokatá: „Když můj otec spáchal sebevraždu, tak jsem doma v Ostravě prodala celý svůj šatník a všechno a sbalila jsem svých pět švestek a jela jsem hledat lidi, kde bych se mohla usadit. Ptala jsem se mániček po hospodách, že jsem z Ostravy a nikoho neznám, a oni mě navigovali do jednoho baráku v Rychnově u Děčína, kde tehdy manželé Princovi zakládali otevřený dům.“²⁶⁹

V Rychnově se také uskutečnil 9. července 1977 koncert skupiny The Plastic People of the Universe, který uváděl již z vězení propuštěný písničkář a bohoslovec Svatopluk Karásek. Jednalo se o ryze soukromou akci, v domácím prostředí, a byla to rozlučka s kanadským hudebníkem Paulem Wilsonem (také člen skupiny The Plastic People of the Universe), který se vracel domů do Kanady. Po několika letech pobytu v Československu mu bylo totiž bez udání důvodu zrušeno povolení k pobytu. Jednalo se o první koncert této skupiny po propuštění z vazby či z vězení (např. Vratislav Brabenec). Někteří byli nadále stíháni (Milan Hlavsa, Josef Janíček a Jiří Kabeš). Poprvé se jednalo o koncert v soukromém domě, tak jak je pak charakteristické pro všechny následující kulturní akce undergroundu až do roku 1989. Tedy v uzavřené komunitě, která se stýkala pouze v soukromí a žila v rozptýlení. Státní bezpečnost věnovala monitorování této akce mimořádná bezpečnostní opatření, s dodatkem, že se jedná převážně o signatáře Charty 77 a její distributory. Opatření, která se v dalších letech opakovala, zahrnovala provokace, které měly vést k „narušení veřejného pořádku“, a tím umožňovaly provést perlustraci přítomných. Důležitým dodatkem archivních materiálů je „o připravených opatřeních informovat vedoucího tajemníka OV KSČ“.²⁷⁰

Jak probíhaly provokace, které vedly k šikaně, si lze přečíst také v textu z 11. července 1977 Víkend na Děčínsku od Dany Němcové: „V bezprostřední blízkosti domu

²⁶⁸ Osobní rozhovor autorky s Dášou Vokatou, Praha, 11. září 2012

²⁶⁹ Stárek, F., Kostůr, J.: *Baráky – souostroví svobody*, Praha 2011, s. 142

²⁷⁰ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F.(ed.): *Hnědá kniha undergroundu*, Praha 2012, s. 339

*Princových není žádný objekt, jehož obyvatelé by snad mohli být rušeni silnějšími zvuky. V prvním poschodí domu klidně spaly děti. Přesto mezi 22. a 23. hod. upozorovaly osoby, které se byly ujistit, že děti klidně spí, pohyb postav se silnými baterkami v okolí domu. Byly to prostory pro parkování aut, sledovatelné z oken kuchyně v 1. patře. Krátce poté zahlédly na blízké křižovatce záři, dým, zaslechly i dvě rány, jakoby od dělobuchů. Asi dvacet minut poté se dostavili k domu Princových příslušníci VB, kteří si vynutili vstup. Venku již stálo několik policejních vozů. Dům byl obklíčen. Všichni hosté byli vyzváni, aby si připravili občanské průkazy a shromáždili se v sálech v přízemí. Příslušníci VB se psem prošli za účasti majitele domu všemi jeho prostorami, aby se přesvědčili, že se všichni podrobí kontrole. Uniformovaní příslušníci pak začali přítomné jednotlivě vypouštět ze sálu, zapisovat jejich jména, adresy a zaměstnavatele a posílat je do 1. patra. Po celou dobu této policejní akce, která trvala přes hodinu, byl dům uzavřen a nikdo jej nesměl opustit.*²⁷¹

O záměrně připravovaném zásahu v soukromém domě Princových č. p. 138 svědčil také Plán bezpečnostních opatření, který zpracovala 7. července 1977 Správa Státní bezpečnosti v Ústí nad Labem. V dokumentu bylo uvedeno: „*Operativní cestou S – Stb Praha bylo zjištěno a prověřeno dvěma nezávislými prameny, že dne 9. července 1977 se má uskutečnit v Rychnově, okr. Děčín v soukromém domě manželů Princových koncert skupiny Plastic People.*“ V dalších pasážích plánu pak byly návrhy opatření: „*vyvolat narušení veřejného pořádku, na jehož základě bude proveden služební zákrok orgány VB – perlustrace všech osob zdržujících se v domě čp. 138.*“²⁷²

Po vyprovokovaném vniknutí do domu bylo odvezeno k výslechu 9 osob, mezi nimi i Milan Hlavsa (The Plastic People of the Universe), Svatopluk Karásek, Jiří Němec, Miroslav Skalický, František Stárek, Paul Wilson a spolumajitel nemovitosti Jan Princ. Jako důvod zadržení bylo uvedeno rušení veřejného pořádku a výtržnictví a také to, že přítomní neuposlechli výzvy k rozchodu, přestože se celá akce uskutečnila v soukromém domě a bylo to setkání přátel. Zadržení byli následujícího dne v podvečer propuštěni, pouze Jan Princ zůstal ve vazbě a následně byl 3. září 1977 odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody na 3 měsíce. Souběžně bylo také zahájeno řízení o vyvlastnění nemovitosti. Rychnovský barák byl také místem, kam na silvestrovskou oslavu v roce 1976

²⁷¹ Machovec, M., Navrátil, P., Stárek, F. (ed.): *Hnědá kniha undergroundu*, Praha 2012, s. 258

²⁷² ABS, *Fond kontrarozvědné zpracování – Praha*, archivační číslo 821542 MV

přivezl Václav Havel, Jiří Němec a Pavel Landovský text prohlášení Charty 77 a řada zúčastněných toto prohlášení, ještě před prvním zveřejněním, podepsala.

K vyvlastnění nemovitosti domu Princových došlo v roce 1978. Jak vzpomíná Dáša Vokatá: „*Udali důvod, aby nevypadal politicky, že tam bude stát autobusová zastávka, což bylo směšné. Protože tam byl kopec a nikde nic. Zastávka tam samozřejmě není dodnes.*“²⁷³ Dům oficiálně vykoupila okresní správa silnic a 29. června 1978 se manželé Princovi vystěhovali. Informační bulletin Infoch, informace o Chartě 77 uvedl v textu Nenávist vůči domu: „*V průběhu stěhování se k domu dostavila státní bezpečnost a jednotka Lidových milicí v počtu 50 mužů, kteří rozhodným způsobem přistoupili k demolicí domu. Sekyrami a krumpáči rozbili dřevěné části, strhli pomocí mechanismu první patro a nakonec dům vyhodili do vzduchu pomocí výbušniny. K manželům Princovým a jejich přátelům projevovali nepokrytě nepřátelství. Svou agresivitu si však vybíjeli proti prázdnému domu. Toto praktické cvičení Lidových milicí se vyznačovalo ideologickým záměrem: rozrušit středisko undergroundu v severních Čechách.*“²⁷⁴

Represivní postupy komunistického státu se neodvíjely pouze v mantinelech šikany, provokací nebo preventivních vazeb. V některých případech byly připraveny i soudní procesy a padaly nepodmíněné tresty vězení. Jeden z příznivců undergroundu, Jiří Chmel, byl odsouzen za rozšiřování a organizování dalšího podepisování prohlášení Charty 77. Jiří Chmel na celou událost vzpomíná následovně: „*Po podpisu Charty, někdy koncem února 1977, jsem dál dělal v Geofyzice, život běžel jakoby dál. Začaly se dělat větší koncerty, taky se objevil nápad koupit něco většího, společného, z čehož nakonec byla Nová Víska [pozn. autorky další z tzv. baráků, 1978 – 1981]. Pak ale začínají výsledky, řada výsledků. Každý, kdo podepsal Chartu 77, musel jít k výsledku minimálně jednou. Zkrátka začíná se to utahovat a já se vracím z Prahy do severních Čech, do Korozluk, kde jsem zdědil dům po svém strýci. V Praze by mě možná ani nezavřeli, ale v tom Mostě jsem pro ně asi byl něco zajímavého. Možná potřebovali případ, nebo si museli vylepšit svoje profily, anebo co já vím. Prostě najednou jsem pro ně byl případ. A pak došlo k tomu procesu, kterež je opravdu kuriózní. Ocitl jsem se ve vazbě v Litoměřicích červenci 1978.*“²⁷⁵

²⁷³ Stárek, F., Kostůr, J.: *Baráky – souostroví svobody* Praha 2011, s. 149

²⁷⁴ Infoch č. 9/1978 www.vons.cz [29.7.2012]

²⁷⁵ Osobní rozhovor autorky s Jiřím Chmelem, Řídelov, 16. 6. 2012

Jiří Chmel byl obžalován a dne 25. října 1978 Okresním soudem v Mostě odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody na 18 měsíců. V rozsudku je zdůvodnění: „V přesně nezjištěný den v měsíci lednu 1977 v Korozlukách okr. Most ve svém bytě rozšiřoval text „Charty 77“, který je nepřátelsky zaměřen proti společenskému a státnímu zřízení ČSSR tím, že jej v přítomnosti více osob dal k dispozici a organizoval jeho podepsání přítomnými osobami. Tedy z nepřátelství k socialistickému, společenskému a státnímu zřízení republiky pobuřoval nejméně dvě osoby proti socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky.“²⁷⁶ Jiří Chmel se proti rozsudku odvolal. Odvolací Krajský soud v Ústí nad Labem zasedal 6. prosince 1978. Podobné politické procesy provázela rozsáhlá policejní opatření, jejichž záměrem bylo zamezit účast „nežádoucí veřejnosti“. Stejná opatření se týkala také tohoto soudního jednání. „V době zasedání soudní budovu obstoupili a naplnili příslušníci VB a StB se psy. Přátelé Jiřího Chmela nesměli vstoupit ani do budovy. Do soudní síně byla vpuštěna jen jeho manželka a mluvčí Charty 77 Václav Havel jako Chmelův důvěrník. V průběhu veřejného zasedání předseda senátu Kugl prohlédl obsah tašek paní Chmelové a Václava Havla, i když k tomu neměl oprávnění.“²⁷⁷

Rozsudek byl po jednání odvolacího soudu potvrzen s odůvodněním: „Od roku 1968 uplynula dost dlouhá doba k tomu, aby se Jiří Chmel mohl přesvědčit o správnosti politiky vedení stát. Subjektivní stránka skutkové podstaty trestného činu pobuřování byla naplněna tím, že se obžalovaný ztotožnil s Chartou 77, která je nepřátelským pamfletem a vměšováním do našich věcí. Obžalovaný se přiřadil ke zkrachovalým politikům, sdruženým v Chartě 77 a stýkal se s lidmi, kteří nosí dlouhé vlasy a mají v oblibě kulturu, zaměřenou proti státnímu zřízení.“²⁷⁸

O cílených postupech Státní bezpečnosti z roku 1978 proti členům undergroundového společenství svědčí další z materiálů Státní bezpečnosti, ve kterém bylo připravováno další trestní stíhání proti Miroslavu Skalickému a Františku Stárkovi. Miroslav Skalický, který „je propagátorem hnutí HIPPIES, kde má značný vliv a rozsáhlé styky po celé ČSSR. Spolu se Stárkem patří mezi vůdčí osobnosti tohoto hnutí v Severočeském kraji. Je signatářem pozdější generace Charty-77 (jeho podpis je až v

²⁷⁶ Osobní archiv Jiřího Chmela – Rozsudek Okresního soudu v Mostě, 1 T 442/78

²⁷⁷ Infoch - rok 78, s. 18, sdělení 61, www.vons.cz [29.7.2012]

²⁷⁸ Osobní archiv Jiřího Chmela – Rozsudek Krajského soudu v Ústí nad Labem - 1 To 259/78

„dokumentu č. 5“) a jejím rozšiřovatelem a propagátorem mezi HIPPIES (opisování a získávání dalších podpisů)“²⁷⁹

František Stárek měl být zadržen jako podezřelý, u kterého bylo „dokumentováno rozšiřování a podporování Charty.“²⁸⁰

K trestnímu stíhání nedošlo a další represe pokračovaly také směrem k těm, kteří byli již dříve obžalováni a jejichž případy nedospěly k soudnímu jednání v rámci procesů v roce 1976. Jedním z nich byl písničkář Karel Soukup, který byl zadržen 1. července 1980 a vzat do vazby. Opět za „výtržnictví, zpěv písní s protisocialistickým obsahem a zesměšňování socialistického hospodářství a Sboru národní bezpečnosti“. Událost se měla odehrát na oslavě svatby Miroslava Vaňka.²⁸¹ Karel Soukup byl odsouzen v listopadu 1980, a to spolu s písničkářem Jindřichem Tomešem, který také patřil ke členům undergroundu.

Jen obtížně lze systematicky vypočítat a uvést vyčerpávající přehled všech příkladů šikany a perzekucí. V této části jsem se zaměřila na perzekuce především vůči těm, kteří propojují osudy českého undergroundu a Charty 77. Dosavadní zásahy proti „jinakosti“ členů undergroundu dostaly vzhledem k situaci po roce 1977 politický charakter.

6.3 Asanace

Po vzniku Charty 77, jejím prvním prohlášení, narůstal během roku počet signatářů, včetně příznivců undergroundu, např. v prvním prohlášení byli Vratislav Brabenec, Eugen Brikcius, Jiří Daníček, Svatopluk Karásek, Dana Němcová, Jana Převratská, Miluše Števíčková, Zdeněk Vokatý. Během roku 1977 přibyli signatáři např. Zbyněk Benýšek, Otakar Michal, Petr Prokeš, Miroslav Skalický, Věra Jirousová, Jaroslav Kukul, Jiří Němec, Petruška Šustrová.²⁸² V měsíci prosinci byli uvedeni Ivan Černoga, Michal

²⁷⁹ *Osobní archív Františka Stárka, Krajská správa SNB, odbor vyšetřování StB Ústí nad Labem, Akce Podzemí a Satan, průběžná informace před zahájením realizace pro tr. čin pobuřování podle § 100/1, a), tr. zákona*

²⁸⁰ *Tamtéž*

²⁸¹ *www.vons.cz – Informační bulletin – rok 80/10 – s. 9*

²⁸² *Císařovská, B., Prečan, V.: Charta 77, Dokumenty, 1977 – 1983, Praha 2007., s. 3, 17, 30*

Černoga, Jan Hric, Jiří Chmel, Jaroslav Chnápko, Ivan Jirous, Juliána Jirousová, František Stárek.²⁸³

Na vznik této sjednocené opoziční skupiny, která sdružovala signatáře z různých společenských a politických skupin, samozřejmě zareagoval komunistický stát. Propagandistickou akcí nazývanou Anticharta, která zahrnovala novinové články, televizní a rozhlasové pořady, podpisové akce pracujících a také setkání umělců a hromadné podepisování Anticharty v Národním divadle. O Chartě také informovala zahraniční média, zahraniční rozhlasové stanice (zvláště pak Rádio Svobodná Evropa a Hlas Ameriky) a svou podporu vyjádřila také řada osobností.

Pro vedení komunistického státu se objevil další tzv. nepřítel, který právě svou schopností sjednotit se a vydávat společná stanoviska, prohlášení a reprezentovat opoziční názory, se stal velmi nebezpečným. Dne 21. prosince 1977 ministr vnitra Jaromír Obzina vydal rozkaz č. 32, kterým zahájil akci Státní bezpečnosti s krycím názvem Asanace. Zde je třeba uvést, že v roce 2002 Jaromír Obzina byl obžalován a stanul před Obvodním soudem pro Prahu 6, kde se zodpovídal za šikanování disidentů během akce Asanace. Hájil se důkazem, „že klíčový důkaz obžaloby, tedy rozkaz ministra vnitra z roku 1977, vůbec neobsahuje slovo Asanace. Vyskytuje se v něm pouze formulace, že StB nařizuje „dosáhnout vystěhování“ signatářů Charty 77. Z této formulace podle něj rozhodně nevyplývá, že by ministerský rozkaz nabádal k něčemu nezákonnému. Obzina prohlásil, že rozkaz navíc vydal na příkaz československé vlády jako kolektivního orgánu.“,²⁸⁴ jak uvedl internetový deník idnes.cz dne 2. února 2002. Je třeba konstatovat, že v Rozkazu ministra vnitra Československé socialistické republiky [*Jaromíra Obziny, poznámka autorky*] č. 32, ze dne 21. prosince 1977 nalezneme formulaci: „znemožnit spojení domácí reakce a antisocialistických sil s imperialistickou cizinou, rozbít integrační snahy domácí reakce a paralyzovat její činnost“, v jako úkol pro SNB a vojska MV v roce 1978“.²⁸⁵ V tomto textu byly rovněž formulace základních úkolů pro Státní bezpečnost na úseku boje proti vnitřnímu nepříteli: „zmařit integrační snahy o vytváření jednotného seskupení „opozice“, především prohlubováním diferenciačního procesu mezi exponenty pravicově

²⁸³ Císařovská, B., Prečan, V.: *Charta 77, Dokumenty, 1977 – 1983*, Praha 2007, s. 88

²⁸⁴ 2. února 2002, text Teolog popisoval šikanu StB, www.idnes.cz [16.12.2012]

²⁸⁵ digitalnistudovna, rozkazy ministra vnitra, www.ustrcr.cz [15.11.2012]

*oportunistických a antisocialistických živlů, izolovat a diskreditovat je a zabránit jejich snahám o zneužití zpolitizovaných kriminálních živlů“.*²⁸⁶

Na vydaný rozkaz ministra vnitra pak navazovaly plány činnosti X. správy FMV. V dokumentu na rok 1978 bylo uvedeno: „*zmařit integrační snahy o vytváření jednotného seskupení „opozice“ a činit opatření k jejich diskreditaci, izolaci a zabránit jejich snahám o zneužití zpolitizovaných kriminálních živlů. Napomáhat ofenzívně prováděnou kontrarozvědnou činností k uskutečňování Závěrečného aktu Helsinské konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě a čelit snahám nepřátelských sil o zneužívání těchto závěrů proti ČSSR a zemím socialistického společenství, docílit úplného rozložení a izolace hlavních organizátorů akce „Charta 77“ od ostatních signatářů, u vytypovaných organizátorů této akce dosáhnout vystěhování z ČSSR“.*²⁸⁷

O rok později bylo v Plánu činnosti X. správy FMV na rok 1979, kterou opět předkládal náčelník genmjr. RSDr. Vladimír Stárek a schvaloval 1. náměstek MV ČSSR genmjr. Ing. Ján Hanuliak, uvedeno: „*Vytvořit podmínky pro konečnou likvidaci činnosti „CHARTY 77“. Zamezit tvorbě a vydávání materiálů v edici „PETLICE“ a zabránit vydávání a rozšiřování „SAMIZDATŮ“. Narušit a rozložit tzv. „druhou kulturu“. Znemožňovat snahy o činnost nelegálních universit, diskusních kroužků a divadelních představení.“* V konkrétních úkolech kontrarozvědné činnosti byl tento cíl upřesněn „*zamezit především skupině vyznavačů Undergroundu spojení na představitele „CHARTY 77“.*²⁸⁸

Postupy a metody proti politickým odpůrcům zůstaly nadále stejně tvrdé a zahrnovaly celou škálu perzekucí, šikany a vydírání, ale objevují se i nové, rafinovanější postupy, vyhrožování ztrátou zaměstnání, nemožností získat jakékoliv zaměstnání (s tím pak souviselo riziko kriminalizace za tzv. příživnictví), výhrůžky rodinným příslušníkům a známým. Cílem bylo izolovat, umlčet a zastrážit chartisty. Celá akce Asanace pokračovala i v 80. letech. Dokladem byl Plán činnosti na rok 1981 podepsaný opět Vladimírem Stárkem, velitelem X. správy FMV, kde bylo uvedeno: „*I nadále organizovat v rámci Asanace plánovitě vycestování z ČSSR těch objektů a exponentů československé opozice,*

²⁸⁶ digitalnistudova, rozkazy ministra vnitra, www.ustrcr.cz [21.11.2012]

²⁸⁷ digitalnistudovna, X.správa FMV, plán na rok 1978, www.ustrcr.cz [21.11.2012]

²⁸⁸ digitalnistudovna, X.správa FMV, plán na rok 1979, www.ustrcr.cz [22.11.2012]

*kteří i nadále vystupují z krajně nepřátelských pozic a u nichž preventivně bezpečnostními ani represivními opatřeními nelze dosáhnout žádoucího výsledku.*²⁸⁹

Reakcí opozice bylo 27. dubna 1978 založení Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS), mezi zakládající členy patřila skupina signatářů Charty 77, například Rudolf Battěk, Václav Benda, Jiří Dienstbier, Václav Havel, Václav Malý, Petr Uhl, Otta Bednářová. Z okruhu undergroundu se členkou VONS stala Dana Němcová, 3. srpna přistoupil filozof Jiří Němec a 19. června 1979 pak Petruška Šustrová a Zdeněk Vokatý, 15. května 1981 Ivan Jirous. Členové sdružení VONS upozorňovali na policejní praktiky a soudní perzekuce. Pomáhali postiženým zajišťováním právního zastoupení, finanční a jiné podpory, např. zveřejňováním jejich případů, sděleními a apely na československé úřady a tím, že zprávy o sledovaných případech předávali do zahraničí, odkud se prostřednictvím rozhlasových stanic (Rádio Svobodná Evropa, Hlas Ameriky, BBC) dostávaly zpět do Československa. Samizdatový časopis Informace o Chartě 77 (Infoch) informoval o činnosti VONS. Také členové tohoto sdružení byli perzekuováni, se šesti byl v roce 1979 veden soudní proces. K trestům odnětí svobody byli odsouzeni Petr Uhl na 5 let, Václav Havel na 4,5 roku, Václav Benda na 4 roky, Otta Bednářová na 3 roky, Jiří Dienstbier na 3 roky a z undergroundového společenství Dana Němcová, odsouzená na 2 roky podmíněně na 5 let.²⁹⁰

Vznik Charty 77, VONS, Informačního bulletinu Charty 77 a od roku 1979 také samizdatového kulturně-společenského revue Vokno znamenal další rizikové faktory pro komunistický stát. Informace, jež se dostávaly k dalším spoluobčanům, kteří nepatřili k disidentům, spolu s informacemi ze zahraničních rozhlasových stanic, vytvářely další informační zdroje o postupech a metodách policejních složek. Represivní opatření pokračovaly také proti příslušníkům undergroundu, ale v těchto letech už nešlo jen o potlačení „jinakosti“, která souvisela s osobní svobodou undergroundu, ale především o prolnutí se s opozičními politickými aktivitami, které reprezentovala Charta 77. Underground byl nebezpečný také svými příznivci mezi mladými lidmi, po celém území tehdejšího Československa žily tzv. máničky, na rozdíl od dalších chartistů a disidentů z řad převážně intelektuálů a bývalých politiků.

Souběžně s perzekucí, nazvanou Asanace, byly ale zároveň organizovány další soukromé koncerty a festivaly, na kterých se sjížděli příznivci undergroundu na tzv.

²⁸⁹ *digitalnistudovna, X.správa FMV, plán na rok 1981, www.ustrcr.cz [22.11.2012]*

²⁹⁰ *Císařovská, B., Prečan, V.: Charta 77, Dokumenty 1977 – 1989, svazek 1, Praha 2007, s. 275*

baráky, např. Nová Víska u Chomutova, Kerhartice, Rychnov. Pro státní režim se tak objevil další cíl, likvidace těchto domů, které byly centry undergroundového života.

Zaměření Asanace na underground mělo další důvod, jak uvádí historik Vilém Prečan „*mladší, zahraniční veřejnosti méně známé osobnosti, jejichž stíhání nemohlo vyvolat příliš hlasité protesty*“.²⁹¹ Další aspekt zmiňuje František Stárek: „*Underground byl nárazníkem i pro takové ty poloilegální aktivity. Pro ty, kteří občas směli a občas nesměli hrát.*“²⁹² Asanace měla za cíl izolovat chartisty a využít donucovací prostředky, aby se vystěhovali dotyční do zahraničí, jak dobové materiály uvádějí „do KS“, tedy do kapitalistických států. Na dané období vzpomíná Zdeněk Vokatý, jeden z prvních signatářů Charty 77, zakládající člen VONS a hudebník undergroundových skupin: „*Tenkrát jsme se museli přestěhovat z vesniček do Prahy a Vašek Havel nám nabídl byt. Krátce nato byl ale zatčen, stejně jako třeba Václav Benda. Byl jsem taky zatčenej, ale VONS pracoval dál. To už jsem žil v Ostravě. Bral jsem jako normální stav, že jsem bez práce. Že mě nemůžou nikde zaměstnat, to už jsme měli s Dášou děti (písničkářka Dáša Vokatá). Třeba jsem čtyři hodiny bojoval na národním výboře v Ostravě, ať mě zaměstnají, když to všude píšou. Všude byly cedule, kde berou pracovníky. A já když jsem někam přišel, tak po mně hned Stbák a zaměstnání nebylo. Třeba o mně říkali, že vykrádám sklepy. Nemohl jsem sehnat ani práci hrobníka, ti byli totiž pod ministerstvem kultury. Do toho zadržování, výslechy, domovní prohlídky, pořád stejný. Na ulici mi třeba nabízeli zbraně, jestli se na ně nechci podívat, prostě provokačky. Stbáci za mnou byli 24 hodin, kdekoli. Kamarádili jsme se s Karáskovými a Stáňa začala mít strašidelný hysterický stavy, co když Svátů zavřou. Karáskovi se pak rozhodli vystěhovat se a já jsem začal zjišťovat svoje šance na přežití. Jestli budu v kriminále, děti v děcáku, protože jsme neměli kde bydlet, kde pracovat, a tak jsem si řekl, necháme se teda dotlačit na ty hranice. Ten tlak tady byl opravdu šílený. Odjeli jsme v roce 1980, v Rakousku už bylo víc našich kamarádů a na nádraží na nás čekal Evžen Brikcius.*“²⁹³

Svatopluk Karásek, undergroundový písničkář a duchovní, který byl zbaven státního souhlasu k výkonu duchovenské služby, odsouzen v roce 1976 v pražském procesu, požádal v roce 1980 po několikaletém tlaku režimu o vystěhování. Zdeněk Vokatý vzpomínal: „*Svátů třeba vzali k výslechu a tam nahoře byla policie a dole pošta. Tak vzali*

²⁹¹ Navara, L., Albrecht, J.: *Abeceda komunismu*, Brno 2010, s. 16

²⁹² Osobní rozhovor autorky s Františkem Stárkem, Řídelov, 20. 10. 2012

²⁹³ Osobní rozhovor autorky se Zdeňkem Vokatým, Meziříčko, 2. 6. 2012

železa a přivázali Karáska k topení, u tý pošty, a nechali ho tam dvě hodiny. Každý, kdo šel okolo, tak ho tam viděl, jak je přivázaném na řetěz.“²⁹⁴

Akce Asanace přinášela svoje výsledky. V časopisu Vokno, z ledna 1980 byl uveřejněn rozhovor Petrušky Šustrové s filozofem, psychologem z okruhu undergroundu Jiřím Němcem: „*Otázka Petrušky Šustrové: Asi víš, že zítra odjíždí Eugen Brikius (používají se obě varianty jména, Evžen i Eugen). Tolik lidí už odjelo, nebo odjíždí, že se po Praze říká, že ta Vindobona v půl třetí odpoledne jednou do Vídně odveze všechny. Jak Ty vidíš otázku emigrace? Odpověď Jiřího Němce: K tomu musím říci něco osobního. Evžen, Eugen Brikius, je člověk mně velice drahý. Dělali jsme spolu mýdlový muzikál na jaře loňského roku, taky jsme spolu seděli (jenom jeden a půl dne), prostě mi bude chybět. Ale přesto si myslím, že bychom tuhle situaci neměli brát tak tragicky. Ať už žijeme tady v Praze, nebo ve Vídni, nebo kdekoliv jinde, nesmíme mezi sebou cítit zed’.*“²⁹⁵ Jiří Němec patřil mezi významné a výrazné postavy undergroundu, jeho byt Ječné ulici v Praze byl tzv. otevřeným bytem, kde se okruh lidí z undergroundu scházel. Byla zde uskutečněna také řada bytových seminářů a přednášek. Po podpisu Charty 77 a členství ve VONS strávil v roce 1979 sedm měsíců ve vězení, přišel o místo psychologa a pracoval jako hlídač a v roce 1983 odešel do exilu do Vídně.²⁹⁶

V roce 1982 odjel z Československa – po výhrůžkách, že mu unesou jeho ženu a dceru – hudebník ze skupiny Plastic People of the Universe Vratislav Brabenec, odsouzený do vězení v pražském procesu, signatář Charty 77. Ve stejném roce odešel do exilu další odsouzený v pražském procesu Pavel Zajíček, hudebník z DG 307. O rok dříve, v roce 1981, po opakovaném zatýkání a věznění, odešel undergroundový písničkář Karel Soukup.²⁹⁷ Dalším exulantem byl Miroslav Skalický, odsouzený v plzeňském procesu v roce 1976, který byl výraznou postavou severočeského undergroundu, hudebník skupiny The Hever and Vazelina a organizátor řady kulturních akcí a tzv. baráků. Byl také jedním ze zakládajících členů samizdatového časopisu Vokno. Ke svému rozhodnutí požádat o vystěhování řekl: „*Potom, co jsme přišli o Novou Vísku, jsme se pokoušeli sehnat nějaký nový barák. A když to nedopadlo, začalo to rozhodování. Lidé už začínali odjíždět a my*

²⁹⁴ Osobní rozhovor autorky se Zdeňkem Vokatým, *Meziříčko*, 2. 6. 2012

²⁹⁵ www.vons.cz, *Vokno*, č. 1, rok 1980 [10.9.2012]

²⁹⁶ NĚMEC, Jiří. *Dopisy z Ruzyně a nové šance svobody*. 1. vyd. Editor Radim Kopáč. Praha: Pulchra, 2011, 239 s. *Hovory (Pulchra)*, 3. sv. ISBN 978-808-7377-307, doslov Petra Blažka *Dlouhá cesta do Ruzyně*, s. 220

²⁹⁷ Osobní rozhovor s Františkem Stárkem, *Řídelov*, 20. 10. 2012

jsme věděli, že to tuhne. Vypadalo to, že nezbyde nic jiného, než jít do kriminálu anebo odejít. Vyhrožovali i dětma. Když bylo dceři Markétě asi půl roku, tak mě vezli na výslech a po celou dobu výslechu jsem ji měl na klíně. Vyhrožovali a už to vypadalo, že nemáme šanci.“²⁹⁸

Jedním z perzekuovaných příznivců undergroundu byl signatář Charty 77 Jiří Chmel, odsouzený v roce 1978 za organizování podepisování Charty 77. Tzv. zájmovým objektem se stal od 8. 8. 1979, kdy byl zaveden signální svazek č. 18332 pod krycím jménem Pavouk, se zdůvodněním: „Chmel je aktivním propagátorem ideologie UNDERGROUNDU, organizátor skupin HIPPIES, vyznavač tzv. „třetí kultury“.“²⁹⁹ Potvrzením záměru operace Státní bezpečnosti Asanace byl další text z materiálu, který vypracovala OS-SNB, oddělení StB v Mostě dne 13. února 1980: „V případě, že CHMEL projeví zájem o vystěhování do KS provést veškerá opatření ke kladnému a urychlenému vyřízení jeho žádosti.“³⁰⁰ Jiří Chmel vzpomínal: „V lednu 1980 jsem se vrátil z kriminálu, do Geofyziky, kde jsem před tím pracoval. Do své původní funkce už jsem se ale vrátit nesměl, pouze jako figurant, ale asi po roce, po nátlaku StB, jsem musel odejít. Chtěl jsem pracovat jako topič, ale ani do kotelny mě nesměli přijmout. A pak to bylo pořád stejné, někde sháněli zaměstnance, já jsem tam přišel a chtěl tu práci dělat, a další den mi řekli, že už je to místo buď obsazený anebo že to z nějakých důvodů nejde. Mezitím jsem se oženil, moje žena byla z herecké rodiny, matka byla moderátorka pořadů pro děti v televizi Štěpánka Haničincová a otec herec Petr Haničinec. Tchyni řekli, že když nevystoupím v televizním pořadu s pomluvami na Václava Havla a dalších z těchto kruhů, tak ji budou muset stáhnout z obrazovky, což se pak i stalo. Z televize propustili i mou ženu, dělala tam úřednici, přestože byla v jiném stavu. K tomu odposlechy v bytě, přibývající výslechy, domovní prohlídky a u výslechů, když jsem neodpovídal, tak mi říkali, příště už to nebude 18 měsíců, ale 3 roky. A k tomu většina mých kamarádů, co jsme měli společně barák v Nové Vísce, už byla v cizině – Kocour [pozn. autorky Karel Havelka, odsouzený v plzeňském procesu v roce 1976], Skalák [pozn. autorky Miroslav Skalický, odsouzený v plzeňském procesu v roce 1976], bratři Černegové. Přišli jsme o Vísku a byla taková poráženecká nálada. Odjela spousta lidí, Sváta Karásek, Karel Soukup. Prostě se jim podařilo mezi námi vyvolat náladu úplného poráženeckví. Toho, že už toho máme dost a

²⁹⁸ Osobní rozhovor s Miroslavem Skalickým, Meziříčko, 2. 6. 2012

²⁹⁹ spis č. 18332, archivní číslo 714 275 MV, www.abscr.cz/cs/vyhledavani-archivni-pomucky [13.11.2012]

³⁰⁰ Viz. výše

*chceme zmizet.*³⁰¹ Jiří Chmel podal 6. ledna 1982 žádost o vystěhování z Československa do Rakouska a v záznamu Správy StB v Praze ze dne 18. února 1982 bylo uvedeno: „*Jako důvod uvedl: „Nesouhlas s politikou KSČ v ČSSR a obavu z možného trestního postihu jako signatář CH-77.*“³⁰²

Potvrzením, že Jiří Chmel byl součástí Asanace, je text v dalším materiálu, který vypracovala Správa STB v Praze, tentokrát z 5. května 1982, a tím byl Návrh na ukončení rozpracovávání objektu ve svazku č. 35325, pod heslem PAVOUK II a jeho uložení do archívu MV: „*Počátkem roku 1980 byl se jmenovaným (Jiřím Chmelem) proveden operativní pohovor zaměřený na realizaci akce ASANACE. Po tomto si Chmel podal společně s manželkou žádost o vystěhování u ČSSR a propuštění z čs. státního svazku. Žádost objektu byla kladně vyřízena a dne 28. 4. 1982 se tento společně s manželkou a dětmi vystěhoval z ČSSR do Rakouska.*“³⁰³

Akci Státní bezpečnosti pod názvem Asanace paradoxně napomohl tehdejší rakouský kancléř Bruno Kreisky. Ten s odkazem na československou pomoc rakouským uprchlíkům v roce 1934 nabídl pronásledovaným signatářům Charty 77 politický azyl v Rakousku. Podle propočtů Centra exilových studií, jak uvedl historik Vilém Prečan, do listopadu 1989 opustilo Československo pod tlakem, který často hraničil s terorem celkem, celkem 280 signatářů Charty 77.³⁰⁴

S akcí Asanace souvisel také další politický proces, který se týkal příznivců undergroundu. Proběhl v roce 1982 a obžalovanými byli vydavatelé samizdatového kulturně-společenského časopisu Vokno. V materiálu Správy Státní bezpečnosti z 1. listopadu 1982, nazvané Vyhodnocení prováděcího plánu na rok 1982, bylo uvedeno: „*O dopadu realizované akce (zatýkání, obžaloba a odsouzení za vydávání Vokna), na přední organizátory hnutí hippie a undergroundu svědčí skutečnost, že v návaznosti na akci SATAN (krycí jméno pro sledovanou osobu, Františka Stárka) se v rámci „ASANACE“ vystěhovalo do KS 11 osob z Prahy.*“³⁰⁵

Odejít do exilu, anebo vydržet perzekuce, šikanu, výhrůžky a věznění, to byla zásadní otázka pro příznivce undergroundu na přelomu 70. a 80. let. Polemiky se vedly i na

³⁰¹ *Osobní rozhovor autorky s Jiřím Chmelem, Řídelov, 16. 6. 2012*

³⁰² www.abscr.cz/cz/vyhledavani-archivni-pomucky spis reg. Č. 18332 [10.11.2012]

³⁰³ www.abscr.cz/cz/vyhledavani-archivni-pomucky, spis reg. Č. 35325 [10.11.2012]

³⁰⁴ Navara, L., Albrecht, J.: *Abeceda komunismu*, Brno 2010, s. 17

³⁰⁵ www.ustrcr.cz/digitalnistudovna/X.sprava FMV [21.11.2012]

stránkách časopisu *Vokno*, který byl komunikačním prostředkem pro undergroundové společenství. Názor, který byl vysvětlením, proč odchází do exilu, zde v textu nazvaném *Rozhodnutí* uveřejnil Skalák – Miroslav Skalický: „*Mám za sebou buzeraci na vojně, kriminál, perzekuce v civilním živě, vyhazov ze zaměstnání, odebrání pasu a řidičáku a nyní mě v nejbližší době čeká odebrání střechy nad hlavou. I když již o žádný kriminál nestojím, neznamená to, že se ho musím bát, nebo před ním dokonce utíkat. Nemusím utíkat ani za vidinou pohodlnějšího života ani hmotným zabezpečením. Toho všeho můžu dosáhnout i tady. Nejsem však ochotný na úkor svých zájmů, svého způsobu žití dělat jakékoliv ústupky.*“³⁰⁶ Opačného názoru byla Marcela Stárková: „*Ti, kteří odcházejí, ať už uvádějí důvody jakékoliv, jsou přes veškeré pochopení přece jenom dírou do ještě před několika měsíci pevné pospolitosti čs. undergroundu. Nedá se říci, že by tím hnutí nějak viditelně utrpělo, ale kdekdo s tím začíná koketovat (alespoň v duchu, což si musí chtít nechtě přiznat), nutí jej k tomu už jenom ty okolnosti, že z jeho prostředí mizí známé tváře, se kterými ho ještě před (odchodem) nedávnem sblížoval „společný duch“, s některými z nich ještě před odchodem tuto otázku rozebíral, stokrát a tisíckrát opakovanými argumenty pro a proti, které stejně k ničemu nevedly, snad jen k rozladěnosti a znechucenosti u jedněch a k hlubšímu pocitu provinění u druhých*“.³⁰⁷ Do polemiky zasáhl uměleckým zpracováním básník a ideový vůdce undergroundu Ivan Martin Jirous, zvaný Magor, několikrát vězněný, vůdčí osobnost undergroundu, signatář Charty 77 a člen VONS, ve své sbírce *Labutí písně*, kterou napsal v 80. letech ve věznicích v Litoměřicích, Ostrově a Valdicích. Ve IV. části pod názvem *My lovers are over the oceans* napsal: „*Vráťa teď okukuje Prátr – bratr Karásek ve Švýcarsku – dokazuje svou k Bohu lásku – v Provensálsku se Charlie toulá – jenom já že bych byl ten moula? - Lao-Tsi kdysi řekl k tomu – mudrc nemusí vyjít z domu. – Moudřejší snad už nikdo není: dům zaměnil jsem za vězení. – Když básníkům je prabídně, - uchylují se do Vídně. – Lehce by Míra Skalický – skládal tady blues falický, - však do Rakouska odhopsal – já za něho teď abych psal. – Tak zpívám blues i elegie, - že do daleké Austrálie – míří zas Charlie. Teskno mi je – a výčitka mi přišla mírná – v klášteře tady u Jičína: Ó básníci, jací jste kanci – jak zmrhali jste svoji šanci!*“³⁰⁸

³⁰⁶ *Vokno*, č.3, www.vons.cz, 1980 [25.10.2012]

³⁰⁷ *Vokno*, č 3, www.vons.cz, 1980 [25.10.2012]

³⁰⁸ Jirous, I.: *Labutí písně*, Praha 2006, s. 61 - 62

Asanaci, období let 1978–1982, lze na počátku přesně ohraničit vydáním směrnice ministra vnitra Obziny, ale její ukončení nelze přesně stanovit. Přelom 70. a 80. let byl obdobím, kdy v prvních letech docházelo k nárůstu undergroundových aktivit, k budování tzv. baráků a v nich pořádaných kulturních akcí, kdy vznikaly samizdatové tiskoviny, včetně zahájení vydávání časopisu Vokno. Na počátku 80. let došlo k zostření represí režimu a také k úspěchu akce Asanace. Výrazné postavy undergroundu odcházejí do exilu a společnosti se ocitá v jisté izolaci, strachu a rozptýlení. K tomu přispěl i další politický proces, a to v roce 1982 s vydavateli časopisu Vokno. Obžalovaní – Ivan Jirous, František Stárek, Michal Hýbek a Martin Frič byli odsouzeni k trestům odnětí svobody v rozmezí 15 měsíců až 3,5 roku. Tento politický proces byl dalším potvrzením, že cíle a postupy komunistického státu vůči undergroundu, který byl součástí opozičního politického uskupení, budou i nadále pokračovat.

7 Proces s vydavateli časopisu Vokno v roce 1982

Na přelomu 70. a 80. let byl underground rozptýlen převážně na venkově a pod stálým dohledem policejních složek. Žil stále v uzavřené komunitě, pro kterou byl charakteristický alternativní způsob života odlišný od většinové společnosti. Po likvidaci většiny tzv. baráků už nedošlo k jejich obnovení a část příznivců undergroundu se v rámci Asanace vystěhovala do zahraničí, což znamenalo další oslabení undergroundového života.

Současně ale po vzniku Charty 77 a VONSu došlo k materiálnímu rozmachu, byla vydávána prohlášení a dokumenty, vznikl Informační zpravodaj o Chartě 77 (Infoch) a svou komunikační cestu si hledal také underground. František Stárek vzpomíná: „Komunikační linie byly důležitý. Dobře se StB fungovalo tam, kde nikdo nevěděl, co se děje ve vedlejším městě.“³⁰⁹ To byl jeden z důvodů, proč vznikl samizdatový kulturně-politický časopis Vokno, a na dané období vzpomínal František Stárek: „Pokusy o zřízení undergroundového periodika se datují od roku 1977. Jedním z prvních byl zamýšlený časopis, který se měl jmenovat UM (Undergroundový magazín), měl být ale změřen pouze na region západních a středních Čech. A tato aktivita byla překryta pokusem o časopis tzv. centrální, měl se jmenovat PP in The Sky, tedy odkaz na skupinu The Plastic People of The Universe a hybatelem byl Ivan Jirous, a to bylo dokonce již v roce 1975. Ale pak byl Jirous

³⁰⁹ Osobní rozhovor autorky s Františkem Stárkem, Řídelov, 20. října 2012

ve vězení, takže z časopisu nebylo nic. V tehdejší redakční radě byl Ivan Jirous šéfredaktorem, a členy redakční rady měli být Jiří Němec, Andrej Stankovič, Jan Patočka ml., Blanka Dobešová a já. Další pokus se objevil v roce 1978, to už bylo po vzniku Charty, a měl se jmenovat Spektrum. V jeho okruhu byli redaktori z časopisů Host do domu, Tvář, které vycházely koncem 60. let. To nám nevyhovovalo, chtěli jsme na rozdíl od nich větší náklad a také častější vydávání jednotlivých čísel. A pak jsem na Tři krále v roce 1978 přesvědčil Jiřího Němce, byli jsme na Nové Vísce, aby s námi začal na novém časopise spolupracovat. Ten tehdy ještě neměl žádný název. A pak začalo vycházet Vokno s podporou celé tehdejší undergroundové komunity na baráku v Nové Vísce. Jiří Němec dodržel slovo a ve 2. čísle vyšla jeho stať Nová šance svobody. Redakční rada byla velmi flexibilní, zpočátku jsem byl šéfredaktorem, a v redakci byli Karel Havelka, Míra Skalický, Laurenčík a později se přidal Jiří Koster. Ivan Jirous psal články, ale redakční práci se nezabýval. Přesto za to byl poté odsouzen.³¹⁰

První číslo vyšlo na jaře v roce 1979 a v záhlaví byl uveden citát Ivana Jirouse, na který navazoval úvodní text: „Za jeden z největších zločinů současného establishmentu považují informační blokádu, kterou obklopuje mladé lidi. Magor [pozn. autorky Ivan Jirous]. Právě jsi otevřel sešit, kterému můžeme říkat noviny, občasník nebo časopis, jehož čísla budou (jak doufáme) nepravidelně vycházet a který je určen, jak už napovídá v záhlaví užitý citát z Magorovy zprávy, především lidem žijícím v onom otevřeném společenství, kterému většinou říkáme důvěrně androuš, jehož hlavním cílem je tuto informační blokádu prorazit a znemožnit.“³¹¹ Zaměření především na mladé lidi z okruhu undergroundu bylo již z Jirousova úvodu zřejmé, právě takový byl okruh příznivců undergroundu, kteří žili po celém území republiky, a výrazným sjednocujícím prvkem byla především rocková hudba. Dále se můžeme dočíst: „Neuzavíráme se samozřejmě jen do ulity druhé kultury, ale zároveň nechceme konkurovat již vycházejícím časopisům. Žádáme všechny naše přátele, aby nám dle možností zasílali zprávy o své činnosti, o situaci, ve které žijí, své úvahy a názory na různé problémy undergroundu, své práce.“³¹²

V letech 1979–1989 vyšlo v nepravidelných intervalech celkem 14 čísel tohoto časopisu. Prvních pět čísel vyšlo v období let 1979–1981, pak následovala čtyřletá odmlka a vydávání Vokna bylo obnoveno od roku 1985 až do roku 1989. Od 7. čísla mělo Vokno

³¹⁰ Osobní rozhovor autorky s Františkem Stárkem, Řídelov, 20. října 2012

³¹¹ Vokno, č 1, 1979, www.vons.cz, [25.10.2012]

³¹² Vokno, č 1, 1979, www.vons.cz, [25.10.2012]

v záhlaví uvedeno „časopis pro druhou a jinou kulturu“. První čísla měla zhruba 60 stran sešitých sešíváčkou a náklad činil 100 kusů, posléze se náklad časopisů, vyrobených převážně na cyklostylech a sítotisku, postupně zvyšoval až na 200 kusů.

První čísla vznikala na tzv. baráku v Nové Vísce. Na počátky Vokna vzpomíná Silvestra Chnápková: „Vzpomínám si ještě na Vísce, nevím, jestli to napadlo Čuňase (Františka Stárka) nebo Kocoura (Karla Havelku) nebo Skaláka (Miroslav Skalický), že se začne připravovat první číslo časopisu Vokno. Pak se to tisklo tajně, jen ti vyvolení směli točit klikou, to nesměl každý. Točila jsem taky. Střídali jsme se všichni. Točili jsme třeba celou noc, na Vísce bylo třeba sto lidí na akci a ti vůbec netušili, že se tam vyrábí Vokno. A naše parta začala časopis rozvážet a sbírat materiály do druhého čísla. To mělo být o výtvarném umění.“³¹³ Vokno bylo distribuováno po celém tehdejší Československu, odhady hovoří až o 7 tisících čtenářích. Do každého města, kde vydavatelé měli kontakty na tzv. máničky a příznivce undergroundu, dodali jedno číslo, do větších měst pak několik a dalším opisováním, půjčováním se pak Vokno dostávalo k širšímu okruhu čtenářů. „Jezdili jsme po barácích a snažili jsme se lidi z jednotlivých baráků propojit mezi sebou. Taky jsme četli Kerouaca „Na cestě“ a sami jsme si tak trochu připadali na cestě. Dostali jsme se až za Košice, tam taky měli barák.“³¹⁴

O Františku Stárkovi (Státní bezpečností pojmenovaný Satan) se můžeme dočíst v materiálu Vyhodnocení prováděcího plánu práce na rok 1982 ze dne 1. listopadu 1982, který zpracovala Správa Státní bezpečnosti v Ústí nad Labem: „K paralyzování nepřátelské činnosti předních organizátorů z řad hippie, undergroundu a signatářů CH-77 v Sč. kraji a ČSR, přispěla i realizace objektu akce „SATAN“, který se společně s dalšími osobami podílel na vydávání a rozšiřování nelegálního časopisu „VOKNO“ v rámci celé ČSR. Vyšetřování akce bylo prováděno v úzké spolupráci orgánů StB a VB Ústí n. L., Hradec Králové a Praha, za řízení 3. odboru X.S – SNB Praha, celkem bylo stíháno 5 osob (STÁREK, JIROUS, HÝBEK, FRIC a CHNAPKO).“³¹⁵

Obžalovaní byli už v lednu 1982 ve vazbě, zatýkání proběhlo 10. listopadu 1981. František Stárek ho popsal takto: „Tehdy jsem neměl kde bydlet, protože jsme přišli o Novou Vísku. A tak jsem přespával v domě v Novém Slivně nedaleko Benátek nad Jizerou.

³¹³ Osobní rozhovor se Silvestrou Chnápkovou, Osvračín, 17. 7. 2012

³¹⁴ Tamtéž

³¹⁵ Osobní archiv Františka Stárka, materiál StB Vyhodnocení prováděcího plánu na rok 1982 Státní bezpečnosti Ústí nad Labem z 1. listopadu 1982

Dům měla pronajatý Geofyzika, kde jsem tehdy pracoval. A ve čtyři hodiny ráno přišel místní policajt, kterého jsem znal a dokonce jsem mu půjčoval různé hudební nahrávky, třeba Hever and Vazelina band. Říkal, že neví, co se děje, ale že mě má sebrat a odvézt. Tak jsem se oblékl, to už dorazili i estébáci z Mladé Boleslavi, kam mě odvezli. K tomu dorazili estébáci pražští, provedli domovní prohlídku a vezli mě do Litoměřic, protože případ převzala Krajská správa StB z Ústí nad Labem. Večer mi sdělili obvinění. Nevěděl jsem, co ostatní, to se mi snažili utajit. Ale jako starej mukl jsem věděl, jak si informace pozjišťovat. Klasicky, z cely do cely, klepáním morseovkou. Blbý bylo, že tu jsem uměl jen já a Magor. Ve vazbě jsme byli rok, viděli jsme se jenom při eskortách. V květnu 1982 nás převezli do Ostrova nad Ohří.³¹⁶ Z vazby v Litoměřicích poslal František Stárek dopis své manželce: „Překonal jsem určitou krizi, která byla zřejmě patrná z minulého dopisu. Byla asi způsobena nedostatkem tvůrčí činnosti. Teď jsem si už našel prostor k realizaci, to jsou vzpomínky. Nechci říkat paměti, spíše vzpomínky, protože těmi se tady dá žít.“³¹⁷

Dne 9. července 1982 byl po několikadenním soudním jednání Okresního soudu v Chomutově vyneseno rozhodnutí, předsedou senátu byl JUDr. Emil Vaňáček, soudci Jana Pávová a Jiří Bartl. Z hlavního líčení byl vyjmut Jiří Chnápko, další obžalovaní byli odsouzeni k nepodmíněným trestům odnětí svobody: František Stárek na 2,5 roku, Michal Hýbek na 1,5 roku, Ivan Jirous na 3,5 roku a Milan Frič na 15 měsíců.

Zpráva StB, Vyhodnocení prováděcího plánu na rok 1982, konstatovala: „V průběhu soudního přelíčení u Okresního soudu Chomutov ve dnech 18.6., 25.6., 2.7. a 9.7. 1982, byla ve spolupráci s orgány VB OS-SNB Chomutov, prováděna bezpečnostní opatření s cílem zamezit narušení klidu a veřejného pořádku a zabránit osobám z řad hippie a undergroundu na soudním přelíčení. Obdobná opatření byla prováděna i při odvolacím řízení u Krajského soudu v Ústí n. L.“³¹⁸ Jeden z odsouzených František Stárek uvedl: „To byly velké manévry. Převáželi nás a okolo byla samá policejní auta s houkačkami. A na soudě pak byla tzv. organizovaná veřejnost, to byli příslušníci VB a estébáci v civilu. Schválně byla vybraná malá soudní síň, asi pro 40 lidí, a každý jsme tam mohli mít jen dva rodinné příslušníky. To aby se tam nedostali naši známí a kamarádi.“³¹⁹

³¹⁶ Osobní rozhovor autorky s Františkem Stárkem, Řídelov, 20. 10. 2012

³¹⁷ Informační bulletin Infoch, březen 1982, s. 12, www.vons.cz [29.7.2012]

³¹⁸ Osobní archiv Františka Stárka, Vyhodnocení prováděcího plánu na rok 1982 Státní bezpečnosti Ústí nad Labem, 1. listopadu 1982

³¹⁹ Osobní rozhovor autorky s Františkem Stárkem, Řídelov, 20. 10. 2012

Odborný posudek na časopis Vokno, o který se opíral soudní rozsudek, zpracoval Vítězslav Ržounek. Představitel normalizační literární vědy, který už byl v 60. letech oponentem uměleckých směrů, které dle jeho názoru vybočovaly z úzce chápaného socialistického realismu. Ve svém posudku mimo jiné uvedl:

*„1. jde o časopis, který šíří nenávisť vůči společnosti. 2. nejsou tu žádné literární a umělecké hodnoty, obsah je v rozporu se socialistickou kulturní politikou. 3. pořadatelé jsou si vědomi, že jejich protispolečenské postoje jsou v rozporu se zákony kdekoliv na světě. Politické invektivy slouží k tomu, aby mohli vystupovat jako političtí odpůrci, a tak si zajistit podporu na západě.“*³²⁰ Rozsudek byl tedy paradoxně spíše vynesena nad časopisem Vokno, než nad obžalovanými. Časopis, který byl soukromě vydáván a rozšiřován nezjištěnou redakcí a nebyla ani prokázána lokalita jeho vzniku. Obžalovaným přitížilo, že byli považováni za „stoupence hnutí underground zaměřující se v hudbě na jazz-rock, punc-rockovou hudbu, zpracovávají vlastní tvorbu – poezii, prózu, grafiku a neoficiálně vystupují jako tzv. „druhá kultura“. Ve své tvorbě vyjadřovali různým způsobem a na různých stupních nesouhlas a odpor ke kulturní politice našeho státu, ožívují idealistické pojetí vývoje světa a společnosti, propagují individualismus a anarchistické dentende.“³²¹ A rozsudek dále konstatoval: „Žijí izolovaně od zájmů socialistické společnosti a odmítají se zapojit do veřejně prospěšné činnosti.“³²²

V závěrečné řeči u okresního soudu v Chomutově dne 23. června 1982 pronesl jeden z obžalovaných František Stárek svou závěrečnou řeč:

*„Nepokládal jsem za nutné se hájit. A nebudu se hájit ani nyní. Obžaloba mě viní i z neúcty ke společnosti. A já musím říci, že v tomto bodě je obžaloba velmi přesná, protože ke společnosti /jak je v dané souvislosti chápán význam tohoto slova/ skutečně žádnou úctu necítím. K posouzení trestnosti tohoto stavu je však zároveň nutné zkoumat otázku: zda si společnost tuto úctu zaslouhuje. Zaslouhuje si úctu společnosti, která vězní kritika Jirouse a básníka Friče za to, že se jejich práce objevily v nezávislém časopise? Jakou úctu zaslouhuje společnost, která se procesem proti tomuto časopisu a jinými policejně-justičními akcemi, snaží zajistit myšlenkovou sterilitu mládeže“.*³²³

³²⁰ Osobní archiv Františka Stárka, Rozsudek okresního soudu v Chomutově ze dne 9.7.1982, 5 T 176/82

³²¹ Tamtéž

³²² Tamtéž

³²³ www.vons.cz/Vokno, č. 2, rok 1985

Rozsudek několikrát opakoval fráze jako „útoky na socialistickou kulturu ČSSR, protispolečenská témata, protisocialistické výpady, možný negativní vliv na mládež“. Slovní spojení, jež byla charakteristická pro tehdejší komunistický stát, který byl určujícím pro veškeré dění včetně zásahů do soukromí občanů. U dalšího odsouzeného Ivana Jirouse byla údajná vina prokázána pouze tím, že se objevovaly články podepsané „Magor“. Snahu o vytvoření obrazu narkomanů lze doložit i tím, že rozsudek obsahoval konstatování, že při domovní prohlídce byly zajištěny dva papírové sáčky. Až pozdější toxikologická expertíza určila, že se jednalo o konopí, zakázanou drogu. Přestože nebylo prokázáno, že droga byla v dotyčných zadržených papírových sáčcích, rozsudek zahrnoval také *„trestný čin nedovolené výroby a držení omamných prostředků“*.³²⁴ Socialistická justice pracovala dle zadání komunistických sekretariátů a v souhře s bezpečnostními orgány. A kriminalizace politických odpůrců byla běžnou součástí represivní politiky. V závěru rozsudku zaznělo: *„Stupeň společenské nebezpečnosti jednání u všech obžalovaných je vysoký, zejména potom u těch obžalovaných, kteří již byli pro trestnou činnost stejného druhu v minulosti soudně trestáni, přesto projevují značnou zarputilost, nekritičnost a jejich vztah k socialistickému zřízení je nepřátelský, což platí především o obžalovaných Františku Stárkovi a Ivanu Jirousovi.“*³²⁵

Odvolací krajský soud v Ústí nad Labem zasedal 27. září 1982. Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných také toto soudní jednání monitoroval a ve své zprávě ze dne 3. října 1982, Sdělení VONS č. 309, uvedl: *„K veřejnému zasedání krajského soudu se dostavilo 13 osob z okruhu přátel obžalovaného včetně nejbližších příbuzných. Vně i uvnitř soudní budovy byla učiněna silná policejní opatření a do budovy soudu byly vpuštěny pouze ty osoby, které se mohly prokázat předvolánkou k soudu. K odvolacímu řízení obžalovaných Františka Stárka a spol., byla vpuštěna pouze manželka Ivana Jirouse Juliana Jirousová, která podala odvolání proti rozsudku první instance a byla tedy obslána jako účastnice řízení. Manželka Františka Stárka ani matka Michala Hýbka nebyly vůbec vpuštěny do budovy ani na dobu vynesení rozsudku. Není nám známo, že by toto opatření mělo obdobu v dosavadní soudní praxi.“*³²⁶

František Stárek byl odsouzen podruhé, poprvé se stal politickým vězněm po rozsudku plzeňského soudu v roce 1976. Ivan Jirous se ve vězení ocitl již počtvrté. Poprvé

³²⁴ Osobní archiv Františka Stárka, Rozsudek Okresního soudu v Chomutově ze dne 9.7.1982, 5 T 176/82

³²⁵ Tamtéž

³²⁶ Informační bulletin Infoch, 9/ 1982, s. 7, www.vons.cz [29.7.2012]

byl odsouzen v roce 1973 na 10 měsíců nepodmíněně, druhý trest odnětí svobody na 18 měsíců byl z roku 1976 (pražský proces) a třetí trest odnětí svobody následoval v roce 1978, na 18 měsíců. Proces s vydavatelem časopisu Vokno také souvisel s akcí Státní bezpečnosti Asanace. Dokladem toho bylo: „*O dopadu realizované akce, na přední organizátory hnutí hippie a undergroundu, svědčí skutečnost, že v návaznosti na realizovanou akci „SATAN“ (František Stárek) se v rámci akce „ASANACE“ vystěhovalo do KS 11 osob z Prahy.*“³²⁷ František Stárek k tomu dodává: „*Při jednom výslechu mi estébák řekl, tak co pane Stárek, do Vídně anebo na Bory?!*“³²⁸ Vídeň byla hlavním cílem těch, kteří požádali o vystěhování a politický azyl, Bory jsou slangový název plzeňské věznice, dle názvu místní části.

Politický proces s vydavatelem Vokna měl podobné rysy jak formální, tak obsahové s procesy v roce 1976. Rozdílné však bylo tzv. informování veřejnosti. Probíhal takřka v utajení a sdělovací prostředky mu nevěnovaly žádnou pozornost zřejmě proto, že nebyla žádná publicita komunistickým vedením požadována. Na rozdíl od procesu v roce 1989, který se týkal také Vokna a odsouzení byli opět František Stárek, Ivan Jirous a manželka Františka Stárka Iva Vojtková. Ivan Jirous byl oficiálně odsouzen za to, že ručil za pravost podpisů na petici Tak dost, která se věnovala politickým vězňům v komunistickém Československu. Tomuto procesu byla věnována mimořádná pozornost ve sdělovacích prostředcích, v časopise Signál byl 10. října 1989 uveřejněn článek Miroslava Soboty pod názvem „Na vlnách pobuřování“ a byl to jeden z dílů o „činnosti nelegálních struktur a jejich podpoře ze zahraničí“.³²⁹

V textu bylo také uvedeno: „*Trestné činnosti již dříve soudně trestaného pětatřicetiletého signatáře tzv. Charty 77 Františka Stárka spočívala v tom, že nejméně od roku 1987 do zadržení v únoru letošního roku v České Třebové a v jiných místech, veden nepřátelstvím k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky, shromažďoval od různých osob podkladové materiály, tyto obsahově upravoval. Na cyklostylu pak rozmnožoval protisocialisticky zaměřené časopisy Vokno a Voknoviny a rozšiřoval je. Nikoli na okraj případu se patří dodat, že západní vysílače trestnímu stíhání muže, přezdívaného Čuňas, věnovaly čas v nejedné své relaci. Hlasy z rozhlasových vln přitom*

³²⁷ Osobní archiv Františka Stárka, Vyhodnocení prováděcího plánu za rok 1982, Státní bezpečnosti Ústí nad Labem, z 1. listopadu 1982

³²⁸ Osobní rozhovor s Františkem Stárkem, Řídelov, 20. 10. 2012

³²⁹ Časopis Signál, č. 41, 10. října 1989, s. 20

*k celé záležitosti přistupovaly zorným úhlem, jímž Františku Stárkovi dávaly punc „politického vězně“.*³³⁰

Z vězení byli František Stárek a Ivan Jirous propuštěni 26. listopadu 1989, a to na základě speciální tzv. jmenné amnestie. Patřili mezi politické vězně, jejichž propuštění bylo požadováno Občanským fórem a bylo jedním z klíčových bodů při vyjednávání u tzv. kulatých stolů s tehdejšími představiteli komunistického Československa.

8 Závěr

Český underground si prošel mezi léty 1976–1982 dramatickým obdobím a patrně nikdo nedokázal odhadnout, jak hluboce promění zásah komunistického režimu osudy celého hnutí i jeho jednotlivých představitelů. Underground se stal terčem systematických zásahů státní moci. Došlo k zatýkání, kriminalizaci, soudním procesům. Na základě těchto útoků na nepolitický, kulturní a společenský fenomén došlo k aktivizaci dalších opozičních proudů a v konečném důsledku i ke vzniku Charty 77. Ústřední osobnost Martin Jirous také na počátku tohoto období definoval určitý kulturní manifest, během let represe pak posouval význam a roli undergroundu také do politické roviny, vždy však s jasnou poznámkou, že k politickému názoru byl v podstatě donucen. Underground se mnohem více propojil s opozicí, jistě zásadní setkání proběhlo mezi Václavem Havlem a Martinem Jirousem. Proto se členové undergroundu zapojili i do dalších opozičních aktivit, jako byl např. VONS, a zároveň se také stali terčem akce Asanace a významná část z nich skončila za hranicemi, což vyvolalo rovněž bouřlivá vnitřní pnutí a diskuse. Počátek 80. let pak přinesl i novou generaci undergroundu a zároveň další prudký zásah, tentokrát proti lidem kolem časopisu *Vokno*. Relativně krátké období šesti let na přelomu 70. a 80. let tak představuje nejen pro český underground, ale i pro vývoj československé společnosti důležitou etapu, která v mnohém předznamenala další posun ve vývoji komunistického státu. Věřím, že podrobným pohledem na mechanismy fungování hnutí undergroundu, osobní osudy i politickou roli je možno dojít k pochopení dalších souvislostí.

Když nahlédneme za hranice vymezeného časového období, undergroundové společenství po roce 1982 překonalo některé obtíže a přibyli noví, mladší členové z nové

³³⁰ *Časopis Signál č. 41, 10. října 1989, s. 8 - 9*

generace, např. Petr Placák, Jáchym Topol, Filip Topol. Vznikala nová hudební uskupení, přičemž někteří umělci se ocitli také ve skupinách oficiálně povolených, např. Milan Hlavsa působil ve skupině Půlnoc. Po obnovení vydávání undergroundového samizdatového časopisu Vokno přibyl také další časopis, Revolver Revue, a to v období, kdy vydavatelé Vokna byli opět ve vězení – v letech 1988 a 1989. V exilu neztratilo undergroundové společenství svoje charakteristické prvky, v Rakousku nadále pořádal několik let festivaly Zdeněk Vokatý, vyšlo několik čísel revue Pater noster (což byl okruh autorů okolo Zbyňka Benýška) a v roce 1982 byl založen ve Vídni klub Nachtsyl (pod vedením Jiřího Chmela). Pokračovala také politická aktivita, ať v zahraničí, tak v Československu. V Rakousku byly pořádány demonstrace na podporu politických vězňů, např. uvěznění Františka Stárka, Ivana Jirouse, Rudolfa Battěka. V Československu aktivity pokračovaly společně s opoziční platformou Charta 77, ve druhé polovině 80. let vznikala další opoziční uskupení, např. České děti spjaté s osobností Petra Placáka.

Rok 1989 byl zásadním předělem nejen pro celou tehdejší československou společnost, ale také pro underground. Z vězení se tehdy vrátili František Stárek a Ivan Jirous. Byly obnoveny skupiny, které dosud koncertují, např. The Plastic People of the Universe, DG 307, další verze uskupení Umělá hmota. Dosud zakázaní a nepublikovaní autoři představili svoji tvorbu, vycházela díla Ivana Jirouse, Pavla Zajíčka, Věry Jirousové, Eugena Brikciuse, Jiřího Němce a dalších.

Po období, kdy nebylo zcela zřejmé, zda má český underground budoucnost, došlo k jeho jisté renesanci. Zřejmé je to na festivalech, k největším se řadí Open Air Festival v Trutnově. V roce 2012 proběhl 25. ročník tohoto festivalu, který navazuje na festivaly konané na Hrádečku u Václava Havla. Dalším z festivalů je Magorovo Vydří (v nemovitosti v Kostelním Vydří u Ivana Jirouse), který se v současnosti koná na Skalákově mlýně u Meziříčka na Vysočině. Dalšími centry jsou mlýn v Osvračíně na Domažlicku, kde žije Silvestra Chnápková s manželem, či akce Stanislava Pence. Zásadním předělem byl také, alespoň částečný, návrat emigrantů z okruhu undergroundu do České republiky. Mezi ně patří Miroslav Skalický (Skalák), Zdeněk Vokatý (Londýn), Jiří Chmel (Chmelák), Karel Havelka (Kocour), Pavel Zajíček, Svatopluk Karásek, zpěvačka Dáša Vokatá a další.

Představitelům undergroundu se (možná tak trochu paradoxně v souvislosti s podstatou hnutí) dostalo společenského uznání a ocenění. Umělecké ceny obdržel básník Ivan Jirous. Cenu Toma Stopparda získal za sbírku Magorovy Labutí písně a za celoživotní

tvorbu dostal Cenu Jaroslava Seiferta. O zájmu mladé generace svědčí cena Příběhů bezpráví pro Miroslava Skalického, kterou na návrh studentů uděluje nevládní organizace Člověk v tísni. Také další členové undergroundu se stali nositeli ocenění – např. František Stárek obdržel vyznamenání Zlatá lípa z resortu ministerstva obrany, Jiří Chmel pak za prezentaci České republiky v zahraničí cenu Gratis Agit 2012.

Ani pro generaci zasaženou silným příběhem přelomu 70. a 80. let ovšem není underground minulostí. Vladimír Drápal (Lábus) založil nakladatelství a vydavatelství Guerilla, které se systematicky věnuje tematice z okruhu undergroundu. Také veřejnoprávní Český rozhlas se věnuje této subkultuře, jedna ze stanic zpracovala Pravdivý příběh Plastic People (autora Ivana Jirouse), soubor následně vydal Radioservis. Na stanici Český rozhlas 6 byl odvysílán cyklus Z historie undergroundu a dále profilové pořady některých typických postav českého undergroundu, na tyto pořady pak navázala kniha Tváře undergroundu, vydaná Radioservisem v roce 2012. Také Česká televize začala v roce 2012 připravovat rozsáhlý projekt s názvem Fenomén underground. Technologický pokrok rozšířil možnosti komunikace také pro underground, existují nejen vzájemně propojené komunikační skupiny na sociálních sítích, ale také specializované weby, např. underground-is-life.cz. Nejen díky informacím o příznivcích získaných těmito cestami, ale také zjištěním z undergroundových akcí je zřejmé, že věkový rozsah návštěvníků je od generace dvacetiletých až po šedesátileté.

Tato práce se snažila využívat v poměrně výrazné míře osobní svědectví a pohledy, proto bych také v závěru použila některé z výroků představitelů českého undergroundu. Miroslav Skalický, na jehož Skalákově mlýně se pravidelně konají undergroundové festivaly, uvedl: „*Já si myslím, že když se najde ze sta jeden, kterého to zajímá, že to stačí a že se to šíří dál a že jsou lidi, který to zajímá. Doufám, že se najde někdo, kdo to po mně převezme a já budu chodit na ryby, nebo na žraloky anebo hrát golf. Ale ti mladí lidi jsou, přibývají, chtějí sem jezdit.*“³³¹ Silvestra Chnápková na závěr svého ohlédnutí za fenoménem českého undergroundu dodala: „*Underground v podstatě funguje, jen třeba ta mladší generace poslouchá jinou muziku nebo dělá jiný umění. Underground funguje třeba i ve vnímání establishmentu. Pořád jsou lidi, kteří jsou v politice třeba jen pro svoje obohacení anebo nějaký privilegia. Alternativní lidi hledají nějaký jiný způsob života, třeba ekologii, nepodléhají mainstreamu.*“³³² Underground je životní styl, který se

³³¹ *Osobní rozhovor autorky s Miroslavem Skalickým, Meziříčko, 2. 6. 2012*

³³² *Osobní rozhovor autorky se Silvestrou Chnápkovou, Osvračín, 17. 7. 2012*

v základních parametrech nemění. Základními hodnotami jsou svoboda a silné mezilidské vztahy, což potvrdil také Jiří Chmel: „*Pro mě je důležitý, že i po těch čtyřiceti letech si ještě můžeme spolu sednout a něco si říct. Je pro mě nesmírně důležitý se alespoň několikrát za rok vidět. Je to kus opravdového příběhu. A kdyby ten příběh za nic nestál, tak na undergroundových akcích nepotkávám ty dvacetiletý lidi. A to je taky to, co si cením.*“³³³

Specifičnost existence komunistického státu se odrazila také ve specifičnosti undergroundu. Výjimečnost této subkultury, která ani po desetiletích neztratila svoje charakteristické prvky a představitele, je fenoménem, který navíc i aktuálně nabývá na významu. Znovu se totiž připomínají témata, kdy je vhodné či nutné vymezit se vůči aktuálnímu „establishmentu“. Právě zhodnocení role undergroundu jako politického fenoménu je tématem, které má přispět k poznání nejnovější historie naší společnosti. S tímto poznáním a pojmenováním lze přispět k rozsáhlému tématu vyrovnávání se s minulostí našeho státu, a také přispět k toleranci, pochopení vůči subkulturám, které se objevují a jsou charakteristické svou jinakostí, která nemusí být srozumitelná většinové společnosti.

³³³ Osobní rozhovor autorky s Jiřím Chmelem, Řídelov, 16. 6. 2012

9 Seznam použitých zdrojů

9.1 Archivní fondy

- Archivní fondy ministerstva vnitra České socialistické republiky (MV ČSR), fond Správa SNB hlavního města Prahy a Středočeského kraje
- Archivní fondy ministerstva vnitra České socialistické republiky (MV ČSR), fond kontrarozvědného zpracování

9.2 Periodika

- *Hudební rozhledy* [online]. Společnost Hudební rozhledy [cit. 2013-01-05]. Dostupné z: <http://www.hudebnirozhledy.cz>
- *Vokno: Kompletní elektronická verze samizdatového časopisu (1979-1989)* [online]. [cit. 2013-01-05]. Dostupné z: <http://www.vons.cz/vokno>
- *Informace o Chartě 77: Kompletní elektronická verze samizdatového časopisu* [online]. [cit. 2013-01-05]. Dostupné z: <http://www.vons.cz/informace-o-charte-77>
- *Rudé právo, ročník 1975 -1989*
- *Svoboda, ročník 1975 -1989*
- *Práce, ročník 1975 -1989*
- *Večerní Praha, ročník 1975 -1989*
- *Signál, ročník 1975 -1989*
- *Mladý svět, ročník 1975 -1989*

9.3 Edice pramenů

- CÍSAŘOVSKÁ, Blanka a PREČAN, Vilém. *Charta 77: dokumenty 1977-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, 3 v. ISBN 97880728508773
- *Perzekuce v Československu v letech 1948–1989*. Libri prohibiti, Praha

9.4 Literatura

ALAN, Josef a Tomáš BITRICH. *Alternativní kultura: příběh české společnosti 1945-1989*. Praha: Lidové noviny, 2001, 610 p. ISBN 80-710-6449-1.

BLAŽEK, Petr. *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*. Praha: Dokořán, 2005, 355 p. ISBN 978-807-3630-072.

BLAŽEK, Petr a Vladimír BOSÁK. Akce „Bojanovice“ – 11. listopad 1976. In: *Paměť a dějiny: PD*. 2007, 120–123. ISSN 1802-8241.

BUKOVSKIJ, Vladimír Konstantinovič. *A vítr se vrací: příběh disidenta*. Vyd. 1. Překlad Radka Bzonková. Praha: Volvox Globator, 2012, 375 s. ISBN 978-808-7211-724.

HAVEL, Václav. *Eseje a jiné texty z let 1970 - 1989: Spisy/4*. 1. vyd. Praha: Torst, 1999, 1307 s. ISBN 80-721-5090-1.

HEJDA, Zbyněk. *Kritiky a glosy*. Vyd. 1. Praha: Triáda, 2012, 381 s. Delfin (Triáda). ISBN 978-80-87256-68-8.

HUMANN, Klaus a Carl-Ludwig REICHERT. *EuroRock: Länder und Szenen : ein Überblick*. Originalausg. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1981, 457 p. ISBN 3-4991-7460-X.

JIROUS, Ivan Martin. *Magorovy labutí písně*. 5. knižní vyd., 4. samostatné, V nakl. Torst 2. knižní vyd., 1. samostatné. Praha: Torst, 2006, 86 s. ISBN 80-721-5296-3.

JIROUS, Ivan. *Magorův zápisník*. Vyd. 1. Praha: Torst, 1997, 801 p. ISBN 80-721-5033-2.

JOHNSON, Paul. *Dějiny dvacátého století*. Překlad Jan Čulík. Praha: Rozmluvy, c1991, 845 s. ISBN 80-853-3607-3.

JUNEK, Marek. *Svobodně!: Radio Svobodná Evropa 1951-2011*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 2011, 255 s. ISBN 978-808-6212-838.

JUNEK, Marek. *Obnovení pořádku: česká kultura mezi Antichartou a undergroundem*. Praha, 2010. příspěvek na konferenci Husákova a Kreiskyho éra, Politika, kultura a společnost v Rakousku a Československu v 70. letech.

KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2005, 1109 s. Dějiny Evropy (Argo), sv. 8. ISBN 80-720-3612-2.

NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století*. Vyd. 2. Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2005, 287 s. ISBN 80-864-9316-4.

NAVARA, Luděk a Josef ALBRECHT. *Abeceda komunismu*. Vyd. 1. Brno: Host, 2010, 234 p. ISBN 80-729-4340-5.

NĚMEC, Jiří. *Dopisy z Ruzyně a nové šance svobody*. 1. vyd. Editor Radim Kopáč. Praha: Pulchra, 2011, 239 s. Hovory (Pulchra), 3. sv. ISBN 978-808-7377-307.

OTÁHAL, Milan. *Opoziční proudy v české společnosti 1969-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, 649 p. ISBN 80-728-5137-3.

PACNER, Karel. *Osudové okamžiky Československa*. Vyd. 1. Praha: Themis, 1997, 719 s. ISBN 80-858-2146-X.

PELC, Jan a Mejla HLAVSA. *Bez ohňů je underground*. Praha: BFS, 1992. ISBN 80-901-3001-1.

PETR, Blažek a Bosák VLADIMÍR. Akce „Bojanovice“ – 11. listopad 1976. *Pamět a dějiny: PD*. 2007, č. 1, 120–133. ISSN 1802-8241. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0701-120-133.pdf>

PILÁŘ, Martin. *Underground: (kapitoly o českém literárním undergroundu)*. Vyd. 2. Brno: Host, 2002, 175 s. Studium (Host), 2. ISBN 80-729-4046-5.

POSPÍŠIL, Filip a Petr BLAŽEK. *"Vraťte nám vlasy!": první máničky, vlasatci a hippies v komunistickém Československu : studie a edice dokumentů*. Vydání první. Praha: Academia, 2010, 589 pages. Šťastné zítřky, sv. 3. ISBN 80-200-1873-5.

PTÁČNÍK, Pavel. První festival druhé kultury. In: *Pamět a dějiny: PD*. 2007, s. 343-351. ISSN 1802-8241.

PTÁČNÍK, Pavel. První festival druhé kultury. In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek Ministerstva vnitra č. 5*. Praha, 2007, s. 343-351. ISBN 978-80-254-1126-1. Dostupné z: <http://www.abscr.cz/data/pdf/sbornik/sbornik5-2007/kap11.pdf>

STÁREK ČUŇAS, František. Na počátku bylo slovo ... byli Hells Devils. *Pamět a dějiny: PD*. 2007, č. 1, s. 17-27. ISSN 1802-8241. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1102/17-27.pdf>

STÁREK, František a Jiří KOSTÚR. *Baráky: souostroví svobody*. 1. vyd. Praha: Pulchra, 2010, 635 s. Testis, 5. sv. ISBN 978-808-7377-192.

ŠAROCHOVÁ, Gabriela V, Pavel BĚLINA, Jiří KAŠE, Jan P KUČERA a Jaroslav CUHRA. *České země v evropských dějinách*. Vyd. 1. Litomyšl: Paseka, 2006, 4 v. ISBN 97880718579454.

TIGRID, Pavel. *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu*. Vyd. 2., v Odeonu 1. Praha: Odeon, 1990, 316 s. ISBN 80-207-0149-4.

VANĚK, Miroslav. *Byl to jenom rock'n'roll?: hudební alternativa v komunistickém Československu 1956-1989*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2010, 639 p. ISBN 978-802-0018-700.

VANĚK, Miroslav. *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004, 175 p. Hlasy minulosti, sv. 1. ISBN 80-728-5045-8.

ZAJÍČEK, Pavel. *Zápisky z podzemí: 1973-1980*. Vyd. 1. Praha: Torst, 2002, 548 p. ISBN 80-721-5176-2.

The Plastic People of the Universe: texty. 2., rozš. vyd. Editor Jaroslav Riedel. Praha: Maťa, 2001, 316 s. Poe'zie, sv. 7. ISBN 80-728-7029-7.

"Hnědá kniha" o procesech s českých undergroundem. Vyd. 1. Editor Martin Machovec, Pavel Navrátil, František Stárek. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012, 515 s. ISBN 978-80-87211-74-8.

9.5 Osobní archivy

Soukromé archivy, nepřístupné:

- Jiří Chmel
- Miroslav Skalický
- František Stárek

9.6 Rozhovory s pamětníky

- Drápal Vladimír (přezdívka Lábus), narozen 1964, Louny 19. června 2012
- Chmel Jiří (přezdívka Chmelák), narozen 1954, Řídelov 16. června 2012, 27. července 2012, 17. října 2012
- Chnápková Silvestra, narozena 1954, Osvračín 17. července 2012
- Jagodziński Andrzej, narozen 1954, Polsko, publicista a diplomat, Řídelov - Bratislava 13. ledna 2013
- Kadlec Petr (přezdívka Mauglí), narozen 1962, Řídelov 16. června 2012
- Lán Zbyněk (přezdívka Binny Lany), narozen 1938, Praha 8. května 2012
- Michl Otakar (přezdívka Alfréd), narozen 1949, Praha 19. června 2012
- Skalický Miroslav (přezdívka Skalák), narozen 1952, Meziříčko 2. června 2012
- Stárek František (přezdívka Čuňas), narozen 1952, Řídelov 20. října 2012, Praha 8. ledna 2013
- Šaryj Andrej, narozen 1965, SSSR, publicista, Praha 10. ledna 2013
- Vokatá Dáša, narozena 1953, Praha 11. září 2012
- Vokatý Zdeněk, narozen 1951, Meziříčko 2. června 2012